

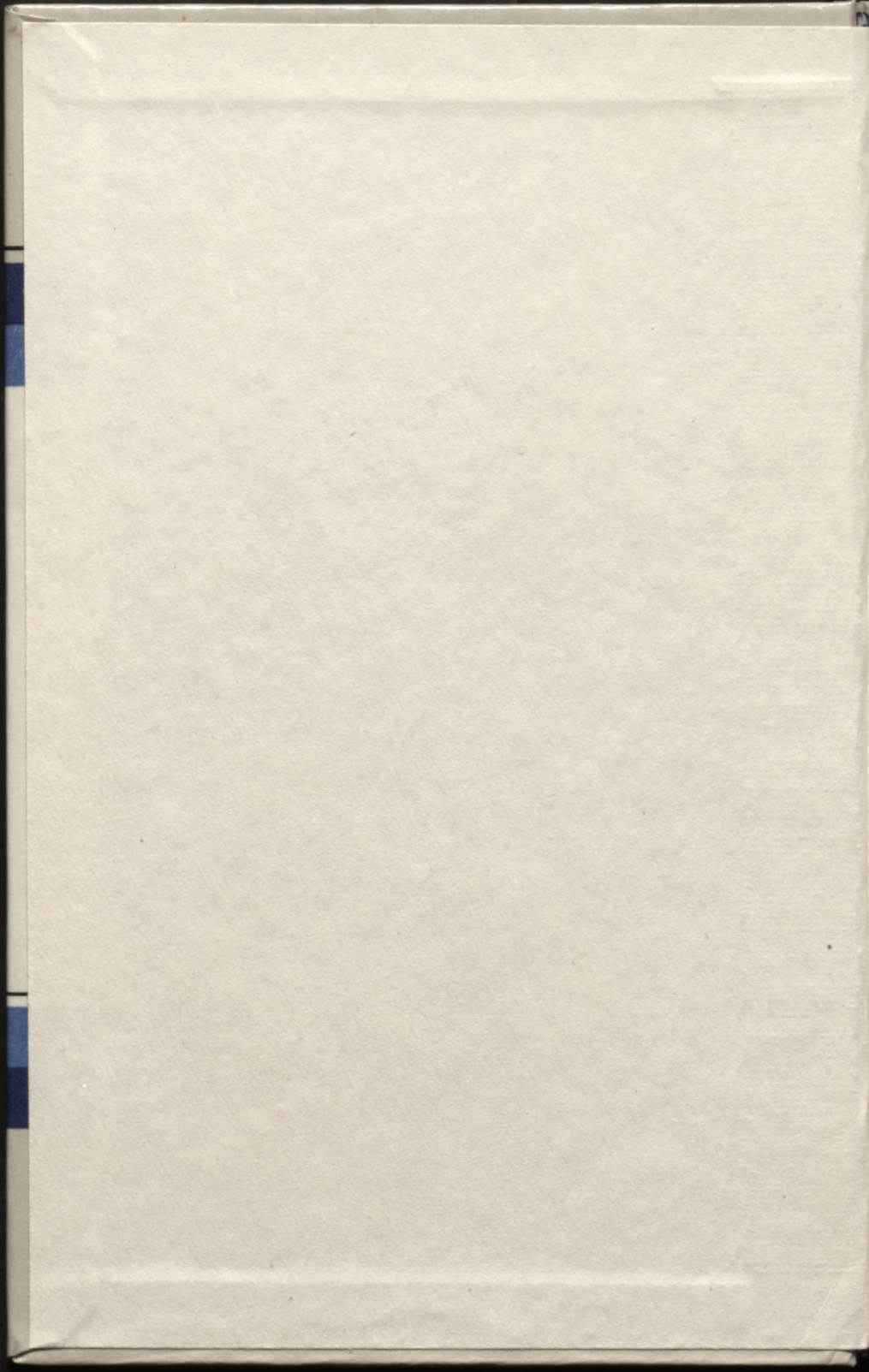
~~85-3~~
267

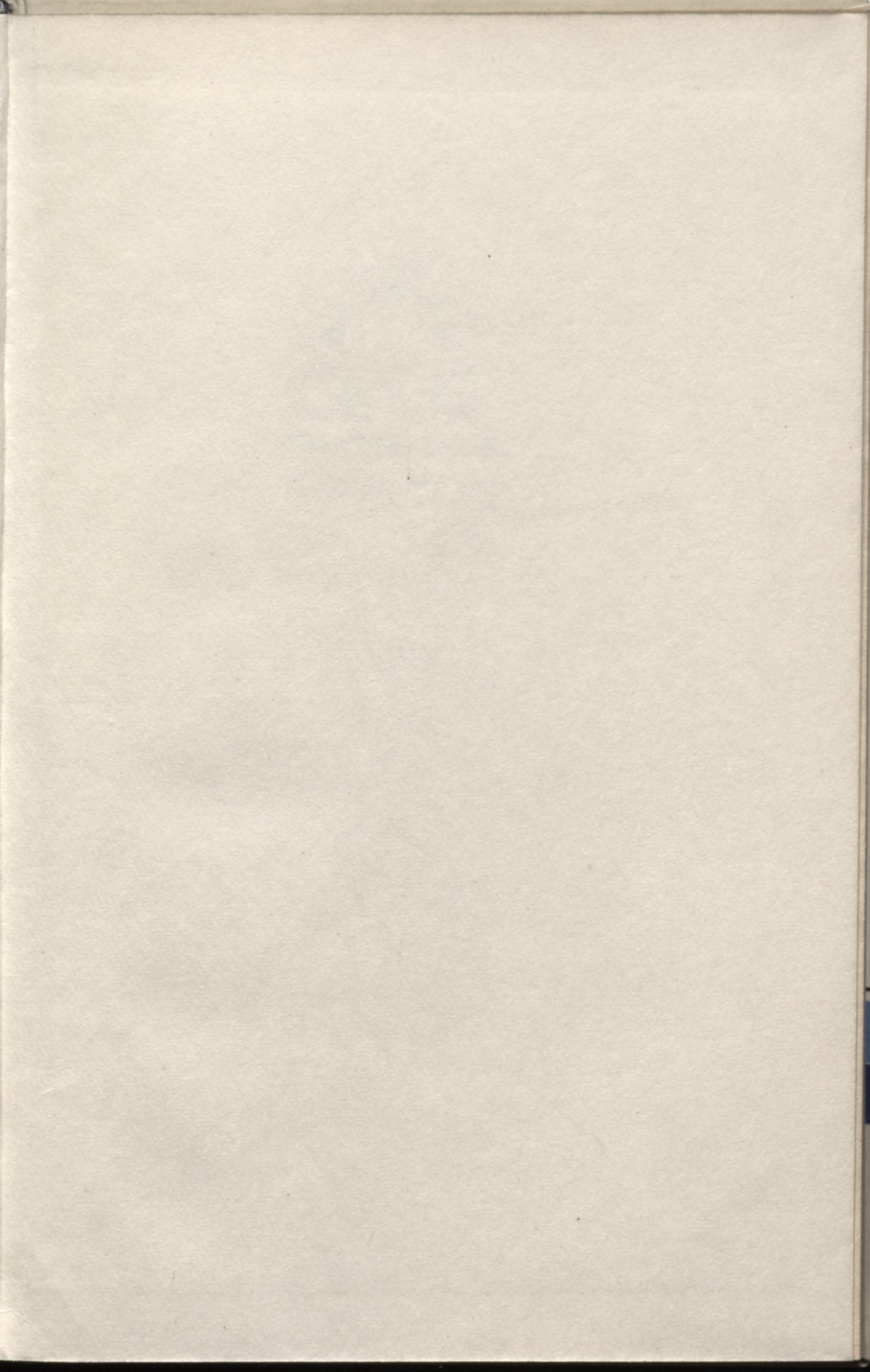

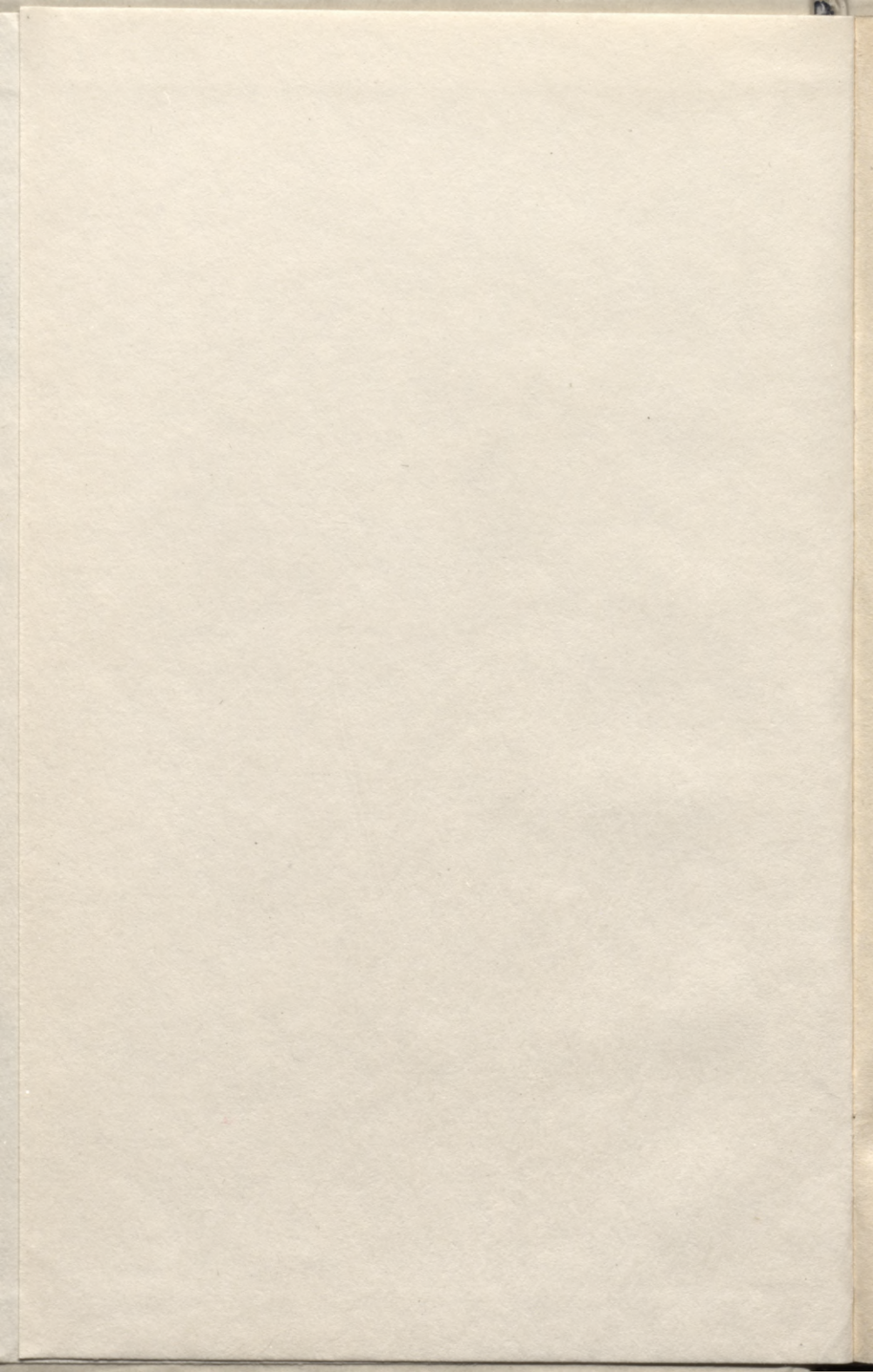
Vilhelms Humbolts

IZLASE

PAGĀTNES
DOMĀTĀJU
DARBI

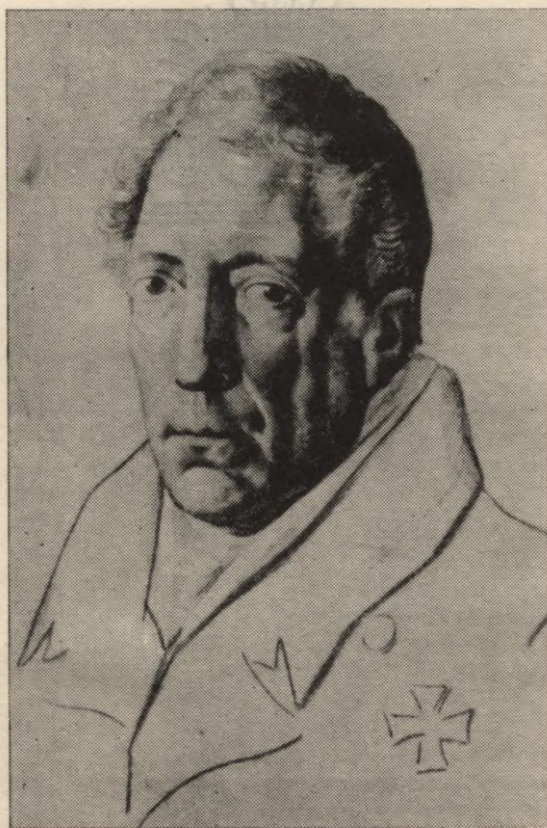

SĒRIJA „AVOTS”

V. Humbolts

~~85-3~~
~~L-267~~

L
1

Vilhelms Humbolts

IZLASE

FRAGMENTI NO VALODNIECISKIEM DARBIEM

RIGA «ZVAIGZNE» 1985

Wilhelm von Humboldt
Werke in fünf Bänden
Berlin, 1960—1965

Sērijas «Avots» redakolēģija:
N. Antēns, M. Kūle, A. Rolova, A. Rubenis, V. Zariņš, P. Zeile

Grāmatā sniegts pārskats par izcilā vācu domātāja Vilhelma Humbolta (1767—1835) dzīvi un zinātnisko darbību un ievietoti ievērojamāko V. Humbolta valodniecisko darbu fragmenti. Grāmata paredzēta lasītājiem, kas interesējas par valodniecības jautājumiem.

Vīle Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA

85 — 40.32/3
030 4089 024

Sastādītājs, tulkotājs un priekšvārda autors —
Eduards Daugats
Recenzējuši *D. Bērziņš, S. Kļaviņa, V. Sirtauts*

V. HUMBOLTA DZĪVE UN ZINĀTNISKĀ DARBĪBA

Vilhelms Humbolts (Humboldt) piedzima 1767. gada 22. jūnijā Potsdamā un bērnību un jaunību pavadīja dzimtas pilī Tēgelē netālu no Berlīnes. Viņa māte Marija Elizabete pēc pirmā vīra Holvēdes nāves 1766. gadā bija apprecējusies ar atvaļinātu majoru Prūsijas galma kambarkungu Aleksandru Georgu Humboltu. Taču arī šī laulība nebija laimīga: A. G. Humbolts nomira 1779. gadā, un bērnību Vilhelms kopā ar brāli Aleksandru pavadīja mātes uzraudzībā. Māte pret viņiem izturējās vēsi un stingri. Mātes un bērnu savstarpējās attiecībās nebija nekā sirsnīga, un, atskatoties uz bērnības gadiem Tēgeles pilī, V. Humbolts neatrod neko priecīgu.

Mācības mājskolotāja J. H. Kampes¹ un muižas pārvaldnieka G. J. K. Kunta² vadībā nomāca abus brāļus vēl vairāk, taču līdzās sausajai un pedantiskajai mācību metodei tās ietvēra arī zināmu pozitīvu momentu. Ļoti agri V. Humbolts sāka aizrautīgi lasīt grāmatas un patstāvīgi papildināja zināšanas.

Astoņpadsmit gadu vecumā viņš pilnībā pārzināja grieķu, latīņu un franču valodu un ātri ieguva dziļas un vispusīgas zināšanas par attiecīgo tautu literatūru.

Sagatavošanās iestājek sāmeniem universitātē arī notika mājās, un G. J. K. Kunts iesaistīja šai darbā ievērojamus tā laika skolotājus un juristus, kā arī pazīstamo filozofu J. J. Engelu³. Lekcijas par filozofiskiem un juridiskiem tematiem radīja pamatu V. Humbolta tieksmei pēc izglītības universalitātes. Jau šajā laikā sāka veidoties V. Humbolta tieksme pēc sintēzes, tieksme apvienot bieži vien savstarpēji tālus faktus, aplūkot tos lielākās kopsakarībās

un veselumos. Šī intelekta īpatnība ar laiku kļuva par viņa rakstura galveno iezīmi, un 1796. gada 23. decembrī viņš rakstīja F. A. Volfam⁴:

«Ja man arī vairāk nekā citiem piemīt spēja kaut ko veikt, tad tā ir tieksme saistīt kopā lietas, ko parasti aplūko atsevišķi, tieksme apvienot vairākas puses un atklāt vienību parādību daudzveidībā.»

V. Humbolts joprojām nodarbojās ar antiko dzeju un filozofiju, un sakaros ar izciliem sava laika cilvēkiem viņā vēlākajos mūža gados un gadu desmitos izveidojās harmonisks un skaidrs pārskats gandrīz par visām zinātnes jomām un nozarēm. Tajā laikā Berlīnē vēl valdīja apgaismotāju idejas. Salonos, kur V. Humbolts bija gaidīts un ieredzēts viesis, norisinājās dzīvas diskusijas. Taču arī jaunās idejas viņam nebija svešas. Tā saucamajā «Tikumumu savienībā» (*Tugendbund*), kurā jo spilgti izpaudās romantiski sentimentālais gars, V. Humbolts aktīvi piedalījās jaunāko daiļdarbu lasījumos un to apspriešanā.

1787. gada rudenī abi brāļi — Vilhelms un Aleksandrs — iestājās universitātē Frankfurtē pie Oderas, bet jau nākamā gada pavasarī V. Humbolts pārgāja uz Getingenes universitāti, kur trīs semestrus studēja jurisprudenci. Taču viņa interesi saistīja ne tikai jurisprudencē un valsts tiesībās, bet arī vēstures un filozofijas jautājumi. Viņš citīgi apmeklēja pazīstamā klasiskās filoloģijas profesora K. G. Heines⁵ lekcijas un seminārus, kas ievērojami paplašināja, padziļināja un sistematizēja patstāvīgo studiju laikā iegūtās zināšanas. Studentu vidū V. Humboltam radās arī daudz jaunu draugu. No tiem jāmin daudz ceļojušais G. Forsters⁶, vēlākais filozofs F. H. Jakobi⁷, filologs un dzejnieks A. V. Slēgels⁸. Studentu jautrajā dzīvē V. Humbolts nepiedalījās un vēlākajos gados pieminēja Getingeni tāpēc, ka tur bija varējis intensīvi strādāt. Šajā laikā V. Humbolts pamatīgi iepazinās ar I. Kanta filozofiju.

1789. gadā, revolūcijas gada rudenī, V. Humbolts apmeklēja Parīzi, kur bija liecinieks «franču despotisma bērēm» un sajūsminājās par brīvības ideālu. Atceļā no Parīzes viņš dažas nedēļas pavadīja Dienvidvācijā un Šveicē un gada beigās kopā ar brāli Aleksandru uzturējās Tiringenē, kur 16. decembrī saderinājās ar Karolini Daherēdeni, ļoti intelīgentu un gudru sievieti. Šo ceļojumu pabeidza J. V. Gētes un F. Sillera apmeklējums Veimārā.

1790. gada janvārī V. Humbolts atgriezās Berlinē un sāka strādāt par referentu tiesā. Taču jau pēc gada, atstājis valsts dienestu, viņš apprecējās un dzīvoja noslēgtībā sievas Karolīnes dzimtmuižās. Varētu minēt divus momentus, kas viņu pamudināja tā rīkoties. Viens no tiem bija valsts dienesta laikā radusies doma, ka viņš nevar pilnībā atzīt Prūsijas valsts iekārtu, otrs — pārliecība, ka tikai ne no kā neatkarīgā, klusā dzīvē viņš varēs atrast pats sevi un īstenot savus ideālus.

1792. gadā V. Humbolts uzrakstīja apcerējumu «Domas par mēģinājumu noteikt valsts funkciju robežas», kurā viņš aplūko valsti tikai kā institūtu, kam jāgarantē pilsoņu drošība pret ārējiem ienaidniekiem, atstājot viņiem pilnīgu individuālās attīstības brīvību visās citās jomās.

Pirmajos klusajos intelektuālā darba gados Burgernes muižā V. Humbolts nodevās valsts teorijas un humānisma filozofijas studijām. Ceļu uz humānismu viņam bija pavērušas klasiskās zinātnes. Zināšanas par antīko mākslu, literatūru un filozofiju, kuras V. Humbolts bija guvis Getingenē K. G. Heines vadībā, viņš paplašināja un padziļināja sadarbībā ar Halles universitātes filoloģijas profesoru F. A. Volfu, kas vēlākajos gados kļuva par viņa tuvāko draugu. Sakarā ar Homēra, Pindara, Herodota un sengrieķu dramaturgu darbu studijām V. Humboltam radās vēlēšanās pašam pārtulkot Aishilu. Šo darbu viņš turpināja visu mūžu. Šajā laikā arī nobrieda un nostiprinājās uzskats, ka antīkās pasaules studijas ir ceļš uz cilvēka veidošanos un uz gara izglītību.

Uzdevumā veidot «skaistu cilvēka raksturu» V. Humbolts saskata izglītības — gara attīstīšanas ideālu, ko mākslas formā pauž J. V. Gētes un F. Sillera darbi.

1794. gada februārī V. Humbolts pārtrauca noslēgto dzīvi dzimtmuižā un kopā ar ģimeni aizbrauca uz Jēnu. Pēc ģimenes vientulībā aizvadītiem gadiem sākās aktīvs dzīves posms Veimārā, kur V. Humboltam radās dzīva ideju un domu apmaiņa ar J. V. Gēti un F. Silleru. Uz antīkās pasaules studiju pamata viņš pievērsās antropoloģijai. Divi raksti, kas publicēti F. Sillera izdotajā žurnālā «Horas», — «Par dzimumu atšķirībām un to ietekmi uz organisma dabu» un «Par vīrišķo un sievišķo formu» — pauž V. Humbolta jauno viedokli. Tagad viņš pūlas izprast cilvēka veidolu (*Gestalt*), izpētīt tā raksturu ideāli tipiskajās formās, piemēram, vīrieša un sievietes veidā.

Rakstā «Salīdzinošās antropoloģijas plāns» 1795. gadā viņš vēlreiz atgriežas pie minētajām idejām un tās padziļina, formulēdams pamatprincipus iekļānotajam lielajam darbam «Par cilvēces garu». Šajā darbā V. Humbolts gribēja pilnīgi izteikt savu koncepciju, kuras galveno ideju, galveno uzdevumu viņš vēstulē F. A. Volfam 1797. gada 23. decembrī aprakstīja šādiem vārdiem:

«..pretstatīt dažādu indivīdu un cilvēku grupu garīgā veidojuma atšķirības tāpat, kā to mēdz darīt salīdzinošā anatomija, salīdzinot cilvēku un dzīvnieku fiziskos veidumus.»

Tādā pašā garā viņš Parīzē 1798. gadā rakstīja J. V. Gētem par tādas «būtībā jaunas zinātnes nodibināšanu», kas pilnībā atbilstu viņa galvenajai tieksmei «izzināt cilvēku», jo tā esot «pietiekami empīriskā, lai būtu pilnīgi patiesa, un pietiekami filozofiska, lai tās atziņas varētu vispārināt».

Tāču iecerētais lielais darbs «Par cilvēces garu» palika neuzrakstīts. Saglabājies tikai šā darba ievads — «Astoņpadsmitais gadsimts», kurā V. Humbolts mēģina aprakstīt un analizēt sava laika cilvēka rakstura īpatnības.

1798. gadā V. Humbolts, uzturēdamies Parīzē, sevišķi interesējās par franču nacionālo raksturu. Franču dzīvā, impulsīvā daba bija atstājusi dziļu iespaidu klusajā, nosvērtajā domātājā — vācietī V. Humboltā. Viņš mēģināja salīdzināt franču raksturu ar vācu un angļu raksturiem. Šo mēģinājumu viņš turpināja ceļojumā uz Spāniju, kaut arī viņam neizdevās nonākt līdz «vispārīgām idejām par iespējamām raksturu atšķirībām un par to īpatnībām kopumā», kā bija cerēts. Antropoloģiskās studijas šādā virzienā V. Humbolts salīdzina ar «Sizifa akmeni» un vēstulē J. V. Gētem (1798. gada aprīlī) izsaka pat šaubas, vai iecerētais mērķis tādā veidā vispār sasniedzams.

Pirmā Spānijas ceļojuma laikā 1799. gadā V. Humbolta interese gandrīz nemanāmi no nacionālā rakstura izpētes pievērsās nacionālās valodas izpētei. 1799. gada decembrī viņš Madridē rakstīja F. A. Volfam:

«Jūtu, ka pamatīga un filozofiski orientēta vairāku valodu salīdzināšana būtu darbs, ko es varbūt spētu uzvelt saviem pleciem pēc vairāku gadu nopietnām studijām.»

Apceļodams Spāniju, V. Humbolts iepazīnās ar basku tautu, ar tās dzīves veidu, nacionālajām īpatnībām un

valodu, kas vienīgā no Rietumeiropas valodām nepieder pie indoeiropiešu valodu saimes. Novērodams šo īpatnējo un spilgti savdabīgo tautu un pūlēdamies iedziļināties tās valodā, viņš sāka izprast, ka tieši tautas valodā izpaužas un atklājas tās «garīgā seja», tās raksturs, ka, salīdzinot valodas, līdz ar to iegūstams kritērijs dažādu tautu «garīgā veidojuma atšķirību» salīdzināšanai. Vēlāk V. Humbolts rakstīja:

«Kādas tautas garīgā savdabība un tās valodas uzbūve tik dziļi caurstrāvo viena otru, ka vienu var atvasināt no otras, ja tā pastāv. Jo garīgā darbība un valoda pieļauj un veicina tikai tādu formu radīšanu, kas apmierina abas. Valoda ir it kā tautas gara ārējā izpaušme; tautas valoda ir tās gars, un tautas gars — tās valoda. Kādā veidā abi saplūst vienotā un mums neizprotamā avotā, paliek mūsu spārušanai neaptverams fakts.» (VII, 42.)*

1800. gada aprīlī V. Humbolts kādu laiku dzīvoja Parīzē, kur cītīgi pētīja rakstus par basku valodu. Šeit acīmredzot sāka veidoties viņa valodas koncepcijas pamati. Atgriezies dzimtajā Tēgeles pilī, viņš sāka apcerēt un vērtēt Spānijā un Parīzes bibliotēkās iegūto materiālu, taču jau drīzumā izjuta «nepatiku pret Berlīni» un, izmantodams plašo pazīšanos, kandidēja uz Prūsijas rezidenta vietu pie pāvesta galma Romā. Šī vieta V. Humboltam arī tika piešķirta, un 1802. gada 14. septembrī viņš ar visu ģimeni aizbrauca no Tēgeles uz Romu, kur ieradās 25. novembrī.

«Mūžīgā pilsēta» V. Humboltam bija vieta, kurā «visa antīkā pasaule saplūdusi kopā»: Romā viņš nodevās ne tikai plašām vēstures studijām un antīko mākslas darbu kolekcionēšanai. Ar lielu atbildības izjūtu V. Humbolts veica diplomāta pienākumus, un viņa ziņojumi Berlīnei liecina par ļoti aktīvu un veiksmīgu politisko un diplomātisko darbību. Drīz vien V. Humbolta mītne kļuva par Romā dzīvojošo vāciešu iecienītu satikšanās vietu. Pastāvīgi viesi bija tādas intelektuālajā dzīvē slavenas personības kā F. R. de Šatobriāns, A. V. Šlēgels un Ž. de Stāla.

1806. gadā V. Humboltu iecēla par Prūsijas «pilnvaroto ministru», — spilgts pierādījums tam, cik augsti Prūsijas valdība vērtējusi viņa izcilo diplomātisko darbību

* Ar iekavās dotajiem cipariem šai grāmatā norādīts V. Humbolta Kopoto rakstu sējums un lappuse.

Romā grūtajā un sarežģītajā politiskajā situācijā, kas tolaik bija izveidojusies Eiropā.

Kad 1808. gada rudenī V. Humbolts ieradās Vācijā, lai nodibinātu kārtību savas ģimenes muižās, kuras bija cietušas karā, viņam paziņoja, ka pazīstamais valstsvīrs K. Šteins⁹ esot viņu izraudzījis citam darbam. Erfurtē V. Humbolts tika uzaicināts pārņemt Prūsijas izglītības sistēmas vadību. Pēc ilgākām pārdomām viņš piedāvājumu pieņēma un 1809. gada 20. februārī kļuva par «kulta un publisko mācību sekcijas» direktoru. Līdz ar to viņam tika piešķirts slepenpadomnieka tituls. Ģimene uz laiku bija palikusi Romā, un V. Humbolts ar lielu entuziasmu uzsāka jauno darbību, kas ievērojami uzlaboja un pilnveidoja Prūsijas izglītības sistēmu.

Rakstā «Par augstāko zinātnisko iestāžu iekšējo un ārējo organizēšanu» V. Humbolts atklāja savas idejas un noskaidroja uzskatus par augstāko mācību iestāžu darbu, tā liekot ideoloģiskos pamatus Berlīnes universitātes izveidei. Izglītība V. Humboltam nozīmēja galvenokārt cilvēka vispārīgo veidošanu (*Bildung*) un humanitātes attīstīšanu. Šādas izglītības sistēmai viņš arī ziedoja visus spēkus, izmantodams savu valstsvīra lomu. Viņa reformu galvenās sastāvdaļas bija J. H. Pestaloci izvirzītais pedagoģiskais personības garīgo spēku vispusīgas un harmoniskas attīstības pamatprincips, ideālistiskās filozofijas atziņas un apgaismotāju ideāli. Norādītās idejas viņš pūlējās realizēt Prūsijas izglītības sistēmā.

V. Humbolts gribēja izveidot vienotu vispārīgās izglītības sistēmu, kam būtu jāstājas dažāda tipa skolu vietā. Viņš vairākkārt izteica pārliecību, ka speciālās profesionālās spējas varētu vieglāk attīstīt un izkopt, ja skolēns jau iepriekš būtu izaudzināts par «apgaismotu cilvēku un pilsoni uz vispārīgu humanitāro zināšanu pamatiem». Uzmanību V. Humbolts pievērsa galvenokārt ģimnāzijai un universitātei. Viņš kļuva par humanitārās ģimnāzijas iedibinātāju un tiešām ir devis galvenās idejas, līcis stūrakmeņus šāda tipa skolas struktūrai. Audzināšana humanitārajā ģimnāzijā pilnīgi atbilst V. Humbolta norādītajiem izglītības un cilvēka gara pasaules izkopšanas ideāliem. Viņš uzsvēra seno valodu — kā grieķu, tā latīņu valodas — prioritāti, taču nenoliedza arī «matemātikas un vēstures mācību priekšmetu» lielo nozīmi.

Vācu tautas izglītības vēsturē V. Humboltam kā Berlīnes universitātes dibinātājam ir paliekoša vieta. Kaut gan universitātes dibināšana bija pasludināta jau 1807. gadā, tomēr tikai ar V. Humbolta enerģisko darbību, realizējot plānu, organizējot jauno augstskolu un veidojot tās struktūru, Berlīnes universitāte vēra durvis pirmajiem studentiem 1810. gadā. Tagad Vācijas Demokrātiskās Republikas galvaspilsētas Berlīnes universitāte nosaukta V. un A. Humboltu vārdā.

Ar neatslābstošo enerģiju, lielo autoritāti un plašajiem sakariem V. Humboltam bija izdevies iesaistīt par docētājiem jaunajā augstskolā tādus izcilus zinātniekus kā filologu F. A. Volfu, juristu F. K. Saviņi¹⁰, filozofu J. G. Fihti, vēsturnieku B. G. Nibūru¹¹, matemātiķi K. F. Gausu.

Izvirzot universitātes studiju pamatprincipus, V. Humbolts organizēšanas plānā bija minējis vientulību un brīvību. Šos momentus viņš bija uzsvēris arī agrāk, savā autobiogrāfijā norādīdams uz tiem kā sava rakstura svarīgākajām iezīmēm. Minētajā organizēšanas plānā V. Humbolts rakstīja, ka mācību darbam un pētniecības darbam universitātē vajadzētu būt cieši saistītiem un visās specialitātēs tiem vajadzētu būt filozofiski pamatotiem, lai tie viens otru papildinātu un vienotu. Runājot par universitātes un valsts attiecībām, viņš uzsver:

«Valstij nevajadzētu uzskatīt savas universitātes par ģimnāzijām vai speciālajām skolām. Vispār valstij nevajadzētu prasīt no universitātēm neko tādu, kas tieši un nepārprotami neattiektos uz tām; valstij jābūt pārliecinātai, ka tad, kad universitātes sasniegs savu galamērķi, arī tās dos valstij daudz vairāk, pie tam daudz augstākā kvalitātē nekā tad, kad valsts mēģinās realizēt šādus mērķus, iejaukdamās universitāšu iekšējās lietās.»

V. Humbolts bija pārliecināts, ka gara brīvība, studiju un pētījumu brīvība pašas par sevi novestu studējošo pie politiskās atbildības izjūtas. Gan tas, kas māca, gan arī tas, kas mācās, kalpo zinātnei, tiem jāpūlas atrast patiesību un jāuzlūko «zinātne par vēl neatrisinātu problēmu».

Taču pēc samērā neilgas darbības izglītības sistēmā V. Humbolts iesniedza atlūgumu. Tam par iemeslu bija nesaskaņas pienākumu sadalē starp viņu un iekšlietu ministru. Sarūgtināts par šādu neveiksmi, V. Humbolts atkal uzsāka diplomātisko dienestu, kļūdams par valsts ministru

un par sūtni Vīnē. 1810. gada 16. augustā viņš atstāja Berlīni un devās uz Vīni. Viņa dzīvesbiedre ar bērniem vēl uzturējās Romā un ieradās Vīnē tikai oktobra beigās.

Austrijas impērijā tajā laikā bija ļoti sarežģīta politiskā situācija. Vīnē Prūsijas sūtnim bija uzdevums pierunāt Austrijas valdību noslēgt koalīciju pret Napoleonu I. V. Humbolta sarunu partneris bija K. L. V. Meternihs. Sarunu sākumā vērsšanās pret Franciju likās bezcerīgs pasākums, jo pēc sakāves pie Vagramas Austrijas valsts-vīri bija ļoti piesardzīgi. Notikumu gaita pavērsās citā virzienā. Beidzot Prūsija noslēdza līgumu ar Franciju. Nedaudz vēlāk šai savienībai pievienojās arī Austrija.

Taču Napoleona I karagājiens pret Krieviju beidzās ar smagu sakāvi, un Prūsija sāka gatavot sacelšanos pret Napoleona I kundzību. 1813. gada februārī Kališā tika noslēgts Krievijas un Prūsijas līgums un Francijai tika pieteikts karš. Reinas savienības valstis vēl bija uzticīgas Napoleonam I, un Austrija saglabāja neitralitāti. Kā Prūsijas pilnvarotais V. Humbolts piedalījās Prāgas kongresā, kur viņa svarīgākais uzdevums bija pierunāt Austrijas valdību pievienoties sabiedrotajiem. Sarunas ieilga, un tikai 1813. gada augustā Austrija uzsāka karadarbību pret Napoleonu I.

Nākamo kara gadu V. Humbolts pavadīja ķeizara Franča I svītā Austrijas galmā. Pēc «Tautu kaujas» pie Leipcigas 1813. gadā no 16. oktobra līdz 19. oktobrim V. Humbolts kopā ar ķeizaru Franci I ieradās Frankfurtē pie Mainas, kur sastādīja memorandu par Vācijas nākamo konstitūciju.

Kā Prūsijas pilnvarotais V. Humbolts piedalījās sarunās ar Napoleonu I un vēlāk pārstāvēja Prūsijas valsts intereses Šatijonas kongresā. Pēc tam kad sabiedrotie bija iesaļojuši Francijā un Parīze beidzot tika ieņemta, V. Humbolts aizbrauca uz Francijas galvaspilsētu, lai piedalītos miera sarunās. Valsts vizītei Londonā sekoja brauciens uz Vīni, kur V. Humbolts kopā ar valsts kancleru K. A. Hardenbergu¹² piedalījās Vīnes kongresā, būdams Prūsijas otrais pilnvarotais.

Sakarā ar Napoleona I nelegālo atgriešanos Francijā un simt dienu valdīšanas periodu Vīnes kongress beidza darbu 1815. gada martā. Sākās jauns kara posms, kas beidzās ar Napoleona I galīgu sakāvi 18. jūnijā kaujā pie Vaterlo. Sabiedrotie otro reizi ieņēma Parīzi, un V. Hum-

bolts sarunās atkal pārstāvēja Vācijas intereses. Parīzē viņš bija Prūsijas sūtnis. Vēlāk V. Humbolts aizbrauca uz Frankfurti pie Mainas, kur piedalījās teritorijas komisijas sēdēs, būdams Prūsijas pilnvarotais.

Ļoti aktīvi darbojoties diplomātiskajā dienestā, V. Humbolts cerēja, ka Berlīne viņu atkal izvirzīs ministra amatā, taču viņa cerības nepiepildījās. Valsts kanclers K. A. Hardenbergs nevēlējās uzņemt gudro, bet, kā viņam likās, pārāk godkāriģo diplomātu savā valdībā. Viņš piedāvāja V. Humboltam sūtņa posteni Londonā. Ar lielu nepatiku V. Humbolts šo vietu pieņēma un 1817. gada oktobrī devās uz Londonu. Taču nepagāja ilgs laiks, kad šis darbs kļuva par «augstākajā mērā nepatīkamu un nepateicīgu nodarbošanos», un 1818. gada aprīlī V. Humbolts lūdza Prūsijas karali atbrīvot viņu no šā pienākuma. Valsts kanclers K. A. Hardenbergs šo lūgumu karalim nenodeva un piedāvāja V. Humboltam jebkuru sūtņa vietu ārzemēs, taču arī iespēja atkal tikt Romā neatturēja V. Humboltu no jau pieņemtā lēmuma. Atlūgums tika nodots karalim, un 1818. gada oktobra beigās V. Humbolts varēja atstāt Londonu.

Saticies ar kancleru K. A. Hardenbergu Ahenē, viņš vēlreiz pārsprieda jautājumu par palikšanu valsts dienestā. Frankfurtē pie Mainas, kur V. Humbolts atkal piedalījās teritorijas komisijas sēdēs kā Prūsijas pilnvarotā persona, viņš satikās ar K. Steinu. Šajā augsti izglītotajā un gudrajā politiķī V. Humbolts atrada domubiedru, ar kuru jo dzīvi pārrunāja valsts reformu jautājumus. Šo pārrunu un diskusiju rezultātā V. Humbolts vēlreiz formulēja savus uzskatus rakstā «Memorands par Prūsijas kārtu konstitūciju».

1819. gada 11. janvārī V. Humbolts pavisam negaidot tika iecelts par ministru Prūsijas valdībā. Kanclers K. A. Hardenbergs bija atdalījies no Iekšlietu ministrijas Resoru kārtu jautājumos, un tā Humbolts kļuva par ministru. Taču tik gaidīto rīcības brīvību viņš arī šeit neguva, jo kanclers bija izstrādājis savu konstitūcijas projektu, kas būtiski atšķīrās no V. Humbolta plānojuma. Nākamajos mēnešos kanclera un ministra domstarpības izvērtās par publiskiem strīdiem un konfliktiem. Kad 1819. gada rudenī valdība sāka apspriest jautājumu par konstitūciju, abi projekti nonāca nesamierināmās pret-runās.

Konflikts saasinājās, kad 1819. gada augustā notika vācu ministru kongress Karlsbādē, kur tika pieņemti lēmumi par universitāšu brīvības likvidēšanu, cenzūras ieviešanu un centrālās izmeklēšanas komisijas nodibināšanu. V. Humbolts atklāti uzstājās pret šiem lēmumiem, pamatoti norādīdams, ka tie ir pirmais solis uz policejiskas valsts izveidi un tiem nākotnē var būt smagas sekas. Šādā situācijā kanclers K. A. Hardenbergs karalim izvirzīja alternatīvu: vai nu viņš, kanclers, aizies no posteņa, vai karalim jāatļauj ministrs V. Humbolts. 1819. gada 31. decembrī V. Humboltam paziņoja, ka no valsts dienesta viņš ir atlaists.

Bez lielas nožēlas V. Humbolts atgriezās Tēgeles pilī un sava mūža pēdējos 15 gadus pavadīja vientulībā, nodarbojoties ar zinātni un aperi.

Pēdējos mūža gados visas V. Humbolta intereses bija pievērstas valodniecībai, bija radusies sen gaidītā izdevība vērtēt un sistematizēt savāko milzīgo materiālu. Sajā laikā V. Humbolts, brāļu F. un A. V. Slēgelu rakstu ietekmēts, arī pievērsās sanskritam un indiešu filozofijai, kas mūža pēdējos gados kļuva par noteicošo spēku viņa pasaules uzskatā. Viņš redzēja sevi dzīvojam it kā «ārpus pasaules». Taču šis konstatējums bija tikai daļēji pareizs, jo tieši šajos gados Tēgele kļuva par sabiedriskās dzīves centru. Rakstnieks L. Tīks¹³, arhitekts K. F. Sinkels¹⁴, rakstnieks un publicists L. A. Arnims¹⁵ bija pastāvīgi viesi Tēgeles pilī.

Tikai pēc V. Humbolta dzīvesbiedres Karolīnes nāves 1829. gada 26. martā viņa dzīvē iestājās pilnīgas vientulības periods. Viņš arvien vairāk un vairāk noslēdzās sevī, izvairījās no visa, kas viņu traucēja valodniecības un filozofijas problēmu risināšanā.

V. Humbolta veselības stāvoklis pasliktinājās, radās mugurkaula smadzeņu slimība, redze kļuva vājāka, taču viņš katru dienu neatlaidīgi strādāja, rakstīdams Ievadu fundamentālam valodnieciskam darbam «Par kavi valodu Javas salā»¹⁶. Daudz laika aizņēma divi raksti, kuros V. Humbolts apkopoja savus uzskatus literatūras teorijā, — «Par Šilleru un viņa gara attīstības gaitu» un «Par Gētes otro Itālijas ceļojumu».

1835. gada sākumā V. Humbolta spēki strauji sāka zust, un pēc neilgas slimošanas 8. aprīlī viņš nomira. V. Humboltu apbedīja Tēgeles pils parkā blakus viņa dzīvesbiedrei.

V. Humbolta pirmais lielākais apcerējums «Domas par mēģinājumu noteikt valsts funkciju robežas» uzrakstīts 1791./92. gada ziemā. Jau šajā rakstā izpaudās V. Humbolta negatīvā attieksme pret despotisko «policejisko valsti», kas viņam palika visu mūžu pretīga, kaut gan tā lielāko daļu viņš pavadīja valsts dienestā. Šī negatīvā nostāja jo spilgti izpaudās viņa konfliktā ar kancleru K. A. Hardenbergu.

Apgaismotā despotisma valsts veidoja savu ekonomiku pēc merkantilisma principiem, pilsoņu izglītība pilnībā bija valdošās šķiras rokās. Skolas dzīve bija stingri reglamentēta, un cenzūra un tā saucamās valsts intereses noteica stingras robežas atsevišķas personas attīstībai. Taču palēnām auga pretdarbība. Spilgtākās izpausmes bija Amerikas Savienoto Valstu Neatkarības deklarācija 1776. gadā un franču revolūcijas cīņas 1789. gadā.

Sajūsmināts par franču revolūcijas brīvības ideāliem, V. Humbolts nelielā rakstā «Domas par valsts satversmi sakarā ar franču jauno konstitūciju» iztirzāja jautājumu, vai iespējams izveidot valsti, balstoties tikai uz prāta principiem un neievērojot vēsturisko attīstības gaitu. Viņa atbilde uz šo jautājumu ir negatīva: tīri revolucionāra sistēma, ja tā neievēro vēsturiskās attīstības gaitu, nav iespējama. Vēsture viņam ir ideju attīstības spēks, galvenokārt «individuālo spēku, individuālās darbības izpausme». Raksta «Domas par mēģinājumu noteikt valsts funkciju robežas» ievadā «Kādam nolūkam funkcionē visa valsts iekārta, un kādi ierobežojumi savā darbībā tai jāparedz?» V. Humbolts izvērza savu uzskatu programmu.

Ja nu valsts funkcijām jānosaka zināmas robežas, tad arī jābūt kādai instancei, kas šīs robežas noteiktu. Un te V. Humbolts atkal nonāk pie antropoloģijas, kas vienmēr paliek viņa pētījumu un studiju centrā. Valsts funkciju problēma it kā tiek reducēta līdz jautājumam, kā indivīds var netraucēts veidot sevi, kā viņš var palikt viņš pats attieksmē pret valdītājiem (*Obrigkeit*). V. Humbolta atziņums: tikai absolūta un pilnīga brīvība indivīdam spēj garantēt vispusīgi izglītotas personības izveidi. Lielā mērā V. Humbolts pakļaujas apgaismotāju idejām, kad viņš uzsver personas brīvo attīstību un valsts funkcijas ierobežo ar «rūpēm par tās pilsoņu pozitīvo labklājību». Valstij

«tikai jāgarantē pilsoņu eksistence pret ārējiem ienaidniekiem un pret valsti pašu; nekādam citam nolūkam tā nedrīkst ierobežot viņu brīvību».

Pēc V. Humbolta domām, indivīds paceļas pāri sabiedrībai. Galvenais mērķis cilvēkam ir brīva attīstība, tai jābūt katra indivīda personiskai lietai, «valsts tai nav vajadzīga», un panākt to var tikai ar individuālu izglītību. Minēto rakstu šajā ziņā var atzīt par apolitisku un valstij naidīgu. Netiek arī pamodināta izpratne par valsts interesēm, bet tiek aprakstītas lielā brīvas rīcības indivīda prasības. Seit jo spilgti izpaužas ideālistiskā indivīda garīgās izveides ideja, kas bija raksturīga pazīme vācu klasicismā. Šā jaunības darba paliekošās vērtības ir tieksme pēc humanitātes, pēc tīrās cilvēcības, ilgas pēc ideālā veidola un nesatricināma ticība cilvēka cieņai.

Vēlāk V. Humbolta uzmanību saistīja citi temati, un tikai 1802. gada rudenī, kad viņš atkal stājās valsts dienestā, politiskie jautājumi no jauna radīja viņā interesi. Šajā laikā mainījās viņa nostāja pret valsti. Darbojoties diplomātiskajā dienestā un pēc tam izglītības pārvaldes sistēmā, viņam no teoretizēšanas bija jāpievēršas tīri praktiskiem jautājumiem un jāatzīst arī valsts tiesības attiecībā uz indivīdu. Valsts tiesības un indivīda brīvība viņam nav vairs antagonistisks pretstatījums, bet drīzāk tā ir dialektiska vienība. Darbs valsts labā nav pretrunā ar indivīda brīvību, bet gan ir līdzeklis personības izkopšanai un tās garīgo spēku attīstīšanai. Valsts veidojas un attīstās tikai izglītotu indivīdu darbības rezultātā. Tās mērķis ir vispārības labums. Valsts tāpat ir izglītību veicinošs faktors, un pilsoņu pienākumiem un pilsoņu brīvībai jābūt līdzsvarotiem valsts satversmē.

* * *

Kādā vēstulē F. A. Volfam V. Humbolts rakstīja:

«Esmu noteicis sev zinātniskās darbības jomu: novērtēt un izziņāt cilvēka raksturu tā visdažādākajās formās.»

Tieksme izziņāt cilvēku V. Humboltam piemita visu mūžu. Jau paši pirmie nelielie antropoloģiska satura raksti «Par cilvēka spēku attīstības likumiem» (1791) un «Cilvēka izveides teorija» (1793) pauž V. Humbolta antropoloģiskās teorijas pamatprincipus: cilvēka rīcības veidu

izzināšana labākai un harmoniskākai cilvēka izveidei, antropoloģija izglītības un garīgās izveides labā.

No paša sākuma V. Humbolts atzina savu antropoloģiju par salīdzinošu zinātni. Paraugu viņš redzēja 18. gadsimta salīdzinošajā anatomijā un morfoloģijā, kā tās bija izveidojuši Z. L. Bifons¹⁷, A. Hallers¹⁸, J. H. Kampe. Sevišķi dziļu iespaidu viņā atstāja J. V. Gētes mēģinājums formulēt vispārīgo salīdzinošo teoriju 1792. gadā un raksts «Ievads salīdzinošajā anatomijā saistījumā ar osteoloģiju» 1795. gadā. Vēstulē F. A. Volfam 1797. gada 23. decembrī V. Humbolts pilnībā pievienojās problēmas nostādnei:

«Es to nosaucu par salīdzinošo antropoloģiju un ceru ar tās palīdzību pretstatīt dažādu indivīdu un cilvēku grupu garīgās organizētības atšķirības tāpat, kā to mēdz darīt salīdzinošā anatomija, salīdzinot cilvēku un dzīvnieku fiziskos veidojumus.»

Tādā pašā garā Parīzē 1798. gadā viņš rakstīja J. V. Gētem par tādas «būtībā jaunas zinātnes nodibināšanu», kas pilnībā atbilstu viņa galvenajai tieksmei «izzināt cilvēku», jo tā esot «pietiekami empīriskā, lai būtu pilnīgi patiesa, un pietiekami filozofiska, lai tās atziņas varētu vispārināt». Jāpiebilst, ka J. V. Gēte interesējās par salīdzinošo anatomiju un, uzturēdamies Jēnā, anatomisko pētījumu gaitā atklāja visiem zīdītājiem raksturīgo starpžokļu kaulu (*os intermaxillare*), tā saucamo «Gētes kaulu».

Salīdzinošā anatomija nodarbojās ar atsevišķu faktu izpēti, bet V. Humbolts izvirzīja domu par «vispārīgo ideju» pētīšanu. Savu nodomu viņš gribēja realizēt lielākā darbā — «Par cilvēces garu». Jau šā darba fragmentā, kas bija paredzēts ievadam, programmatiski norādīts uz izglītību kā humanitātes īstenojumu. Savu pētījumu metodi V. Humbolts iztīrīja «Salīdzinošās antropoloģijas plānā» 1795. gadā. Viņš rakstīja:

«Salīdzinošās antropoloģijas mērķis būtu izzināt cilvēka dabas iespējamās atšķirības to idealitātē.. Tas, ko meklē salīdzinošā antropoloģija, tātad nav dabas priekšmets, bet ir kaut kas absolūts — ideāli, kurus attiecina uz indivīdiem, uz empīriskiem objektiem tādā veidā, ka tie uzskatāmi par mērķi, pēc kura indivīdiem būtu jātiecas.»

Pēc teorētiskiem apsvērumiem sākās pats salīdzinājums, kuram V. Humbolts izmantoja iepriekšējos darbos «Par dzimumu atšķirībām un to ietekmi uz organisma dabu».

(1794) un «Par vīrišķo un sievišķo formu» (1795) izteiktās domas un secinājumus.

Iecerētā lielā darba «Antropoloģija» sākumā bija domāts sniegt modernā cilvēka raksturojumu. Taču arī te tālāk par metodisko ievadu V. Humbolts nebija ticis.

1797. gadā uzrakstīts darbs «Astoņpadsmitais gadsimts», kura būtiskākās daļas sniedz cilvēku raksturu tipoloģijas pamatprincipus. Varētu pievienoties F. Heinemaņa¹⁹ pētījumā «V. Humbolta antropoloģija un cilvēka izziņas teorija» (Halle, 1929) izteiktajai domai, ka rakstā «Astoņpadsmitais gadsimts» jāievēro «nevis atsevišķie secinājumi, bet gan pats fakts, ka te pirmo reizi formulēta ideja par salīdzinošo gara zinātņi», kuru vēlāk V. Humbolts īstenoja savā valodas teorijā. Minētā raksta galvenais saturs ir 18. gadsimta salīdzinājums tā individuālajās formās ar iepriekšējiem laika posmiem.

V. Humbolta antropoloģija ir orientēta uz ideālu cilvēku. Viņam nav svarīgi — kā tas redzams modernajos pētījumos — empīriskie dotumi, nav svarīga atsevišķās parādības realitāte ikreizējā tagadnē, viņu interesē cilvēka augstākā izveide, cilvēka pilnveidošanās process pats par sevi. Savā ideālistiski klasicistiskajā individualitātes lomas pārakcentēšanā šī antropoloģija, bez šaubām, ir novecojusies. Taču tāpēc, ka tā sniedzas pāri vienkāršajai realitātei un izprot «katru cilvēcisko individualitāti» kā «ideju, kas sakņojas parādībā», tā atbilst tai tradīcijai, kas sākas ar Platona mācību par idejām un tiecas uz transcendentu jēgu un sakarībām, kuras ir ārpus empīriskiem pētījumiem.

* * *

V. Humbolta cilvēka izglītības teorijas pamatā ir ticība humanitātes ideāla īstenošanas iespējai, kas, pēc viņa pārlicības, izpaudusies seno grieķu dzīvē un mākslā. Ticība humanitātei un grieķu kultūras idealizācija 18. gadsimta un 19. gadsimta mijā radīja Vācijā klasicismu, kura idejas tīrākajā veidā izpaudās J. V. Gētes un F. Šillera daiļradē un V. Humbolta antropoloģiski valodnieciskajās atziņās.

Tikai «antikās pasaules gars» ļāva V. Humboltam izveidoties par to, kas viņš ir. No agras jaunības viņš dzīvoja grieķu gara pasaulē, antīkā daiļrade bija viņam pazīstama

kā reti kādam, un viņš apzināti gribēja uzskatīt senos grieķus par ideālu, par ideālākiem, nekā tie patiesībā bija. Kādā vēstulē draugam F. A. Volfam viņš rakstīja:

«Seno grieķu studijas ar katru dienu saista mani aizvien vairāk. Patiesi varu sacīt, ka no visām studijām šis man devušas vislielāko gandarījumu.. zināšanas par senajiem grieķiem nav tikai patīkamas, derīgas un nepieciešamas, tikai šajās zināšanās rodam ideālu, kādiem mums jābūt pašiem. Antīkā pasaule ir dievības caurausta cilvēība.»

Svarīga liecība V. Humbolta pārspējumam seno grieķu kultūras vērtējumā ir viņa recenzija «Par Gētes «Hermani un Doroteju»», kas uzrakstīta 1798. gadā Parīzē un publicēta 1799. gadā. Pēc V. Humbolta atzinuma, J. V. Gēte atradis izteiksmes veidu, kas raksturīgs grieķu rakstniekiem. Visvienkāršākais šeit kļūst par visaugstākā izpaudumu. Šī recenzija sniedzas tālu pāri vienkāršai J. V. Gētes darba kritiskai analīzei.

Pamatojoties uz ideālistisku teoriju, ar «Hermaņa un Dorotejas» piemēru V. Humbolts iztīrā mākslas, episka sacerējuma likumus.

Rakstā «Latija un Hellāda» 1806. gadā V. Humbolts vēlreiz formulē savus uzskatus īsākā un vairāk koncentrētā veidā. Grieķu kultūra visos tās izpausmes veidos ir organiski izaugusi, taču liela un varena tā kļuvusi, nevis mākslai kopējot dabu, bet tai kļūstot par «dievišķības simbolu», kas paceļas pāri dabai. V. Humbolts paliek pie grieķu rakstura idealizācijas, kaut arī saprot, ka «antīko pasauli uztveram ideālāku, nekā tā patiesībā bijusi,» un šādu uztveri esam radījuši, vairāk balstīdamies uz «iedomu spēku» nekā uz patiesiem vēsturiskiem faktiem.

V. Humboltam šķita, ka cilvēkam nepieciešams vērst skatienu uz kaut ko lielu, skaistu un tiekties pēc pilnības. Ar šādu idealizāciju cilvēks it kā ceļ sevi uz augšu, un tā ir nepieciešama cilvēka izveidei.

Šīm problēmām veltīts raksts «Par grieķu raksturu vispār un par šā rakstura ideālu aplūkojumu it sevišķi» (1808), kas ir pirmā daļa no ievada iekļātajam darbam «Grieķu brīvvalstu sabrukuma un bojāejas vēsture». Bet arī šis darbs palika neuzrakstīts, tāpat kā daudzi citi.

Pēc intensīva perioda valsts dienestā V. Humbolts tikai divdesmitajos gados varēja atkal pievērsties zinātniskajam darbam. Akadēmiskā runa 1821. gada 12. aprīlī «Par

vēstures rakstītāja uzdevumu» ievada V. Humbolta vēlo jaunrades periodu. Šajā runā viņš vēlreiz formulēja prasību pēc «saprotošas gara zinātnes», kas paceļas pāri vienkāršam aprakstam un tiecas uz augstāku izpratni, jo jutekliski uztveramajā pasaulē vēsturiskie notikumi saskatāmi tikai daļēji, tikai ārējās izpausmes veidos, iekšējās, dziļākās sakarības paliek neredzamas, un tieši tādēļ vēsturnieka uzdevums ir censties «izjust pārējo». Par izšķirošo momentu vēstures aprakstā viņš izvirza domu, ka «visā, kas notiek, valda kāda tieši neuztverama ideja, bet šo ideju var izziņāt tikai no pašiem notikumiem». V. Humbolts ir pārliecināts, ka nepieciešama «notikuma precīza, bezpartejiska, kritiska izpēte un izpētītā saistījums».

Skaidrāko liecību par V. Humbolta līdzdalību vācu klasiskā sniedz divi raksti: «Par Gētes otro Itālijas ceļojumu» (publicēts 1830. gadā žurnālā «Zinātniskās kritikas annāles») un «Par Šilleru un viņa gara attīstības gaitu» (arī publicēts 1830. gadā, — ievads F. Šillera un V. Humbolta sarakstes krājumam). Jāpiebilst, ka šajā laikā, 25 gadus pēc F. Šillera nāves un 2 gadus pirms J. V. Gētes nāves, klasicisms bija pārdzīvots un arī romantisms jau tuvojās beigām. V. Humbolts it kā rezumē klasikas devumu vācu gara dzīvē.

Viņš atkal atgriežas pie svarīga momenta — pie modernā cilvēka attieksmes pret antīko pasauli, pie modernās izglītības statusa un tā salīdzinājuma ar seno grieķu izglītības līmeni kā paraugu. Klasiskajai literatūrai blakus valodai un vēsturei ir svarīga izglītojoša loma mūsdienu pasaulē. F. Šillera un J. V. Gētes personībās šie ideāli ir īstenoti: «Individualitātes izveide (*Bildung*) ir pasaules galamērķis.» Romā J. V. Gēte izjutis «klasiskās zemes klātieni» un šo pārdzīvojumu fiksējis sava otrā Romas apmeklējuma aprakstā. V. Humbolts norāda to, kas padara J. V. Gēti par klasiķi:

«Gētē apvienojas daba, māksla un poēzija, un viņa jaunrade balstās uz sintētisku uztveri, parādīdama, cik nebeidzams ir atsevišķais.»

Gandrīz neviens 19. gadsimta darbs par J. V. Gētes personību nav sasniedzis tik dziļu izpratni kā šī nelielā recenzija.

Raksts «Par Šilleru un viņa gara attīstības gaitu» ir viens no spilgtākajiem dzejnieka vērtējumiem. V. Hum-

bolts sevišķi izceļ F. Sillera idealitāti un, aprakstīdams viņa gara attīstības atsevišķos posmus, norāda:

«Runāt vai rakstīt par kādu dzejnieku nav nekas vairāk kā pūlēties izteikt neizsakāmo.»

* * *

V. Humbolta valodas koncepcija radusies ilgu un sarežģītu pārdomu un meklējumu rezultātā. Tās pamatu veido tieksme «izzināt cilvēku», kura bija visas V. Humbolta dzīves vadmotīvs. Kādā jaunības dienu vēstulē līgavai Karolinei Daherēdenei viņš rakstīja:

«Šķiet diezgan vienkārši atzīt šo cilvēka iekšējo esību par pētījuma sākuma punktu, un tomēr gandrīz nav izprotams, kāpēc jebkuras zinātnes fakti izpaužas tik dažādos, atšķirīgos veidos, ja stingri turamies pie šī uzskata. Tas notiek galvenokārt tāpēc, ka mēs vēl esam ļoti atpalikuši vienā, vissvarīgākajā pētījuma aspektā, tas ir, cilvēka izpētē, kāds tas ir un kādam tam jābūt.» (I, 393.)

V. Humboltā nobrieda pārliecība, ka jārada zinātne, kuras objekts būtu cilvēks, «kāds tas ir un kādam tam jābūt». Šīs domas viņš pauda saviem draugiem F. A. Volfam (1797. gada 23. decembra vēstulē) un J. V. Gētem (1798. gada vēstulē no Parīzes).

V. Humbolta ceļā uz šīs jaunās zinātnes iedibināšanu diezgan skaidri iezīmējas trīs posmi.

Laika posmā no 1788. gada līdz 1820. gadam viņš intensīvi nodarbojās ar humanitātes, filozofiskās antropoloģijas un karakteroloģijas problēmu izpēti. Šajā laikā V. Humbolts iepazinās ar savdabīgo basku valodu un viņa interese pievērsās nacionālo valodu izpētei. Vēstulē F. Silleram no Parīzes 1800. gada septembrī ir jau gandrīz pilnībā nosaukti viņa valodas koncepcijas galvenie momenti*. Taču V. Humbolta uzsāktās diplomāta un Prūsijas valstsvīra gaitas uz ilgāku laiku aizkavēja koncepcijas galīgo izveidi. Tikai pēc izstāšanās no valsts dienesta 1819. gadā viņš varēja pilnībā pievērsties savām valodnieciskajām studijām.

Laika posmā no 1820. gada līdz 1829. gadam V. Humbolts pabeidza savas valodas koncepcijas izveidi un

* Sk. šīs grāmatas 51.—53. lpp.

formulēja tās uzdevumus un mērķus darba «Par cilvēku valodas uzbūves dažādību» pirmajā nodaļā (VI, 111—112)*. Ar to viņš arī bija iedibinājis jaunu zinātņi — vispārīgo valodzinību (*allgemeine Sprachkunde*), kuras mērķis ir «izsekot cilvēces garīgās attīstības gaitai cauri visām vēsturiskajām pārmaiņām, balstoties uz valodu».

Kā redzams, jaunā zinātne ir visai tāla no valodniecības tās tradicionālajā izpratnē. Tās priekšmets nav gramatikas loģiskās likumsakarības, kā tās pūlējās izprast tā laika zinātnieki, piemēram, valodnieks K. F. Bekers (Karl Ferdinand Becker, 1775—1849), bet gan zinātne par cilvēku, «cilvēkzinātne» (*science de l'homme*).

V. Humbolta valodzinību varētu ietilpināt tajā valodniecisko rakstu rindā, kuru Vācijā uzsāka J. G. Hamanis²⁰ un turpināja J. G. Herders. Tās sākumi meklējami A. E. Šāftsberija²¹ filozofiskajos uzskatos un Dž. Herisa²² un Dž. Bērneta (lorda Monbodo)²³ valodnieciskajos rakstos.

Dzīves pēdējā posmā, no 1830. gada līdz 1835. gadam, V. Humbolts strādāja pie sava pēdējā darba «Par kavi valodu Javas salā», taču pabeigt šo darbu viņš nepaspēja. Palicis tikai iecerētā lielā darba ievads — «Par cilvēku valodu uzbūves dažādību un tās ietekmi uz cilvēku garīgo attīstību».

V. Humbolta valodas koncepcija ir interpretēta un novērtēta visai dažādi. Taču jāsaka uzreiz, ka 19. gadsimta valodniecība pēc savām galvenajām tendencēm bija antihumboltiska. V. Humbolta koncepcijas vērtēšana sākās jau drīz pēc viņa nāves (K. F. Bekers — 1841. gadā; M. Šaslērs — 1847. gadā; H. Šteintāls — 1848. gadā; A. F. Pots — 1876. gadā) un turpinās līdz pat mūsu dienām. Visiem šiem pētījumiem un vērtējumiem piemīt būtisks trūkums — tie ir mēģinājumi interpretēt un skaidrot V. Humbolta valodas koncepciju no tradicionālās valodniecības pozīcijām. Tā, piemēram, V. Humbolta skolnieka K. F. Bekera gramatikas mācība ir humboltiskās valodas filozofijas pamatu izkropļojums, kā to pamatoti norādījis H. Šteintāls. Bet arī pats H. Šteintāls lielā mērā vulgarizējis un izkropļojis V. Humbolta valodas koncepciju.

Jau no pašiem pirmajiem mēģinājumiem interpretēt

* Sk. šīs grāmatas 80.—83. lpp.

V. Humbolta valodas koncepciju redzam, ka viņa koncepcijas likteni noteica neizpratne*.

Jāatzīmē, ka daudzi V. Humbolta valodas koncepcijas momenti bija ļoti rosinoši un perspektīvi tradicionālās valodniecības izveidei. Šādā aspektā varētu pieminēt valodas sistēmiskuma ideju, uzskatu par valodu kā specifisku cilvēka darbības veidu (verbālo aktivitāti), zināmā izpratnē varētu arī runāt par jēdzienu «valoda» un «runa» nošķirumu, par valodisko darbību (*langage*) un šīs spējas realizāciju valodās (*langues*) utt.

Taču šīs koncepcijas dziļākā būtība palika neizprasta, un tikai mūsu gadsimta divdesmitajos gados sākās mēģinājumi izprast V. Humbolta valodas koncepcijas būtiskos parametrus. Šos mēģinājumus ievadīja atsevišķi nelieli pētījumi par «valodas iekšējo formu»²⁴, par valodas «enerģētisko» aspektu²⁵ un vairāki darbi, kas veltīti V. Humbolta valodas izpratnes iztirzājumam²⁶.

Te vajadzētu precizēt arī kādu visai izplatītu nepareizu uzskatu, proti, daudzi valodnieki pieskaita pie neohumboltisma skolas arī «valodiskās relativitātes principa» iedibinātāja B. L. Vorfa valodas koncepciju. Tā sauktā Sepīra—Vorfa hipotēze esot V. Humbolta uzskatu tālākās izveides rezultāts. Patiesības labad tomēr jāsaka, ka šī hipotēze, tāpat kā visa šī uzskatu sistēma, radusies pilnīgi neatkarīgi no V. Humbolta valodas koncepcijas. Ne E. Sepīram, ne arī B. L. Vorfam V. Humbolta darbi nebija pazīstami²⁷.

V. Humbolta valodas koncepcijas vulgarizāciju veicināja arī viņa savdabīgais stils un sarežģītais izklāsta veids. Kā to atzīmē visi V. Humbolta biogrāfi un pētnieki, viņa domāšanas originalitāte izpaužas pirmām kārtām spējā atklāt būtiskas sakarības starp ļoti atšķirīgām zināšanu jomām. Viņš pūlas saskatīt kopīgo, kas vieno visas cilvēku zināšanas. Ir ļoti grūti apvienot tādas zinātnes kā estētika, filoloģija, etnogrāfija, karakteroloģija, antropoloģija, filozofija un valodniecība, taču V. Humbolta «valodzinība» (*Sprachkunde*) pēc būtības ir minēto zinātņu apvienojums.

Vācu valodnieks H. Ārenss par V. Humboltu raksta:

«Viņā apvienojās aptverošas un dziļas valodu zināšanas

* Попов Ю. В. Общая грамматическая теория в немецком языкознании. — Минск: Высшая школа, 1972, с. 26—27.

ar augstu valodisku domāšanu tādā mērā, ka pirmo reizi zinātnē par valodu izzuda robeža starp valodniecību un valodas filozofiju.»*

Ļoti trāpīgi izteicies F. Heinemanis¹⁹: «Grūtības izprast V. Humbolta stilu pirmām kārtām saistītas ar to, ka viņa darbu lasītāji, dabiski, vēlas uzzināt kaut ko par priekšmetu, kas viņus interesē: vēsturnieks — par vēsturi, mākslas zinātnieks — par mākslu, valodnieks — par valodu utt. Taču zinātne, ar ko nodarbojas V. Humbolts, nav ne vēsture, ne mākslas teorija, ne valodniecība utt., bet pavisam kas cits — tā ir zinātne par cilvēku, par cilvēka garīgās pasaules izveidi, un atsevišķās, tradicionālās zinātnes nozares izveido tikai karkasu V. Humbolta proponētās visaptverošās cilvēkzinātnes (*la science de l'homme*) monumentālajai celtnei.»

Ja gribētu formulēt V. Humbolta antropoloģiskos uzskatus, tad varētu sacīt, ka viņš uzsācis vēsturiskā cilvēka un tā gara dabaszinātni. Šāda izpratne attiecināma arī uz viņa valodas koncepciju, jo jau pašā sākumā viņam bija nojauta, ka valodai ir svarīga loma pilnīgas antropoloģijas izveidē. 1795. gadā viņš rakstīja par vairāku valodu filozofiski pamatota salīdzinājuma plānu. Spānijas ceļojuma laikā iepazinies ar basku valodu, V. Humbolts saprata, ka atradis to kopīgo, ko bija meklējis; šis kopīgais ir atziņa, ka valoda ir centrālā garīgā parādība kā atsevišķa cilvēka, tā arī veselu tautu dzīvē.

1804. gada 16. jūnijā V. Humbolts no Romas rakstīja F. A. Volfam:

«Visam, ar ko nodarbojos, pamatā ir valodas studijas. Domāju, ka esmu atradis prasmī izmantot valodu par līdzekli, lai izdibinātu visas pasaules augstāko un dziļāko būtību un lai izjustu tās daudzveidību. Arvien vairāk un vairāk manī nostiprinās šī pārlicība.»

No šīm rindiņām redzams, ka valoda V. Humboltam ir tikai līdzeklis (*Vehikel*) jau 1795. gadā ieskicētā grandiozā salīdzinošās antropoloģijas plāna realizēšanai. Pirms aizbraukšanas uz Romu V. Humbolts bija sastādījis antropoloģijas uzmetumam atbilstošu «Visu valodu sistemātiskās enciklopēdijas plānu». Viņš zināja, ka tā

* Arens H. Sprachwissenschaft: Der Gang ihrer Entwicklung von der Antike bis zur Gegenwart. — Freiburg; München, 1955. S. 149.

realizēšana ir gigantisks uzdevums, ko var tikai iesākt, bet nekad nevar pabeigt, un ka tomēr tāds darbs būtu ļoti derīgs, pat nepieciešams. Šāds valodniecisks pētījums, «saistīts ar filozofisku apceri par cilvēka dabu un par veselu tautu vēsturiskās attīstības likteņiem» (VII, 598—599), pēc V. Humbolta domām, dotu dziļu ieskatu cilvēku raksturos un ļautu izveidot humanitārās izglītības ideālu, jo nekur citur tautu nacionālās īpatnības neizpaužas tik tieši un nepārprotami kā valodā.

Arī tajā laikā, kad V. Humbolts nodarbojās tikai ar valodu salīdzinošo pētīšanu, viņam bija pārliecība, ka viņa darbs pakļauts «visaugstākajam un vispārīgajam mērķim: cilvēka gara tieksmes izziņāšanai, lai iegūtu skaidrību par sevi pašu un par savu attieksmi pret visu redzamo un neredzamo ap sevi un sevī» (VI, 6).

Kādreiz J. G. Herders, runājot par «nācijas filologu», bija izteicies, ka tam «vajadzētu būt cilvēkam ar trim galvām», lai tas varētu apvienot sevī filozofiju, vēsturi un filoloģiju. Šādam uzdevumam V. Humbolts jutās disponēts jau pēc dabas. Tieksme iepazīt cilvēku, cilvēka dabu, rīcības veidus, uzvedību (*das Verhalten*) utt., no vienas puses, un tieksme pēc sintēzes, pēc visplašākajiem vispārinājumiem, no otras puses, bija V. Humbolta rakstura visbūtiskākā īpatnība. Seit arī slēpjas cēlonis tam, ka viņa valodas koncepciju, viņa pētījumu uzdevumus un secinājumus 19. gadsimts nesaprata un viņa darbs bija kā vientuļa klints jūras vidū.

Pēc V. Humbolta pārliecības, valodniecībai vajadzētu vienlaikus iet divus ceļus — filozofisko un tīri empīrisko (VII, 633). Par pareizu metodi viņš uzskata «apvienotu tīrās domāšanas un stingri vēsturiska pētījuma lietojumu» (VI, 5). Valodniekam jāievēro iespējami pilnīgāks faktu attēlojums, kā arī pastāvīgi jāiesaista fakti plašākās kop-sakarībās, jo pretējā gadījumā pētījums nenovēršami pazudīs nepārskatāmā faktu un parādību masā. Kā zināms, 19. gadsimta valodniecības attīstības gaita pilnībā apstiprina šo V. Humbolta domu: uzkrāts milzīgs empīrisko faktu daudzums, un vērojama zināma teorētisku secinājumu nepietiekamība.

Pašos pamatos V. Humbolts valodu, tāpat kā G. V. F. Hēgelis vēsturi, aplūko kā gara pašatklāsmes fenomenu. Valodas atsevišķajās parādībās (piemēram, daudzskaitlī) atklājas kāda ideja, kāds garīgs fenomens, kas valodniekam

būtu jāinterpretē. Tā saucamajā «romantiskajā valodniecībā» ļoti aktuāls bija jautājums par valodas izcelšanos. V. Humboltam šis jautājums šķiet mazsvarīgs, jo viņš ir pārliecināts, ka «cilvēks tikai ar valodu ir cilvēks», cilvēka spēja runāt un domāt ir vienots veselums:

«Tas, kas izteica pirmo vārdu, arī pacēlās pāri dzīvnieciskai eksistencei un kļuva par cilvēku.»

V. Humbolta izpratnē valoda ir cēlusies no cilvēka dziļākās būtības un galu galā jautājums par valodas izcelšanos ir tīri retoriskas dabas jautājums. Atzinums, ka bijusi kāda pirmvaloda, V. Humboltam šķiet lieks un pat aplams (V, 329). Valodu dažādību viņš izskaidro ar tautu garīgo enerģiju, jo «tautas valoda ir tās gars, un tautas gars — tās valoda» (VII, 42). Varētu sacīt, ka valoda ir «prāta intelektuālais instinkts» vai pat «iekšējās esamības orgāns» (VII, 14; IV, 8).

V. Humbolta valodas koncepcijas pamatus veido trīs jēdzieni:

1) jēdziens par valodisko pasaules skatījumu (*sprachliche Weltansicht*),

2) ergona un energeias jēdziens,

3) jēdziens par valodas iekšējo formu (*innere Sprachform*).

Šiem principiem atbilst šāds uzskats par valodu: valoda nav tikai sazināšanās un domu izpausmes līdzeklis, bet arī — jo vairāk — cilvēka spēja izziņāt īstenību, izveidot un attīstīt intelektu un raksturu, sasniegt cilvēcības ideālu (*humanitas*) un izkopt patiesu humānismu. Katrai valodai raksturīgā veidā tā saista cilvēku ar pasauli, ar laiku un vēsturi un palīdz cilvēkam atklāt un izprast savu «es», savas esības vietu un nozīmi objektīvajā realitātē; tā aktivizē un palīdz atklāt cilvēka gara vēl apslēptās potences. Šādā uzskatā izpaužas pārliecība, ka cilvēks ir «valodiska būtne» (*Sprachgeschöpf*), kas ar valodu un valodā spēj realizēt garīgās attīstības bezgalīgās potences.

Pēc V. Humbolta uzskata, cilvēki garīgi dzīvo valodas pasaulē, un pieeju «īstajai pasaulei» tiem nodrošina tikai starpnieks, bezgala daudzveidīgais domāšanas modelis — valoda. Mūža beigās V. Humbolts rakstīja:

«Valoda nekad neattēlo priekšmetus, bet vienmēr attēlo tikai jēdzienus, kas izveidoti valodas mācīšanās procesā patstāvīgās gara darbības rezultātā.» (VII, 90.)

V. Humbolts izvērza domu, ka atsevišķas valodas lieto-

tāju kolektīva (sociuma) apziņā izveidojas «garīgā, ideālā starppasaule», kas it kā nostājas starp objektīvo realitāti un «es». Šī garīgā starppasaule izveido jēdzienisko shēmu — valodas jēdzienu tīklu, kas ir kopīgs visam sociumam.

«Valodu atšķirība pastāv nevis zīmju un skaņu dažādībā, bet gan pašā pasaules skatījumā.. Objektīvā realitāte, izziņas objekts, atrodas starp visām valodām un neatkarīgi no tām centrā — kā lauks, kas cilvēka garam jāapstrādā.» (IV, 27.)

Tuvoties šim laukam cilvēks var tikai valodiski subjektīvi, tas ir, tikai saistījumā ar savas dzimtās valodas noteikto jēdzienisko kategoriju tīklu. Katra valoda ir kāda sociuma subjektīvais ceļš objektīvās realitātes izzināšanai.

V. Humbolta izvīzīto tēzi par valodisko pasaules skatījumu īsumā varētu formulēt šādi: katra valoda īpatnējā veidā transponē pasauli (objektīvo realitāti) domās, «ideālajā, garīgajā pasaulē»; katra valoda tver pasauli īpatnējos kategoriju un valodisko jēdzienu tīklos; tā sniedz runātājam, valodas lietotājam, īpatnējus teikumu modeļus, kuros viņam jāietērpj savi izteikumi un spriedumi. Tas, kas «ieaug» kādā valodā, nemanot arī pārņem tos pasaules skatīšanas veidus, kas raksturīgi šai valodai. Viņš uztver pasauli it kā caur dzimtās valodas jēdzienu tīkla acīm, viņš šķiro un kategorizē pieredzes datus tā, kā viņam liek darīt dzimtās valodas jēdzienu sistēma. Atbrīvojoties no dzimtās valodas pasaules skatījuma var, tikai pārejot kādas citas valodas pasaules skatījumā. Apgūstot svešu valodu, cilvēks pirmām kārtām apgūst citu pasaules skatījumu (VII, 46).

Starp daudzām definīcijām, kurās valodnieki mēģinājuši izteikt valodas būtību, sevišķi ievērojams ir V. Humbolta postulētais **ergona** un **energeias** nošķirums. Šā dihotomiskā principa apskats atrodams V. Humbolta pēdējā lielā darba («Par kavi valodu Javas salā» ievadā*. Seit arī pirmo (un vienīgo!) reizi viņš lieto grieķiskos nosaukumus **ergons** ('produkts, ražojums') un **energeia** ('enerģija, darbība'), lai sevišķi izceltu šīs antinomijas locekļus.

V. Humbolta valodas koncepcijas pamatus veido atziņums, ka gars ir visas cilvēka rīcības un darbības cēlonis.

* Sk. šīs grāmatas 94.—95. lpp.

To var iedomāties tikai darbībā un izprast tā materiāla-
jos izpratnes veidos — mākslas darbos, garīgos veidoju-
mos un galvenokārt valodā. Garam, kā tas atklājas cilvē-
kos, raksturīga darbība, **energeia**, kas saistīta ar visu
cilvēcisko un strāvo tam cauri, parādās jebkurā cilvēka
darbības veidā. Kā cilvēka gara spēks **energeia** noteiktā
laikā dažādās tautās izpaužas dažādos veidos. Valodai
ir cieši sakari ar gara spēku. Par cilvēka augstāko uzde-
vumu V. Humbolts uzskata «gara spēka izkopšanu un
paplašināšanu ar nolūku pilnveidot savu iekšējo esa-
mību» (VII, 14).

Līdzās valodai ciešā mijiedarbībā ar to izveidojas nacio-
nālais gara spēks, kas lielās līnijās nosaka kādas tautas
raksturu. Tautas raksturs ar valodas starpniecību iedar-
bojas uz katru sociuma locekli, kas, apgūdam dzimto
valodu, «ieaug» sociumā un vairāk vai mazāk apzināti
pārņem sociuma pasaules skatījuma veidu (VII, 46; VII,
14, 15; III, 205).

Vēlēšanās iespēsties cilvēka psihē bija viens no V. Hum-
bolta daudzajiem mēģinājumiem izprast cilvēka dabu, jo
viņš zināja, ka tikai psihē saskaras «pasaule» un «es».
Viņam valoda ir «lielais pārejas punkts starp subjektivi-
tāti un objektivitāti, starp vienmēr ierobežoto individua-
litāti un visu sevī vienlaikus ietverošo esamību» (IV, 24).
Šās esamības dziļāko būtību veido pretstatu sintēze, pie
tam «ārējo iespaidu un iekšējo izjūtu mijiedarbības rezul-
tātā» (VII, 115) rodas kaut kas pilnīgi jauns un īpatnējs,
«ideāla, ne pilnīgi iekšēja, nedz arī pilnīgi ārēja pasaule»
(VII, 115). Valodā tātad tiek pārvarēts zināms subjekta un
objekta nošķirums, valodā cilvēks savienojas ar pasauli.
Priekšstats, istā objekta un subjektīvā spēka mijiedarbības
rezultāts, savukārt kļūst par objektu subjektīvajam spē-
kam, par subjektīvi saistītu, bet tomēr uz to neattiecinātu
«priekšmetu» (valodisku jēdzienu) un kā «subjekts-ob-
jekts», no jauna uztverts (dzirdēts vai lasīts), atgriežas
subjektā.*

Radišanas darbā (*Erzeugung*) veidojošais gars valodā
savienojas ar dabas materiālu. Starpelements ir **artiku-
lācija**. Tikai ar to skaņa kļūst par valodas skaņu un tiek
pacelta līdz domas izteikumam. «Milzīgā starpība starp

* Sk.: Jost L. Sprache als Werk und wirkende Kraft. — Bern,
1960, S. 32.

dzīvnieka mēmumu un cilvēka runu» (IV, 4) atrodas nevis psihē, bet gan gara spēkā. Valoda vienmēr ir «dvēseliski garīga darbība, mūžīga starpniece starp garu un dabu» (VII, 174).

Apkopojot V. Humbolta uzskatus, var izteikt zināmu rezumējumu.

Ar valodu cilvēks rada apziņas pasauli. Šajā pasaulē subjekta un objekta nošķirums šķiet atcelts, cilvēks valodiski — garīgi pārveido priekšmetus un norises un sakarā ar spēju atcerēties var tos aplūkot neatkarīgi no objektīvajiem kairinājumiem, tas ir, no maņu orgānu iespaidiem. Bet šī darbība paredz vienmēr atkārtujošos gara aktivitāti (**energeiu**) gan runas, gan arī uztveres aktā. Tā kā šī darbība ir cieši saistīta ar valodas zīmes līdzdalību atmiņas veicināšanā, ar tās spēju šķirot un kvalificēt pieredzes datus, arī pati valoda kļūst par orgānu, kas veido domas un savukārt ir **energeia**, kļūst par spēku, kas darbojas un iedarbojas. Valoda kā «patiesi radoša gara darbība» (VII, 212) rodas tāpēc, ka cilvēkā «satiekas» pasaule un cilvēka gars un šās «satikšanās» rezultātā producētā forma darbojas tālāk neatkarīgi no cilvēka.

V. Humbolta jēdziens par valodas iekšējo formu veido visas šās koncepcijas pamatu: valodas iekšējās formas iedarbības rezultātā rodas gara darbība, kas vērsta uz objektīvās realitātes pārveidošanu gara īpašumā. Šās pārveidošanas rezultātā — statistiskajā aspektā — rodas kādas valodas dziļi īpatnējais pasaules skatījums jeb pasaules attēls. Šā pasaules attēla ietvaros, kas atspoguļots dzimtās valodas «gatavajā veidojumā» — **ergonā**, norisinās gara darbība, kas mūžīgi atkārtojas, precīzāk — valodiskā darbība, kas izpaužas **energeias** veidā.

Jēdzienu «forma» V. Humbolts lieto tā aristoteliskajā nozīmē. Tā ir nevis **forma formata** — gatavā, pabeigtā forma mūsdienu izpratnē, bet gan **forma formans** — pats formējošais princips, dinamiskā forma.

Forma tāpat ir veidojošs spēks, kas nenoteiktai matērijai, piemēram, marmora blūķim, piešķir būtisku noteiktību un veidolu, radot kolonnu, statuju vai ko citu. Lai realizētu vienu no marmorā «snaudošajām» potencēm, ir vajadzīgs radītājs, mākslinieks, kas šo vielas, matērijas potenci pārvērsē realitātē. Izveidotā kolonna vai statuja kā **energeias** rezultāts ietver sevī sastingušu mākslinieka — radītāja darba laikā realizēto iekšējo formu.

Ar iekšējās formas jēdzienu V. Humbolts iepazīnās studiju gados neoplatoniķu A. E. Šāftsberija, Dž. Herisa un Dž. Bērneta (lorda Monbodo) darbos. Kad mūža beigās V. Humbolts, rakstīdams lielo darbu par cilvēku valodu uzbūves dažādību, meklēja atbilstošu formulējumu, viņš acīmredzot atcerējās minēto jēdzienu un izmantoja to (vienīgo reizi!) savas koncepcijas uzbūvei. Nelielā nodaļā «Valodas iekšējā forma» (VII, 86—95) viņš saka:

«.. valoda vienmēr attēlo nevis priekšmetus, bet tikai to jēdzienus, kurus gars valodas radīšanas aktā patstāvīgi izveidojis; tātad runa ir par šo izveidi, ciktāl tā uzskatāma par pilnīgi iekšēju, par priekšā ejošu līdzīgi artikulācijas izjūtai.» (VII, 90.)

Jautājumā par valodas iekšējo formu radušies daudzi raksti, jo šā termina un jēdziena būtība ļoti dažādi interpretēta. To var raksturot domas, ko izteicis V. Porcigs raksta «Valodas iekšējās formas jēdziens» rezumējumā.

V. Porcigs izvērta jautājumu, ko gan V. Humbolts gribējis panākt ar šo jēdzienu. Jautājums par valodas iekšējās formas jēdzienu ir viena no lielajām, centrālajām problēmām, kas piešķir vienotību kādai zinātnei un vienlaikus nosaka tās vietu intelektuālās dzīves kopumā. Tātad runa ir mazāk par jēdzienu, bet vairāk par ideju, tas ir, par uzdevumu. Šā uzdevuma formulēšanas moments ir arī valodzinības dzimšanas moments. Tādēļ, pirmkārt, ar valodas iekšējās formas jēdziena palīdzību nosakāma valodisko parādību **vienotība**. Visu atsevišķo detaļu daudzveidība un to šķietamā ārējā nesaistāmība, kā tās uztveramas kādas valodas kopainā pēc pirmā acu uzmetiena, atsedzamas un precīzi interpretējamas vienota vērojuma ietvaros. Vienotais vērojums ir pašas valodas nosacīts, bet arī šās valodas tālākā attīstība ir tieši no tā atkarīga. Tātad ir runa par šai valodai imanentu principu. Otrkārt, ar valodas iekšējās formas jēdziena palīdzību jānoskaidro attiecības, kādas ir valodai kā gara objektīvajam veidojumam ar līdzīgiem veidojumiem, piemēram, ar mākslu, ar reliģiju, ar mītiem utt.

Būtībā jārūnā par atsevišķu kādas valodas parādību vienotību. Fakts, ka zināmā valodā runā un ka to saprot, ir neapstrīdams. Runāšana kādā valodā nebūt nav tikai zināmu konvencionālu zīmju izmantošana, bet ir nepārtraukta jaunrade, kurā rodas iespēja izteikt arī agrāk nekad neizteikto. Šis jaunais savukārt ir tūlīt tieši sa-

protams. Tas ir iespējams tikai tad, ja katrā valodas runātājā pastāv zināms formējošs princips, pēc kura viņš visu var uzvert tā, kā cits to domājis, arī dodams viņam impulsu visu izteikt tādā veidā, lai izsacījums būtu piemērots klausītāja apziņai. Pamatu šādai savstarpējai sa-
pratnei rada tas, ka abi, kas sazinās, ir viena un tā paša sociuma locekļi; šis kolektīvs ir tieši tas, kas ļauj veikt šādu iekšēju formēšanu. Visa valodas lietotāju garīgā dzīve no agras bērnības norisinājusies šās valodas formās. Jau ilgu laiku pirms tam, kad viņi iemācījušies izveidot vairāk sarežģītas apersepcijas formas, viņu rīcībā ir bijušas šim nolūkam jau gatavas formas viņu valodā. «Atsevišķajam cilvēkam (individuam) viņa dzimtās valodas formas tātad ir patiesi aprioras apersepcijas formas.»*

Jāuzsver, ka V. Humbolts nav bijis valodnieks vārda tiešajā nozīmē. Viņa mērķis bijis iepazīt un izziņāt cilvēku. «Izgaismojot» valodas parādības, viņš centās atrast pieeju cilvēka gara būtībai. V. Humbolta valodas koncepciju varētu īsumā un diezgan vispārinātā veidā formulēt septiņos punktos.

1. Valoda kā veselums arī katrā individuālajā runas aktā ir garīga jaunrade, gara darbība, **energeia**.

2. Valoda ir orgāns, kas veido domu. Bez tās uztvērumam nevar kļūt par jēdzienu, domāšana nevar būt precīza. Valoda ir nepieciešams priekšnoteikums apzinātai garīgajai esamībai, tas ir, intelektam.

3. Valodā pasaule, tas ir, objektīvā realitāte, tiek pārveidota gara īpašumā.

4. Pasaules pārveidošana un pārvēršana norisinās dažādi ne tikai atsevišķās valodās, bet arī atsevišķos indivīdos nenovēršamā subjektīvā faktora iekļaušanās dēļ. Tāpēc valodas ir savstarpēji atšķirīgas: dinamiskajā aspektā — ar iekšējo formu (gara darbības pamatprincipu valodas — runas akta norises laikā), statiskajā aspektā — ar dažādiem pasaules skatījumiem jeb pasaules attēliem.

5. Pasaules attēls, it īpaši dzimtās valodas pasaules attēls, kļūst sevišķi nozīmīgs, jo starp pasauli un «es» izveidojas «apzinātās esamības pasaule», citiem vārdiem —

* Porzig W. Der Begriff der inneren Sprachform. — Indogermanische Forschungen 41, 1923, S. 164—165.

valodas nozīmju pasaule kā starppasaule. Valodas starppasaule lielā mērā ietekmē visu cilvēka attieksmi pret reālo pasauli.

6. Valodas struktūrā formalizēti izpaužas cilvēku, tautas gara spēks. Tajā atsedzas daudzveidīgās un bezgalīgās realitātes apguves pakāpe, pasaules ideālās izpratnes grāds.

7. Valoda kā **energeias** radītais **ergons** ietekmē cilvēka gara darbību gan pozitīvi, gan negatīvi — ietekmē gan atsevišķa runātāja, gan kolektīva attīstību. Pie tam šī ietekme ir bilaterāla: no vienas puses, tā ir iekšējās formas ietekme, no otras puses, — valodas formālās uzbūves ietekme.

Minētās idejas pamatos raksturo V. Humbolta valodas koncepciju, kurā valoda tiek atzīta ne tikai par sazināšanās un saprašanās līdzekli, bet arī par potenci — spēju izpētīt objektīvo realitāti, izveidot un attīstīt intelektu un raksturu, veikt pasaulē cilvēka esības uzdevumu un realizēt apzinātu cilvēka adaptāciju apkārtējai pasaulei, viņa biosfērai.

Cilvēks pirmkārt ir «valodiska būtne» (*Sprachgeschöpf*) un kļuvis par to tikai ar valodu. Antropoloģiskajā funkcijā valoda ir **energeia**. Valoda ir gara darbības veidojums un tās apliecinājums, un tajā pašā laikā valoda ir aicinājums turpināt šo darbību. Valoda atļauj cilvēkam distancēties no tiešiem iespaidiem un pārdzīvojumiem, radot tādā veidā iespēju saprast un izziņāt to, ko viņš nav tieši redzējis un pārdzīvojis. Bez valodas garīgā pasaule un tāpat daba būtu cilvēkiem nepieejama, cilvēki paliktu sveši sev un citiem un iespējamais sapratnes loks noslēgtos ar pašu individu.*

Eduards Daugats

* Sk.: Jost L. Sprache als Werk und wirkende Kraft. — Bern, 1960, S. 72.

V. HUMBOLTA VALODNIECISKIE RAKSTI

PAR CILVĒKA SPĒKU ATTĪSTĪBAS LIKUMIEM [1791]

.. Mūsu gadsimtā ir stipri audzis to līdzekļu skaits, kas ļauj cilvēkam sasniegt augstākas izglītības ideālus, un jādodomā, ka nākotnē šādu līdzekļu būs vēl vairāk. Taču jāatceras, ka pastāv arī trūkums un nabadzība, kas nomāc jebkuru spēku; no otras puses, jāpadomā, vai bagātība un pārpilnība neveicina to, ka šie spēki panīkst, ja cilvēks grimst greznībā un baudās. Šādas pārdomas māca mūs iet citu ceļu. Lai cik dažāda pēc virzības un cik svarīga pēc ietekmes būtu cilvēka rīcība, taču cilvēka spēkiem vienmēr ir sava īpatnējā gaita. Kādai noteiktai spēku pakāpei un kādam noteiktam spēku virzienam var sekot cita tikpat noteikta pakāpe un cits tikpat noteikts virziens, un nekas nespēj mainīt šo gaitu, pat ne visvarenākā fiziskā revolūcija, kura var šo gaitu tikai palēnināt vai paātrināt. Balstoties uz šiem apsvērumiem, var teikt, ka cilvēka spēku pakāpeniska attīstība ir tas, kas pamatos nosaka mūsu paaudzes revolūcijas. Daudzas no šīm revolūcijām ir cilvēka spēku attīstības tiešās un vienīgās sekas; pārējām vismaz ir zināmas robežas, kurās šie spēki var mainīties. Taču pilnīgi aprakstīt šo spēku attīstību, kuru iespējams precīzi izpētīt, aprakstīt attīstības ceļu, kas jau pazīstams no daudzām situācijām, ir iespējams, kaut arī bezgala grūts uzdevums. Šā darba galvenais uzdevums būtu atklāt cilvēka spēku attīstības likumus zemes virsū,

tas ir, pasaulē. Sos likumus var atrast gan atsevišķā cilvēkā, līdzko viņam vienlaikus ierāda noteiktu stāvokli zemes virsū, gan arī veselās tautās, ciktāl kopīgais stāvoklis un kopējā dzīve rada šo spēku vienveidību, un, beidzot, attiecīgi sekojošās cilvēku paaudzēs, ciktāl šo progresējošo spēku darbību nepārtrauc revolūcijas, kas šiem spēkiem svešas.

.. Vispār, ja iedomājamies visus notikumus cilvēcē kā atsevišķu rindu kopu, kurā rindas gan attīstās pašas no sevis, gan arī daudzveidīgi krustojas cita ar citu, savstarpēji saistās, izveidojot katrā rindā dažādas modifikācijas, tad .. varētu atklāt likumus, pēc kuriem rindas atsevišķās daļas seko cita citai un pēc kuriem katra rinda mainās, saskardamās ar citu, un vienīgi tie likumi, pēc kuriem funkcionē visa rindu kopa kā veselums, paliktu neizprotami cilvēka prātam.

Sis rindas uzskatāmas nevis par notikumu virknēm, bet gan par fizisko, intelektuālo un morālo spēku rindām, par paaudžu rindām, kas ar šiem spēkiem savstarpēji saistītas abpusējā ietekmē. Likumi, kurus mēs meklējam, pēc būtības attiecināmi tikai uz šiem spēkiem, bet cilvēces likteņos nozīme tiem būs tikai tādā gadījumā, ja

1) kādas paaudzes sasniegumi tīri un pilnīgi pāries uz nākamo paaudzi un ja

2) paši notikumi būs šo spēku iedarbības tīrs rezultāts.

Tā kā atsevišķi notikumi bieži vien ietekmē šo spēku attīstību pavisam negaidītā virzienā un savukārt šie notikumi nav pakļauti atklātajiem likumiem, acīmredzot šajos likumos būs daudz izņēmumu. Jāatceras tikai, ka katrā gadījumā, kad šādi notikumi norisinās, arī rinda minētajā izpratnē tiek pārtraukta, bet likums vienmēr ir spēkā tikai vienai rindai.

CILVĒKA IZVEIDES TEORIJA

(1793)

1. ... Visu atsevišķo darbības veidu centrā ir cilvēks, kas, neievērojot atsevišķu uz kaut ko speciālu vērstu darbību un tās nolūku, grib tikai stiprināt un attīstīt savas dabas spēkus, radīt savai būtnei vērtību un pastāvību. Kā tirajam spēkam vajadzīgs priekšmets, kurā tas varētu izpausties, kā tirajai formai, tirajai domai vajadzīgs mate-

riāls, kurā iekļaujoties tā varētu materializēties un pastāvēt, tāpat arī cilvēkam vajadzīga pasaule, kas pastāv ārpus viņa. Seit arī meklējams cēlonis cilvēka tieksmei paplašināt savas izziņas un darbības jomu, pie tam galvenais, pašam skaidri to neapzinoties, viņam ir sevis iekšējā uzlabošana un līdz ar to dziņa padarīt sevi cildenāku vai vismaz apmierināt iekšējo nemieru, kas cilvēku māt. Cilvēka domāšana tirā veidā, ievērojot tās galamērķi (*Endabsicht*), ir vienmēr tikai viņa gara mēģinājums kļūt brīvam un neatkarīgam sevi, vispār — cilvēka ārējā darbošanās ir tikai neapzināta tieksme nepalikt inertam.

Cilvēka domāšana un rīcība ir iespējamas tikai sakarā ar trešo momentu, ko iespējams iedomāties un aplūkot. Šis trešais moments, kura būtiskākā pazīme ir tā, ka tas nav cilvēks (*Nicht-Mensch*), ir ārējā, reāli ārpus cilvēka pastāvošā pasaule, objektīvā realitāte. Tāpēc cilvēks tiecas apgūt no šās pasaules, cik vien var, un saistīt to pēc iespējas ciešāk ar sevi.

Mūsu esamības galvenais uzdevums (*die letzte Aufgabe unseres Daseins*) — dot pēc iespējas lielāku saturu cilvēces jēdzienam mūsu personā gan mūsu dzīves laikā, gan arī pēc tās ar mūsu dzīvās darbības paliekošajām pēdām. Šo uzdevumu var atrisināt, tikai saistot mūsu ES ar pasauli visdzīvākajā un visbrīvākajā mijiedarbībā. Tas ir arī vienīgais kritērijs, kad vērtējama jebkura joma cilvēka izziņā.

Mūsu ES saistījums ar pasauli pirmajā acu uzmetienā varbūt liksies ne tikai nesaprotams izteiciens, bet pat pārspīlēta doma. Taču tā nav. Dziļāk aplūkojot cilvēka gara centienus (kuros atspoguļojas gan gara augstākais pacēlums, gan arī tā nespēcīgākais mēģinājums), pie mazāka palikt nav iespējams.

Cilvēkam nepieciešams tuvināt sev ārējās pasaules lietu masu, uzspiest šim materiālam sava gara zīmogu un padarīt abus vienu otram līdzīgākus. Cilvēkā ir pilnīga vienība (*Einheit*) un visu aptveroša mijiedarbība, abas viņam tād jāpārceļ uz dabu. . . Tieši šī vienība (*Einheit*) un šis visa aptvēruma (*Allheit*) nosaka pasaules jēdzienu.

Tas, kas cilvēkam neatliekami vajadzīgs, ir tikai objekts, kas padara iespējamu cilvēka sajūtīguma (*Empfänglichkeit*) un viņa pašdarbības (*Selbsttätigkeit*) mijiedarbību. Šim objektam galu galā jābūt pasaulei, vai (jā vienīgi tāds ir pareizais uzskats) tas jāaplūko šādā veidā.

2. ... Mūsu gara darbības veidu (*Verfahren*), it sevišķi tās visvairāk apslēptajā procesā, var izziņāt tikai ar dziļām pārdomām un pastāvīgu sevis paša novērošanu.

... Pakāpeniski izsekojot gara darbības veidam, var radīt priekšstatu par to, kā cilvēka attīstīšanās kļūst pastāvīga, regulāri progresējot, neizvirstot vienveidībā, kas redzama fiziskajā dabā, kurā vienmēr atkārtojas viena un tā pati attīstības gaita, neradot neko jaunu.

SALĪDZINOŠĀS ANTROPOLOĢIJAS PLĀNS

(1795)

1

Salīdzinošajā antropoloģijā var pretstatīt un salīdzināt dažādu cilvēku dzimtu (*Menschengattungen*) morālā rakstura īpatnības tāpat, kā to dara salīdzinošajā anatomijā, kur cilvēka ķermeņa uzbūves īpatnības tiek izskaidrotas salīdzinājumā ar dzīvnieka ķermeņa uzbūvi.

Vēsturnieki, biogrāfi, ceļojumu aprakstītāji, tāpat dzejnieki, dažādu žanru rakstnieki, ieskaitot pat spekulatīvo filozofu, sniedz datus šai zinātnei. Kā ceļojumos, tā arī mājās, kā aktīvā darba dzīvē, tā arī vaļas brīžos — visur ir izdevība bagātināt un izmantot šo zinātni, un no vieniem pētījumiem neviens cits nevar būt tik lielā mērā mūsu pastāvīgais pavadonis kā cilvēka izpēte. Nepieciešams tikai vākt, pārbaudīt, kārtot un apstrādāt bagātīgo materiālu, ko sniedz visa dzīve.

Šo darbu veikt ir salīdzinošās antropoloģijas uzdevums. Balstīdamās uz vispārīgo antropoloģiju un atzīdama, ka cilvēku dzimtu raksturs (*Gattungscharakter*) ir pazīstams, salīdzinošā antropoloģija pievērš uzmanību tikai cilvēku individuālajām atšķirībām, atsijājot nejaušās un pārejošās atšķirības no būtiskajām un paliekošajām, izpēta tās dabā, izseko to cēloņiem, nosaka to vērtību un paredz (*vorhersagt*) to attīstības turpmāko gaitu.

2

Šo pētījumu svarīgums

Cilvēku dzīvē nav tādas praktiskas nodarbošanās, kurā varētu iztikt, nepazīstot cilvēku, pie tam individuālu cilvēku — tādu, kāds tas ikdienas dzīvē redzams mūsu

acīm, nevis tādu, kādu to rāda filozofiskā apcere, — cilvēku vispār.

.. Praktiskai novērošanas izjūtai jāapvienojas ar filozofējošo garu, lai pazītu cilvēku precīzi, kāds viņš ir, un vienlaikus spriestu par viņa attīstības iespējām.

.. Salīdzinošā antropoloģija noder diviem mērķiem un divu veidu nodarbībām (*Geschäfte*). Tā atvieglo raksturu pazīšanu un vienlaikus sniedz filozofisku norādi spriedumam par to vērtību, palīdz aprēķināt raksturu tālāko attīstību un aplūkot iespējas šiem raksturiem sadarboties ar citiem kā vienam veselumam. Tā kalpo savtīgam cilvēkam (*Geschäftsmann*), kas grib cilvēku izmantot un valdīt pār to, un vienlaikus tā kalpo arī audzinātājam un filozofam, kas tiecas cilvēku labot un izglīt.

Bez tam salīdzinošā antropoloģija ir visproduktīvākā nodarbošanās cilvēka garam. Jo viņš atrod tajā

1) visprecīzāk un vispilnīgāk attēlotu viscēlāko objektu, ko sniedz daba,

2) daudzveidību, kura ne tikai iepriecina iztēli un jūtas ar gleznas krāsu raibo rotaļu, bet kura turklāt arī bagātina garu un izjūtas ar savu vaibstu smalkumu un kurā

3) ne tikai katra rakstura atsevišķā īpatnība uztverama kā veselums, bet arī tai pašā laikā visas aptveramas kopā vienā veselumā.

3

Individuālās cilvēka pazīšanas tiešā ietekme uz rakstura īpatnībām

Salīdzinošā antropoloģija ne tikai māca pazīt cilvēku raksturu dažādību, bet arī palīdz dažādību palielināt un mērķtiecīgi vadīt jau esošo.

Vispārīgi runājot, raksturu veidu dažādība ir nenovēršama parādība, kaut arī tai piemīt savas ļaunās puses, taču jājautā vienīgi, vai šo dažādību vajadzētu atstāt nejaušībai jeb vai to varētu, saprātīgi vadot, pārvērst par gara īpašumu. Uz šo jautājumu iespējama tikai viena atbilde.

Salīdzinošā antropoloģija atklāj veselu cilvēku tipu raksturu, it sevišķi tautu un laikmetu raksturu. Šiem

raksturiem bieži vien ir nejaušības pazīmes; vai tad tie būtu paturami? Vai filozofam, vēsturniekam, dzejniekam, cilvēkam vajadzētu redzami paust (*sichtbar an sich tragen*) sava vārda, savas tautas, sava laikmeta, beidzot, savas individualitātes pazīmes? — Katrā gadījumā, tikai pareizā izpratnē. Cilvēkam jāļauj, lai uz viņu iedarbojas visi apstākļi, kuros viņš atrodas: nav jāvairās ne no kāda apstākļa ietekmes, bet gan (garīgi) jāapstrādā visu apstākļu ietekme pēc sava prāta un pēc objektīviem principiem.

Atsevišķi cilvēks ir vājš, un ar savu paša nelielo spēku viņš arī daudz ko nespēj. Cilvēkam nepieciešams paaugstinājums, uz kura viņš var nostāties, masa, kurā viņš var mājot, rinda, kurai viņš var pievienoties. Taču visu to viņš nekļūdiģi iegūst, ja jo vairāk ir uzņēmis sevi no savas tautas, savas dzimtas, sava laikmeta gara.

.. Raksturs nerodas citādi kā tikai pastāvīgā domu un sajūtu darbības ietekmē.

.. Ar prātu nevar izprast neko, kas jau kaut kādā veidā nebūtu skarts (*nicht angespielt ist*) jūtu un sajūtu jomā; bet nevar arī uzņemt savā būtņē neko tādu, kas jau zināmā veidā nebūtu sāgatāvots ar jēdzienu palīdzību. Nevar apjaust to, par ko mums nav jēgas, kam trūkst materiāla; mēs arī nevarām būt kaut kas tāds, par ko mums nav nekāda priekšstata, kam trūkst formas.

Sī uzmanības pievēršana raksturīgajam veic vēl vairāk. No vienas puses, tā liek uztvert katru priekšmetu vispirms galvenokārt tā attiecībās ar iekšējo būtņē, no otras puses, — modina raksturu un dod impulsu tā darbībai. Bet, līdzko raksturs ir pamodies, tas vispirms apgūst no visām lietām, kas uz to iedarbojas, vienmēr patstāvīgi, tikai to, kas raksturam homogēns (*analog* — E. D.); tātd viela un barība tiek sanesta kopā no visām pusēm vienā vietā, vienā punktā. Ļoti skaidri to var saskatīt raksturos, kas pēc dabas strauji, kaisliģi un vienpusīgi. Par šādiem raksturiem mēdz sacīt, ka tie visur redz tikai sevi, visā pārceļ tikai sevi; tāpēc arī viņu vienpusība aug ar divkāršu sparū. Viņu kļūdas cēlonis ir nevis tas, ka viņu individualitāte pārāk dzīva, bet gan tas, ka tā kļūst par tādu kaislības un viņu dabas noslieksmes dēļ. Ja turpretī šās rosības cēlonis būtu gara noskaņojums, tiksmē pēc skaistas individualitātes, tad rezultāti būtu pavisam citādi. Tāds cilvēks būtu ļāvis, lai viss raksturīgi iedarbojas uz viņu, un būtu visu raksturīgi aplūkojis. Bet

viņš nebūtu ne atmetis, nedz arī atstājis bez ievēribas to, kas viņam ir heterogēns (*svešs — E. D.*), būtu to izmantojis pēc saviem ieskatiem saskanā ar saviem mērķiem, viņš pilnīgi objektīvi un bez aizspriedumiem uzņemtu jebkuru objektu. Visa atšķirība, kaut būtībā svarīga, būtu tikai apguves pakāpē un veidā. Dažu ārzemju tautu kontrasts ar vācu tautu to ļoti skaidri parāda. Franči un angļi attīstās spilgti noteiktās rakstura formās; bet arī viņi ļoti bieži aplūko apkārtējo pasauli tikai savā vienpusīgajā veidā un palaiž garām (*verfehlen*) patiesību un objektivitāti.

Rakstura tīrība un noteiktība galvenokārt izveidojas sabiedriski, ja raksturs nonāk saskarē ar tīriem un noteiktiem raksturiem. Tā nav tikai līdzināšanās vien, kurā viens raksturs pielīdzinās citam, tas ir arī kontrasts, kādā tie nostājas cits citam pretī. Jo morālai, kā arī fiziskai organizētajai piemīt asimilējoša izveides dziņa (*assimilierender Bildungstrieb*).

Salīdzinošās antropoloģijas mērķis būtu izziņāt cilvēka dabas iespējamās atšķirības to idealitātē vai, tas būtu tas pats, izpētīt, kā attēlojams cilvēka ideāls, kam nevar būt adekvāts neviens atsevišķais indivīds, bet kas atspoguļojas daudzos.

Tas, ko meklē salīdzinošā antropoloģija, tātad nav dabas priekšmets, bet ir kaut kas absolūts — ideāli, kurus attiecina uz indivīdiem, uz empīriskiem objektiem tādā veidā, ka tie uzskatāmi par mērķi, pēc kura indivīdiem būtu jātiecas.

Ja tā varētu šādu mērķi sasniegt, nolaižoties līdz reālās dabas novērojumiem, tad tā kļūtu par tīri filozofisku un spekulatīvu zinātni. Un zināmā mērā tā arī ir.

.. Bet, lai salīdzinošā antropoloģija pilnībā atbilstu iepriekš minētajām prasībām, pētījumos tai primāri jāiziet no precīza realitātes novērojuma.

.. Cilvēks attīstās tikai ciešā saistībā ar fiziskajām lietām, kas tam ir apkārt. Apstākļi un notikumi, kas

pirmajā acu uzmetienā ir pilnīgi heterogēni tā iekšējai da-
bai, klimats, zeme, dzīves veids, ārpasaules iekārtas utt.
rada viņā jaunas, brīžiem pat sevišķi smalkas morālās
parādības. Ar fiziska līdzekļa starpniecību, tas ir, ar
pēcnācēju radišanu un izcelšanos (*Abstammung*), reiz
iegūtā morālā daba tiek pārmantota un nodota tālāk, un
tādā veidā intelektuālais un morālais progress zināmā
mērā piedalās dabas procesa pastāvībā un turpinājumā.

..Vēl skaidrāk nekā atsevišķajā individā tas saska-
tāms visā cilvēcē. Lielas masas, ciltis un tautas saglabā
gadsimtos kopīgas rakstura iezīmes, un pat tur, kur rak-
sturā notiek lielas pārmaiņas, vēl ir saskatāmas tā izcel-
šanās pēdas.

..Tādā veidā salīdzinošā antropoloģija ir cieši saistīta
ar pieredzi, tai obligāti jāiziet no pieredzes un pēc iespē-
jas dziļi jāiegremdējas pieredzē. Tai rūpīgi jāatklāj pa-
audžu, vecuma, temperamentu, tautu utt. paliekošie rak-
sturi, tāpat kā to dara dabaszinātnieks, noteicot dzīvnieku
pasaules rases un varietātes.

..Salīdzinošā antropoloģija aplūko empīrisko materiālu
spekulatīvā veidā, vēsturisko priekšmetu — filozofiski,
cilvēka reālo dabu — sakarā ar tās iespējamo attīstību.

Saistot dabaszinātnisko vērtējumu ar filozofisko, pa-
rasti tiek nomākts pirmais, taču ne mazāk apdraudēts šeit
ir arī otrais. Tā kā salīdzinošā antropoloģija meklē cilvēku
sugas raksturus, tā viegli padodas kārdinājumam daļēji
atzīt tos gan par stingrāk noteiktiem, gan par vairāk
ilgstošiem (*dauernder*), nekā ir patiesībā un nekā to pie-
ļauj cilvēka cieņa. Šāda tendence augstākajā mērā kai-
tīga cilvēka dabas izveidei. Cilvēka dabas diženums
balstās galvenokārt uz brīvas individualitātes izveidi.
Seit ir tas bīstamais rīfs, no kura būtu jāizvairās, sprie-
žot par cilvēka dabu. Cilvēks gan tajā pašā laikā aplūko-
jams kā dabas būtne, taču šādu uzskatu pārspīlēt nedrīkst.

5

Metode. Robežu paplašināšana. Iedalījums

Salīdzinošā antropoloģija tāpat ir filozofiski praktiskās
cilvēka izziņas nozare. Kā tāda tā izvairīsies gan no tīrās
empīrijas, gan arī no tīrās spekulācijas un balstīsies vie-
nīgi un tikai uz pieredzi. Tā arī atzīs galvenās regulas un

sekos tām. Tāpēc salīdzinošā antropoloģija

1) vāks datus saviem rakstura gleznojumiem (*Charaktergemälden*) no visiem cilvēka izteikumiem (*Ausserungen*), turklāt arī no viņa fiziskās, intelektuālās un morālās dabas, lai nodrošinātos ar vispilnīgāko materiālu,

2) sevišķi ievēros tās iezīmes, kas būtiski (*recht eigentlich*) norāda raksturu, proti, tās, kas mēdz būt individuāli atšķirīgas, — vienmēr ievērojot spēku samēru un kustību,

3) vienmēr ievēros iekšējās īpatnības un rakstura pilnīgumu un nekad nebalstīsies tikai vai galvenokārt uz derīgumu ārējo mērķu sasniegšanai,

4) attēlos raksturu pēc iespējas ģenētiski,

5) pāries no faktiem un ārējām izpausmēm (*Ausserungen*) uz vispārīgām īpašībām un no tām uz patieso iekšējo būtību,

6) precīzi nošķirs nejaušās gadījuma īpatnības no būtiskajām, paliekošajām un sakārtos tās pēc dažādām nejaušības pakāpēm,

7) raksturu, kas līdz šim vairāk tika aplūkots no atsevišķām pusēm, aptvers kopumā, visaugstākajā vienībā, un no šā pilnībā izveidotā attēla atvasinās jēdzienu, kas mēģinās uzreiz izteikt, kā tas pauž cilvēka visaugstāko un vispārīgo mērķi.

So regulu īpatnējā tendence atšķirībā no parastās tieksmes izzināt cilvēku, vai nu to aplūkojot vispār, vai pievērsties atsevišķiem interesantiem indivīdiem, izpaužas uzdevumā izpētīt iespējamās atšķirības cilvēcē, neievainojot idealitāti. Šādā veidā salīdzinošā antropoloģija nostājas uz sugu raksturu (*Gattungscharakteren*) izpētes ceļa, un minētajiem septiņiem punktiem (regulām) būtu pievienojami vēl trīs.

1. Tā kā salīdzinošajai antropoloģijai ir svarīgi izpētīt galvenokārt, kā ideālā pilnība (*ideale Vollkommenheit*), kas nav sasniedzama vienam indivīdam, sabiedriski izpaužas vairākos indivīdos, tai jāizvēlas pētījumiem raksturi, kas atbilstu šai ievirzei. Tā izvēlēsies pēc iespējas vairāk tādu raksturu, kas paplašina cilvēces jēdzienu, vai arī tādus, kas savstarpēji saistīti tā, ka tie katrs atsevišķi attēlotu iezīmes, kuras nebūtu ar citām saistāmas.

2. Tā kā salīdzinošajai antropoloģijai pētījumu gaitā sevišķi jāorientējas pēc sugas raksturiem, tā centīsies noteikt raksturus pēc iespējas tīrākā veidā, atdalot tos no atsevišķu individualitāšu ietekmes un atvasinot to īpatnības

no cēloņiem, kas sabiedriski iedarbojas uz tiem, un no to priekšstata.

3. Bet salīdzinošā antropoloģija rūpīgi vairisies aprobežot indivīda brīvību ar pārāk šauru un stingru sugas jēdzienu.

Salīdzinošās antropoloģijas apjoms būtībā būtu vienāds ar visas cilvēces apjomu, ja nebūtu divu cēloņu, kas liedz tai izplest robežas tik tālu.

Cilvēkam nepieciešama zināma ne pārāk zemas pakāpes kultūra, lai viņš varētu sasniegt individuālu formu. Cilvēka pirmā izglītība iespējamā tikai masās, tikai rupjās, vienīgi ar dažām pazīmēm noteiktās formās. Šai kultūras pakāpei jau jāsasniedz zināms augstums, lai raksturs būtu tik noteikti izšmalcināts un tā forma tik noteikta, ka tajā iespējams saskatīt kaut atsevišķas iezīmes, kas ļautu gaidīt cilvēces jēdziena paplašināšanos tā pilnveidojumā; vēl vairāk — lai tas izpaustos kā ceļš, pa kuru cilvēks varētu tuvoties šim pilnveidojumam mērķtiecīgi. Rupjāko tautu pirmās īpatnības lielāko tiesu vēl ir vai nu tikai ārējas, vai nejaušas un nenozīmīgas, vai pat kļūdainas atšķirības; tām seko atsevišķas vairāk vai mazāk sološas iezīmes; un tikai pēdējā pakāpe ir tā, kur īpatnība izplatās pāri visiem spēkiem un sāk veidot pilnīgi individuālu raksturu.

Pat mūsu kulturālajā Eiropā vēl atrodamas visas šīs pakāpes cita citai blakus.

Avoti un palīgīdzekļi.

Nepieciešamais gara noskaņojums

Ja pēta cilvēka individuālo raksturu ar tā iespējamās idealizēšanas nolūku un ja šī viela (materiāls) jāapstrādā ne tikai fragmentāri, izmantojot atsevišķus gadījumus, bet gan vispārīgās tēzēs, tad šādam aplūkojumam jāiziet cauri visiem dabas apskata veidiem, un tam vienlaikus jābūt dabaszinātniskam, vēsturiskam un filozofiskam.

Cilvēks, arī sugas aspektā, acīmredzot ir loceklis fiziskās dabas ķēdē. Viņš, līdzīgi pārējiem dzīvniekiem, sadalās rāsēs; šīs rāsēs turpina savas īpatnības nākamajās paaudzēs un, sajaucoties cita ar citu, rada metisus. Vismaz

šajā ziņā cilvēks pieder pie dabas. Tāpat kā dabu, viņu var novērot, un — raksturīgākā pazīme — ar viņu var eksperimentēt.

Dabas nosacītajai nepieciešamībai (*Naturnotwendigkeit*) cilvēkā visvairāk pretojas viņa patvaļa. Patvaļas rezultātā viņš sāk un beidz darbības, kuras nav nedz dabas prasību radītas, nedz arī tieši prāta diktētas. Kā mēdz teikt, viņš pakļaujas nejaušībai, gadījumam, ārējām iedarbībām. Viss, ko viņš šādā veidā dara, bieži atbilst fiziskajai dabai, jo tas pat netieši neizriet no prāta, taču tas vienmēr ir brīvās dabas fizisko vai citādi kvalificējamo pārmaiņu rezultāts, un tādēļ tas nav aprēķināms pēc dabas likumiem un nepakļaujas eksperimentam. No šās puses izziņāt cilvēku var tikai vēsturiski. Tāds viņš ir, tāds viņš bija. Uz jautājumu «kāpēc?» apmierinošas atbildes nav.

Prāts apvieno tīri cilvēciskajā brīvībā dabu un patvaļu. Jo prātam likumi tikpat nepieciešami kā dabai, taču prāts ne mazākajā mērā neierobežo brīvību, jo likumus tas sev dod pats. Šeit tāpat ir likumi, proti, tādi, kas izplūst (*emanieren*) no kāda patstāvīga spēka ārpus parādību jomas. Šeit tāpat sākas filozofiskās un estētiskās novērtēšanas joma.

Jebkura materiāla teorētiskā apstrāde paredz novērtējumu pēc likumiem, un tikai tiktāl, ciktāl cilvēka raksturs pakļaujas šādam vērtējumam, to var zinātniski iztirzāt.

Cilvēka organiskajā dabā iespējams saskatīt likumus, kas darbojas regulāri un neklūdīgi. Tā, piemēram, ir vispārīgs dabas likums, ka viena vecāku individualitātes daļa pāriet bērnos. Taču cilvēka ķermeņa sarežģītā ekonomija, tā vēl vairāk neizprotamais saistījums ar morālo raksturu un lielās grūtības, ko sagādā eksperimentēšana ar cilvēku, padara šos likumus grūti izprotamus.

Filozofiskais vērtējums noved pie vislielākās precizitātes un likumsakarības, visvairāk gan tur, kur tas nosaka kārtulas cilvēka uzskatu sistēmai (*Gesinnung*), bet vismazāk tur, kur tas mēģina atklāt patieso sakarību starp viņa spēkiem, lai paplašinātu zināšanas. Kaut arī filozofiskais novērtējums neklūdīgi un pareizi noteic un izgaismo atsevišķas sakarības, tomēr iekšējās intelektuālās un morālās sakarības tas nekad nevar precīzi attēlot vai pilnībā noskaidrot, jo tās nekad neparādās izolētas un tīras.

Vismazāk likumsakarību ir vēsturiski aplūkojamā materiālā. Viss atsevišķais tajā izskatās tikpat iregulārs kā nejaušība un patvaļa, kas to radījusi. Taču arī šeit, ja aplūko uzreiz lielas masas, parādās līdzīgi notikumi zināmā, kaut arī mazāk precīzā un grūtāk novērojamā likumsakarībā.

Materiāls, ko sniedz salīdzinošā antropoloģija, nav īsti piemērots ne zinātniskai, ne arī tīri teorētiskai apstrādei. Lai cik lielā mērā tas būtu empīrisks, tomēr atsevišķās parādībās vienmēr izpaužas zināma pastāvība, secība un likumsakarība, un pēdējā acīmredzot augs, paplašinoties mūsu zināšanām, laika gaitā izkopjot tālāk pašu cilvēka dabu. Vispirms pētniekam pēc iespējas stingrāk jāievēro realitāte, vienmēr saistot novērojumu ar filozofisku apceri. Tas nepieciešams, lai saskaņā ar likumiem teorētiski sakārtotu faktu masu un lai praktiski novērtētu vērojumā gūtos raksturus.

Tam, kas gribētu šeit gūt panākumus un patiesi paplašināt individuālo cilvēka izziņu (*Menschenkenntnis*), zināmā mērā būtu jāapvieno sevī dabaszinātnieka, vēsturnieka un filozofa gara noskaņojumi (*Geistesstimmung*). Kā dabas novērotājam tam vienmēr jābalstās uz organizētības jēdzienu, jāparedz visur pilnīga likumsakarība, jāizskaidro viss ar būtības iekšējiem un ārējiem spēkiem, jāaplūko katrs no tiem gan kā mērķis, gan kā līdzeklis vienlaikus un nav jāizskaidro nekad citādi kā tikai fiziski. Kā vēsturniekam tam ar vislielāko objektivitāti jājautā tikai par to, kas noticis, nav jāuzskata nekas no tā, kam atbilst viņa novērotie fakti, ne par dabas produktu, ne arī par tīrās gribas produktu. Viņam sevišķi būs jāpārvar kārdinājums pāriet no cēloņiem un likumiem uz atsevišķām parādībām, rīkojoties otrādi — pārejot no atsevišķām parādībām uz cēloņiem un likumiem. Jo vēsturnieku atšķir no dabas novērotāja un no filozofa tieši tas, ka viņam jānodarbojas vienīgi un tikai ar to, kas faktiski noticis; viņam jāuzskata lauks, kurā viņš darbojas, nevis par dabas jomu, nevis par tīrās gribas jomu, bet gan par likteņa un nejaušības valsti, kurā to kaprīzes vismaz atsevišķi neviens nespēj pārskatīt. Beidzot, kā filozofs viņš nedrīkst aizmirst, ka viņa apskata objekts ir brīva un patstāvīga būtne, kurā viņam jāaskata pirmie nepieciešamie, ārpus parādību jomas esošie cēloņi un kura viņam jānovērtē stingri pēc likumiem, pēc prāta ideāliem.

Par raksturu atšķirībām vispār

Pirmā atšķirība, ko pamanām starp vairākiem cilvēkiem un kas nepaliek nepamanīta pat paviršam skatienam, ir viņu nodarbošanās jomu, viņu darba produktu dažādība; atšķirīgi arī veidi, kā viņi apmierina savas vajadzības un bauda dzīvi. Šis spilgtās parādības apzīmē ar jēdzienu «īpatnība» (*Eigentümlichkeit*) gan atsevišķos indivīdos, gan arī veselās tautās, par kurām bieži vien nav zināms vairāk nekā kā tikai apģērbs, nodarbošanās, izpriecās, dzīves veids u. tml.

Otra cilvēku atšķirību pazīmju grupa ir jau vairāk saistīta ar viņu personību, kaut arī tā vēl tieši neizskaidro viņu iekšējo pasauli. Pie tās var pieskaitīt visu ārējo ķermeņa uzbūvē un rīcības veidā, augumu, sejas un maņu krāsu, tāpat fizionomiju, valodu, gaitu un žestus vispār. Galvenokārt svarīga ir šī pazīmju grupa, jo tā, no vienas puses, ir jau cilvēkam tuvāka un, no otras puses, salīdzinājumā ar pirmo sniedz precīzāku un patiesāku priekšstatu par cilvēku.

..No abām šīm pazīmju grupām beidzot var pāriet pie iekšējām atšķirībām. Šīs atšķirības atrodamas nevis pašos spēkos, jo tie vienādi piemīt visai cilvēcei, bet gan šo spēku izpausmes pakāpē (vienam šie spēki sasniedz tādu augstumu, kādu citam nekad neizdodas sasniegt), šo spēku samērā, jo vienā indivīdā dominē fantāzija, citā — prāts utt., vai šo spēku kustībā, jo viens ir nenogurstošs, dzīvs, darbīgs, cits — bezdarbīgs un slinks utt.; šī atšķirība izpaužas arī sajūtās, kas vienam ir maigākas un vieglāk uzbudināmas nekā citam, un, beidzot, — sliecībās un kaislībās.

Taču visas šīs atšķirības, tik atsevišķi aplūkotas, kā darīts šeit, vairāk atsedz dažādību to atsevišķajos izpausmes veidos nekā pašā raksturā. Kamēr šīs atšķirības tiek aplūkotas atsevišķi, vienmēr paliek nenoskaidrots, vai tās nav radušās lielākā mērā ārējo stāvokļu un apstākļu rezultātā, nekā ir izpausme rakstura iekšējai formai (*innere Charakterform*), no kuras indivīds nespēj atbrīvoties nemaz vai arī atbrīvojas tikai ļoti nelielā mērā. Vienīgi šajā gadījumā rakstura atšķirība ir patiesa, bet, lai to noskārstu, nepieciešami vēl citi, pie tam daudz dziļāki novērojumi.

Vissvarīgākais fakts, uz kuru galvenokārt balstās salīdzinošās antropoloģijas ideja

Par «vissvarīgāko faktu» V. Humbolts uzskata dzimumu atšķirības, kas jo spilgti izpaužas gan vīrieša un sievietes ķermeņa uzbūvē, gan arī spilgtā veidā vīrieša un sievietes tekšējā būtībā.

Savām aplūkojumam V. Humbolts izvēlas sievietes dabas atsevišķo iezīmju aprakstu, «jo sievietes rakstura īpatnības tirāk parāda ģints individualitāti, tāpēc ka tās mazāk sajauktas ar sugas īpatnībām, nekā tas vērojams vīrieša raksturā».

Pats apraksts atkārto saturu, kas lasāms V. Humbolta rakstā «Par dzimumu atšķirībām un to ietekmi uz organisma dabu»; tas bija publicēts 1794. gadā F. Sillera izdotajā žurnālā «Horas».

PAR CILVĒCES GARU

(1797)

(Uzmefums)

1. Cilvēks, kas izjūt nepieciešamību novērot secību un vienību savā domāšanā un rīcībā, nevar apmierināties tikai ar nosacītiem kritērijiem, vērtējot savas darbības objektus un līdzekļu izvēli. Viņš nevarēs atzīt par mērakli tikai to, kas ir labs un vēlams, vai lietās, kurām ir vērtība tikai attieksmē pret citām lietām; viņam jāatrod galīgais mērķis (*ein letztes Ziel*), pirmais un absolūtais mērogs, un tam jābūt cieši un tieši radniecīgam cilvēka paša iekšējai dabai.

2. Taču šai tieksmei pēc kaut kā galīga un absolūta nepieciešamībā ir arī vēl cits pamats. Viss viduvējais un konvencionālais vienmēr var apmierināt tikai vienpusīgi vai nu mūsu prātu, vai mūsu jūtas; tikai tas, kas tuvs mūsu patiesajai iekšējai esībai, spēj sasildīt mūs pilnīgi, tātad — sasildīt mūsu labāko un patiesi cilvēcisko dabu.

3. Cilvēkam tāpēc jāatrod kaut kas tāds, kam kā galamērķim viņš varētu pakārtot visu un ar ko it kā pēc absolūta kritērija viņš varētu novērtēt visu. Šo kaut ko viņš

nevar atrast nekur citur kā tikai sevi, jo visu būtnu kopumā viss attiecināts tikai uz viņu pašu. Tāpēc tas var būt tikai viņa iekšējā vērtībā, viņa augstākajā pilnībā.

4. Tātad tā ir cilvēka cieņa (*die Würde des Menschen*), kas cilvēkam jāatrod, un jautājums, uz kuru viņam jāatbild, skan: «Kas ir tas, pēc kā var noteikt lietu vērtību cilvēka dzīvē un cilvēku savstarpējo vērtību kā pēc absolūta kritērija? Kā to izzināt, kur tas atrodams? Kā to radīt tur, kur šķiet, ka tā vēl trūkst?»

5. Tā kā ir nepieciešams, lai šis kritērijs būtu piemērots visiem, tam jābūt kaut kam absolūtam, jo nevienam taču neienāks prātā modelēt dažādas cilvēku dabas pēc viena vienīga parauga; šis kritērijs nedrīkst neievērot individualitāšu atšķirības. Tam tātad jābūt kaut kam tādām, kas vienmēr paliek viens un tas pats, kaut gan tiek izmantots visdažādākajos veidos.

6. Veselumu (*die Totalität*) prāts meklē pasaulē, nepazīdams citas robežas kā tikai tās, kas ir arī pasaules robežas; griba atrod robežas individuālā un nekad tās nepārkāpj.

7. Lai nerastos pretruna, šī problēma jārisina tā, lai cilvēka virzīšanās uz mērķi veicinātu arī visu pārējo cilvēku vispārēju tuvošanos mērķim (ne tikai tāpēc vien, ka viņš, cilvēks, ir veseluma daļa). Lai panāktu cilvēka paša izveidi (*Ausbildung*), jāpiespiež arī citi — pat bez viņu gribas vai pretēji viņu gribai — gūt tādas pašas sekmes šajā izveides ceļā. Teorētiskā prāta un praktiskās gribas nerimstoša mijiedarbība vienmēr rada jaunu rīcības veidu, kurā mēs ar pilnīgi individuālu enerģiju tēlojam tikai vienu atsevišķu lomu kopējā plānā.

8. To, ko cilvēks meklē, morāle vien nevar sniegt, un tāpēc tas nebūtu jāuzskata par kaut ko jau pazīstamu. Kaut arī visu cilvēcisko cieņu (*Würde*) nosaka morāle vien, tomēr tā ir ierobežota tikai ar mūsu būtnes vienu daļu, proti, ar uzskatu sistēmu (*Gesinnung*).

9. Ipatnējais raksturs tam kritērijam, pēc kura mēs šeit tiecamies, ir tas, ka ar šā kritērija palīdzību jāizsaka visaugstākais spriedums par katru cilvēka enerģiju, katru cilvēka darbu tikpat labi, kā ar tā palīdzību varētu izšķirt, vai kāds dzejolis ir īsti dzejisks (*dichterisch*), kāda filozofiska sistēma — patiesi filozofiska vai kāds raksturs — patiesi cilvēcisks.

10. Pastāv kāda pazīme, ar kuru apzīmogots viss lielais, kas izriet no cilvēka, — tā ir lielas cilvēcības pazīme; šo pazīmi atrast un tās pēdas pazīt visur ir uzdevums, ko gribam risināt.

11. Lai veiktu šo uzdevumu, cilvēks var iet divus ceļus: pieredzes ceļu un prāta ceļu.

12. Pieredzes ceļš. — Cilvēks raugās apkārt un izvēlas individuus, kas sniedz piepildītās (*vollendeter*) cilvēcības labāko un augstāko priekšstatu. Tā kā cilvēkam nav iespējams aplūkot pašu ideālu, viņš pieķeras šā ideāla tīrākajiem izpaudumiem. No laiku un tautu masas viņš izvēlas dzejniekus, filozofus, māksliniekus un dabaszinātniekus, kas ir strādājuši patiesi lielā stilā, kas ir attēlojuši katru no šīm jomām vistīrākajā veidā ar to labākajām īpatnībām. Taču galvenokārt viņš pēta dzīvē atrastus cilvēkus, kas iekšējās izveides un ārējās izpausmes ziņā visbiežāk atbilst augstas un cēlas cilvēcības gleznai.

13. Cilvēks tos rūpīgi salīdzina citu ar citu, meklēdams tajos kopīgo, kas tos paceļ tik augstā iekšējās vērtības pakāpē. Sajā aplūkojumā viņš pakāpeniski nonāk līdz zināmiem secinājumiem.

14. Pirmkārt, viņam vēl nepazīstamais *kaut kas* nav nekas mehānisks, to nevar atveidot, ievērojot tikai pilnībā formulētas kārtulas, to pat nevar aptvert ar prātu. Cilvēks, kam nav attiecīgās izjūtas, to neredz, un, kas to neredz, nevar to arī izteikt.

Vistiešāk tas izpaužas mākslā. Līdz šim vēl neviens nav apjēdzis vai izskaidrojis, kā rodas īsti mākslinieciska doma, un vēl jo mazāk —, kā tā tiek realizēta, kaut arī gandrīz vai katrs to neskaidri apjauš un daudzi to pat izjūt diezgan skaidri.

Arī praktiskajā dzīvē tas vērojams ne retāk. Enerģiju, ar kuru pildām pienākumu tikai pienākuma dēļ, vairs nevar izskaidrot vārdi vien. Mūsu daba tā grib, un tāpēc tā ir.

.. Filozofam gan var izsekot labu gabalu soli pa solim ar vienkāršu prāta operāciju palīdzību. Bet ir kāda nekļūdīga pazīme, kas liecina, ka viņa filozofija nepaceļas līdz pirmpamatiem (*zu den ersten Gründen*), ja beidzot nenāk kāds punkts, kur vairs nevar rīkoties analītiski un kur visu izšķir tikai pārbaude (*Versuch*), vai kāds ir dzimis filozofs vai nav.

.. Ir tikai divi ceļi, lai kaut ko padarītu saprotamu:

- 1) to īstenībā var atklāt dabā ārpus mums;
- 2) var uzrādīt jēdzienus, no kuriem tas izriet nenovēršamu seku veidā.

Ne viens, ne otrs gadījums nav attiecināms uz to, par ko šeit runājam, tātad iespējams vienīgi, ka tas ir

- 1) kādas pašdarbības auglis (nekas tāds, kas būtu tikai paņemts no apkārtējās dabas),

- 2) kādas sākotnējas darbības (*einer ursprünglichen Tätigkeit*) auglis, kam pamatā nav nekā agrāka, no kura tas būtu atkarīgs un uz kura pamatiem to varētu saprast.

Tā kā nu vajadzētu būt pa spēkam aptvert katru tīri garīgu nodarbošanos līdz pat pirmatnējās pašdarbības aktam, katram nepieciešams arī kāds neizprotams punkts, kurā vienkāršām prāta operācijām nav vairs nozīmes.

15. Otrkārt, tas, ko atrodam izcilajos cilvēkos, nav tas, kas noder vai rada patiku, sniedz cilvēkam tikai līdzekļus vai tikai glaimo viņa noslieksmēm (*Neigungen*); tas dziļi iespiežas cilvēcībā un stiprina tās iekšējos spēkus.

Tā nošķiram patieso dzejnieku, kas mums ļauj dziļi ielūkoties sevī pašā, no tikai patīkamā vai daiļrunīgā dzejotāja, ideāli izglītotu cilvēku — no tikai derīga darbinieka, no tikai labsirdīga mājastēva vai no tikai interesanta biedrības locekļa utt.

16. ..Tikai paties dzejnieks labvēlīgi iedarbojas uz raksturu; iekšējai izglītībai jebkurš cits ir vai nu kaitīgs, vai vajadzīgs. Pirmā prasība, ko izvirzām katram māksliniekam, — viņam jābūt morāli skaidram šajā ziņā. Ja liels mākslinieks nevar būt vienmēr arī liels cilvēks, tad tas notiek tāpēc, ka visos dzīves punktos visos dzīves acurīkos viņš nav mākslinieks.

17. Tāpēc ir maldīgi atsevišķām cilvēka darbības jomām noteikt kādus īpašus likumus, kuriem pakļaujoties cilvēka darbība joprojām atbilst vispārīgajai cilvēka cieņai (*Würde*). Tikai tāpēc, ka māksla ir patiesa māksla, un filozofija patiesa filozofija, tās iedarbojas labvēlīgi uz raksturu.

18. Ceturtkārt, tiem izcilajiem cilvēkiem, kas mums šeit ir par paraugu, piemīt noteikta un oriģināla individualitāte.

.. 19. Tas, kas šos cilvēkus padara par dziļiem cilvēkiem, piektkārt, nepazīst nekādas pilnveidojuma robežas. Tas

veidojas līdz bezgalībai, nevienā punktā nerasniedzot pilnību, galamērķi; tā ir dzīvā spēka enerģija, un dzīve aug no dzīves.

20. Beidzot, sestkārt, tas ir stimulējošs spēks. Būdamš pats dzīvs; tas kaisa dzirksteles, kurās kļūst par liesmu citos indivīdos, un šajā vispārīgajā iedarbībā izpaužas trīs būtiskas īpatnības.

21. Pirmkārt, tam nav nekāda īpaša plāna, pēc kura tas darbošos. Tikai tāpēc, ka tas pastāv, ka tas darbojas un tiek uztverts, tas izstaro veidotāja spēku.

22. Otrkārt, tas iedarbojas uz cilvēkiem ar visdažādāko individualitāti. Tas atdzīvina pusizdzisušu dzirksti un uzpūš to par siltu liesmu.

23. Treškārt. Tas modina cilvēku iekšējo, garīgo dzīvības spēku, kas savukārt izveido viņos to raksturu, kurš viens pats viņiem piemērots.

.. 26. Vispār cilvēks darbojas (*wirkt*) vai nu personas, vai darba veidā. Dižens cilvēks uzspiež darbām savas personības zīmogu un ar to dzīvo tālāk arī pēc nāves. Visas grāmatas un mākslas darbus tāpēc var arī iedalīt dzīvos un mirušos; tikai dzīvie spēj izglītot, mirušie — vienīgi pamācīt.

.. 30. Lai padarītu vieglāk saprotamu savu pētījumu secību, pagaidām dosim šim vēl nepazīstamajam *kaut kam* vārdu un nosauksim to par cilvēces garu.

.. 31. Prāta ceļš. — Jāatrod cilvēka misija (*die Bestimmung des Menschen*) kā viņa centienu vistālākais mērķis un viņa vērtējuma visaugstākais mērs. Cilvēka — brīvas un pašdarbīgas (*selbsttätigen*) būtnes misija meklējama tikai viņā pašā.

32. Visdziņākais cilvēks tāpēc ir tas, kas apliecina cilvēces jēdzienu visaugstākajā spēka izpausmē vislielākajā izplatībā (*Ausdehnung*); novērtēt cilvēku nav nekas cits kā jautāt, kādu saturu viņš prātis dot cilvēces formai, kādu jēdzienu par cilvēci varētu radīt, ja šis cilvēks būtu vienīgais piemērs tāda jēdziena izveidei.

33. Bet cilvēces jēdziens nav nekas cits kā gara dzīvais spēks, kas to apgardo (*beseelt*), par to runā, darbīgi (*tätig*) un iedarbīgi (*wirksam*) izpaužas tajā.

34. Šās mūsu darbības objekts tālād ir cilvēces gara izpausme ..

NO VĒSTULES FRĪDRIHAM ŠILLERAM, KAS RAKSTĪTA

PARĪZĒ PĒC 1800. GADA 10. SEPTEMBRA

... Valoda acīmredzot subjektīvi (pēc mūsu rīcības veida) ir visa mūsu garīgā barība; vienlaikus tā arī rada (*erzeugt*) lietas, ciktāl tās ir mūsu domāšanas objekti. Valodas elementi mūsu priekšstatu sfērā izveido segmentus, bez kuriem priekšstati sekotu cits citam juceklīgā virknē. Šie segmenti ir jutekliskās zīmes, pēc kurām nosakām dažādas atsevišķu lietu sfēras un ar kurām apvienojam vienībās zināmas devas domāšanā (jāizvairās no kļūdaina priekšstata par telpisku materiālu!), šīs devas savukārt varam izmantot citiem savienojumiem un citām vajadzībām. Tāpēc valoda, ja ne vispār, tad vismaz jutekliski, ir līdzeklis, ar kuru cilvēks vienlaikus veido sevi un pasauli; vai, citiem vārdiem, viņam rodas apziņa par to, ka viņš atdala pasauli no sevis.

Taču valoda ietekmē mūsu domāšanu arī citā tikpat svarīgā veidā. Analogija tās izveidē, kas būtībā to padara par valodu, proti, par kādu noteiktu valodu, jo cieši saista katru tās atsevišķo daļu ar visām pārējām, un, ja iedomājamies, ka šī analogija ir ļoti liela, vai sevišķi saasinām valodas izjūtu, tad arī daļa iedarbojas uz mums tāpat kā viss veselums.

Valoda iedarbojas uz mums ne tikai kā glezna, kurā saistām un apvienojam vienā veselumā līdzās esošās detaļas, bet vienlaikus, pat galvenokārt, arī kā mūzika, kur kopā ar patlaban skanošo toni vēl dzirdams iepriekšējais, un jau ieskanas nākošais un kur abi to pastiprina un abiem tas vajadzīgs. Tieši tāpat ir arī ar mūsu garīgo darbību. Pagājušais ir pagājis; tas, kas pašlaik darbojas, ir tikai ar visu iepriekšējo pastiprināts spēks, kas paredzēts šai darbībai šajā mirklī. Bet, tā kā mēs paši ar pūlēm esam izveidojuši valodu tikai pakāpeniski vienīgi domāšanas nolūkos (*nur für unser Denken*) un tikai ar domāšanas palīdzību (gadījums, kuru izjutis katrs, kam vārdi nozīmē vairāk nekā skaņas, jo katra īsta saprašana būtībā ir jauna izteiksmes līdzekļu izveide), arī valoda nemitīgi atgādina mūsu gara darbību, kura izdevusies līdz zināmai pakāpei, taču būtībā vienmēr ir tikai pa pusei paveikts mēģinājums (*sasniegt ideālo pilnību — E. D.*), kas vienlaikus rada noskaņu un sniedz vadlīnijas tālākai izveidei. Tāds nu ir tas, ko es gribētu nosaukt par valodas

īpašo spēku (*die eigentliche Kraft der Sprache*), valodas spēju pastāvīgi kāpināt tieksmi un spēku, lai vienmēr — kā Jūs to teiktu — vairāk pasaules saistītu ar sevi vai attīstītu no sevis (*oder aus sich zu entwickeln*). Taču arī tā valodas darbības rezultāts izpaužas tikai ceļā uz mērķi, nevis pašā mērķī. Viss mūsu galīgums (*Endlichkeit*) izceļas tāpēc, ka mēs spējam izzināt sevi nevis tieši ar saviem spēkiem mūsos pašos, bet gan tikai kāda cita pretstatījumā mums. Šā galīguma galvenā pazīme ir vajadzība sadalīt mūsu būtni atsevišķos spēkos, pasauli — atsevišķās lietās, cilvēci — atsevišķos cilvēkos, esamību (*Dasein*) — pārejošos laika posmos. Tā kā šo galīgumu reāli nav iespējams novērst, tas jānovērš idejā; tā kā tas nevar notikt dievišķā veidā, tam jānotiek cilvēciski. Cilvēka būtiskais uzdevums ir pazīt sevi kādā citā; no šā apstākļa rodas viņa vajadzības (*sein Bedürfnis*) un mīlestība. Vienīgais, kas tāpēc atliek, ir jo cieši savākt kopā Vienā Acumirkli (*in Einen Augenblick*) visu iekšējā spēka stiprumu un virzību, kas zināmā laikā kaut kādā veidā iegūti, savākt tā, lai tas viss tomēr izpaustos kādā individuā pilnīgāk, kādā lielākā objektā un dziļākā saskarsmē ar šo objektu, jo nepastāv varbūtība, ka rastos kāds, kurā šis spēks, sakausēts ar bezgalīgu objektu, darbotos bezgalīgi. Bet tā sasniegšanai valoda ir vienīgais jutekliskais un it kā no cilvēces visdziļākajām dzelmēm iznirušais un tikai tur iespējama cilvēka līdzeklis, un šā mērķa sasniegšanai valoda jāizmanto un jāpadara node-rīga.

Man šķiet, ka cilvēka misiju nepieciešams noteikt tā, kā iepriekš norādīts, — meklējot to ne kaut kādā iedarbībā (*Wirkung*), ne visā cilvēcē, ne arī vienas veselās esamības (*Daseins*) pastāvēšanas ilgumā (*Dauer*). Kas tā nerīkojas, uzskata esamību, kuru viņš taču grib izkopt, vairāk vai mazāk par rīku svešiem nolūkiem. Būtne, kas jūt un darbojas, augstāko gandarijumu var gūt tikai savā pašas darbā (*Tat*) vienīgi nedalītā acumirkli, tagadnē. Nākotne atgādina par nepieciešamību, un pagātnes atmiņas ir skumjas vai aukstas.

Šajā uzdevumā novadīt valodu līdz augstākajam izveides mērķim (*Bildungszweck*) tieši iejaucas dzeja (proti, vienīgā no visām mākslām), ja tā pilnībā grib atbilst savam galamērķim (*Endzweck*). Jo tad dzeja nosaka valodas spēju (*Sprachfähigkeit*); šī spēja savukārt liek dzejai

iedarboties — iedarboties tikai atbilstoši iztēles spēka likumiem (tā ir spēja atšķirīgi radīt iekšējās domas un izjūtas un ārējās lietas ar juteklisku starpnieklīdzekli, kas vienlaikus pats ir gan cilvēka darinājums, gan pasaules izpaudums, vai — vēl vairāk — spēja iegūt skaidrību par sevi pašu, sadalot sevi abos elementos). Rosinādama cilvēku darboties mākslinieciski, šī spēja vienlaikus arī spiež cilvēku rīkoties ne tikai pilnīgā saskaņā ar cilvēcību (jo to jau dara katra māksla), bet arī tieši vienīgajā veidā, kā cilvēks var gūt skaidrību par sevi, un tā no šās skaidrības ir atkarīga visa izveide (*Ausbildung*), kurā cilvēks pats sevi spēj attīstīt.

PAR VĒSTURES RAKSTĪTĀJA UZDEVUMU

[1821]*

Vēstures rakstītāja uzdevums ir attēlot notikušo. Jo tīrāk un pilnīgāk tas viņam izdevies, jo labāk šis uzdevums paveikts. Vienkāršais attēlojums ir viņa darba pirmā, nepieciešamā prasība un arī augstākais, ko viņš spēj veikt. No šās puses skatīts, viņš šķiet tikai aprakstītājs, kas uztver un atstāsta, nevis patstāvīgs un radošs indivīds.

Taču notikušais ir tikai daļēji saskatāms jutekliski uztveramajā pasaulē, pārējais jāizjūt, jāizsecina, jāuzmin. Savukārt tas, kas rezultātā atklājies, ir izklaidēts, trūcīgs, atsevišķs; tas, kas šos fragmentus saista, nostāda atsevišķo patiesā gaismā, dod veidolu veselumam, — tas paliek apslēpts tiešam vērojumam. Tiešā vērojumā var uztvert tikai ārējos apstākļus, kas pavada cits citu un seko cits citam, taču pati iekšējā cēloniskā sakarība, uz kuras pamatiem galu galā balstās iekšējā patiesība, nav tieši novērojama. Ja mēģina atstāstīt vistriviālāko faktu, bet cenšas strikti izteikt tikai to, kas faktiski noticis, tad drīz vien pamanāms, ka, par spīti augstākās pakāpes uzmanībai, izvēloties un apsverot izteikumus, visur piejaucas klāt sīki, nelieli spriedumi par notikušo, no kuriem rodas nepatiesība vai zināma nedrošība. Pati valoda, kas ceļas no

* Ir pamats domāt, ka šis darbs uzrakstīts daudz agrāk. Tas saistīts ar rakstu «Salīdzinošās antropoloģijas plāns» un ar Parīzē 1800. gadā rakstīto vēstuli F. Silleram.

visas uztveres (*des Gemüts*) pilnības, sekmē šo nepilnību, jo tai bieži vien trūkst izteiksmes līdzekļu, kas būtu brīvi no visiem blakusjēdzieniem. .. Patiesība par visu notikušo balstās uz minētās katra fakta neredzamās daļas pievienošanu, un tāpēc vēstures rakstītājam šī daļa jāpieliek klāt fakti izklāstam. No šās puses raugoties, viņš ir patstāvīgs un radošs, pie tam nevis tāpēc, ka viņš parāda to, kā nav, bet gan tāpēc, ka no sava paša spēka viņš izveido ar sajūtām vien neuztveramo. Atsevišķie fragmentāri savāktie materiāli viņam sevī jāpārstrādā par vienu vienotu veselumu, un tieši šajā darbā viņš ir radnieks dzejniekam.

.. Vēstures rakstītājs aptver visus reālās darbības (*irdischen Wirkens*) pavedienus un visu ireālo ideju (*überirdischer Ideen*) iezīmes; viņa apstrādes priekšmets ir — tuvāk vai tālāk — esamības fakti summa, un tādēļ viņam jāaptver visi gara darbības virzieni. Spekulācija, pieredze un iztēle ir nevis šķirti, cits citam pretstatīti un ierobežojoši gara darbības akti, bet gan šās darbības spektra dažādas puses.

Lai tuvotos šai vēsturiskajai patiesībai, veicami divi pasākumi — notikuma precīza, bezpartejiska, kritiska izpēte un izpētītā saistījums, noģidums par to, kas ar iepriekš minētajiem līdzekļiem nav sasniedzams. Kas iet tikai pirmo ceļu, izlaiž no redzesloka patiesības būtību; kas turpretī pievēršas vienīgi otrajam, tam draud briesmas atsevišķos gadījumos izkropļot patiesību.

.. Garam patiesi jāizprot pētāmais materiāls, apgūstot visa notiekošā formu, mācoties tajā saskatīt vairāk, nekā iespējams uztvert vienkāršās prāta operācijās. Galu galā viss atkarīgs no šā pētošā spēka un pētāmās lietas asimilācijas.

.. Vēsture, tāpat kā jebkurš cits zinātniskās pētišanas objekts, kalpo daudziem pakārtotiem mērķiem, un tās apstrādē ir brīva prasme, kas noslēgta sevī ne mazāk kā filozofija un dzeja. Milzīgais fakti materiāls, kas izriet pa daļai gan no mūsu zemeslodes izveides, gan no cilvēces dabas, gan no tautu un indivīdu rakstura un kas daļēji arī radies it kā ne no kā (*aus dem Nichts*), apstrādājams, izmantojot iepriekšējos pētījumus par to, kā ārējie apveidi radušies no veseluma (*des Ganzen*) jēdziena un formas; šeit jāabstrahējas no to attiecībām, fakti jāapstrādā tā, lai kopējais veidols būtu izzināms pavisam citādi, nekā tas atklājies nemākslinieciskam skatienam, un tad ar iedves-

mas spēku tie jārada no jauna tādā veidā, ka blakus bur-
tiskai notikuma precizitātei tajos izpaužas vēl arī kāda
cita — augstāka patiesība. Jo mākslas darba vislielākā
priekšrocība ir tāda, ka tas padara redzamu, uzskatāmi
atsedz parādību un tēlu iekšējo patiesību, kas faktiskajā,
reālajā momentā ir aptumšota, nesaskatāma, apslēpta.
Abi minētie ceļi ir istās un neistās mākslas nošķiršanas
kritēriji visu laiku visos žanros. Ir divas tautas, kuras,
laika un vietas ziņā būdamas tālas viena otrai, abas rāda
mums kultūras sākumus, kuru dzīvē šī atšķirība skaidri
samanāma; tie ir senie ēģiptieši un meksikāņi. Vairākkārt
norādīts uz šo abu tautu līdzību: abām bija jātiek pāri
briesmīgajam visu prasmju klupšanas akmenim, proti, tās
abas sāka izmantot attēlu (*das Bild*) par rakstu zīmi,
Duras acīs tas, ka meksikāņu hieroglifā neatrodam pareizu
veidola izpratni, turpreti pat visnenozīmīgākajā ēģiptiešu
hieroglifā manāms stils. Ļoti pareizi. Meksikāņu zīmēju-
mos nevar manīt kaut vai nojautu par iekšējo formu vai
zināšanas par organisma uzbūvi, viss tādat virzīts uz
ārējā veidola attēlojumu, uz atveidi. Taču jāteic, ka vēl
nepilnīgai prasmei nevar izdoties mēģinājums izsekot ārē-
jiem apveidiem; jā, tas pat noved pie zināmiem sagrozījumiem
un izkropļojumiem, turpreti attiecību un simetrijas
meklējumi, kaut arī tie veikti ar neveiklu roku un ar ne-
pilnīgiem instrumentiem, vienmēr gūst panākumus.

Ja vēlas izprast tēla kontūras no iekšienes (*von innen
heraus*), tad jāiziet no formas vispār un no organisma
būtības, tātad — no matemātikas un dabaszinātnes. Viena
dod tēla jēdzienu, otra — tēla veidolu. Nepieciešams, lai
šiem abiem pievienotos vēl trešais, saistošais — dvēseles
izpaudums, garīgās dzīves izpausme. Taču tīrā forma, kā
tā atklājas daļu simetrijā un attiecību līdzsvarā, ir bū-
tiskākais un pats agrākais (*mākslinieciskās izjūtas izpau-
dums — E. D.*), jo vēl svaigo, jauneklīgo garu tīrā zinātne
pievelk vairāk nekā pieredze, kura prasa zināmu sagata-
votību. Tās skaidri saskatāms ēģiptiešu un grieķu radīta-
jos attēlojumos (*Bildwerk*). No visiem dveš pretī formas tī-
rība un skaidrojums, kas nebaidās zināmas stingrības (*Här-
te*), aplū un pusaplū regularitāte, leņķu precizitāte, līniju
noteiktība; uz šā drošā pamata balstās viss ārējais apveids.
Dzīves skaistums un tās daudzveidība māksliniekam
nelīdz, ja tiem viņa fantāzijas vientulībā nenostājas pretī
iedvesmojoša mīlestība uz tiro formu.

.. Mākslinieka atveidojums izriet no idejām, un tēla patiesība viņam atklājas tikai ar to palīdzību. Tāpat jābūt arī tad, ja attēlo vēsturisko patiesību, jo abos gadījumos atveidojama daba, un var tikai jautāt, vai pastāv idejas, kas spētu vadīt vēstures rakstītāju, un kādas tās ir.

.. Vēstures rakstītājam jāpievēršas spēkiem, kas darbojas un rada. Viņam jāpievieno milzīgajam pasaules vēstures notikumu daudzumam tā vienīgā forma, kurā var izpausties šo notikumu patiesās sakarības. Taču šī forma atvasināma no pašiem notikumiem. Šķiet, ka šeit būtu pretruna, taču tuvākā aplūkojumā tā zūd. Jebkura lietas sapratne paredz jau zināmu analogiju saprotošajā personā — analogiju tam, kas vēlāk tiek patiesi izprasts, paredz iepriekšēju pirmatnējo subjekta un objekta savstarpējo atbilstību. Sapratne nekādā gadījumā nav vienkāršs pirmā attīstības rezultāts, bet nav arī vienkāršs atvasinājums no otrā, tā vienlaikus izpaužas abos. Pēc būtības sapratne ir kaut kā agrāk izprasta, kaut kā vispārīga attiecināšana uz jauno atsevišķo. Kur divas būtnes šķir pilnīga plaista, tur neviens tilts neved pie abu saprašanās, un, lai saprastos, saprašanās momentam kaut kādā citā ziņā jābūt jau notikušam faktam. Šis iepriekšējais saprašanās pamats ļoti skaidri izpaužas tieši vēsturē, jo viss, kas darbojas (*ist wirksam*) pasaules vēsturē, darbojas arī cilvēka iekšējā esamībā.

.. To spēku skaits, kuri darbojas vēsturē, neierobežojas tikai ar tiem, kas tieši izpaužas notikumos. Ja vēsturinieks ir izpētījis katru no šiem spēkiem atsevišķi un visus tos saistījumā.. tad pāri paliek viens vissvarīgākais — princips, kas varen iedarbojas, ko nevar saskatīt tieši, bet kas visiem citiem spēkiem dod impulsu un virzienu, proti, idejas, kuras pēc savas dabas pastāv ārpus laiciskā galīguma (*der Endlichkeit*) robežām un kuras strāvo cauri pasaules vēsturei un pārvalda, noteic to visās tās daļās.

Nav nekādu šaubu, ka šādas idejas izpaužas (*sich offenbaren*), ka zināmas parādības, kas nav izskaidrojamas ar vienkāršiem dabas likumiem, pastāv tikai ideju spēka dēļ un ka vēstures rakstītājam, lai izzinātu notikumu patieso jēgu (*V. Humbolts lieto vārdu «Gestalt» 'veidols' — E. D.*), ir jāpievēršas ideju jomai.

Pati ideja atklājas divējādi: pirmkārt, kā virziens, kas sākumā neredzami, bet pakāpeniski saskatāmi un beidzot nenovēršami izpaužas daudzās dažādās vietās dažādos

apstākļos; otrkārt, kā spēka izpaudums (*Krafterzeugung*), kas savā apjomā un cēlumā nav izskaidrojams ar apstākļiem, kuri to pavada.

.. Katra cilvēciskā individualitāte ir ideja, kas sakņojas parādībā, un no dažām individualitātēm ideja izstaro tik spoži, ka liekas, tā tikai pieņēmusi indivīda formu, lai pati atklātos šajā indivīdā. Ja analizējam cilvēka rīcību, tad pēc visu šās rīcības nosacītāju cēloņu eliminēšanas tajā paliek vēl kaut kas pirmatnējs (*Ursprüngliches*), ko šī rīcība nenoslāpē, nenomāc, bet kas — gluži otrādi — šo rīcību pārveido, un šim elementam piemīt nemitīgi darbīga tieksme dot iespēju ārēji izpausties tā iekšējai, īpatnējai dabai. Tāpat tas attiecas arī uz tautu individualitāti, un daudzos vēstures periodos tas tautās saskatāms labāk nekā atsevišķā indivīdā, jo cilvēks zināmos laika posmos noteiktos apstākļos attīstās barā (*herdenweise*). Tāpēc tautu vēsturiskajos notikumos, kurus nosaka nepieciešamība, kaislības un šķietamas nejaušības, joprojām darbojas individualitātes garīgais princips, pie tam vēl spēcīgāk nekā šie elementi; tas tiecas radīt telpu idejai, kas tajā mīt, un šim principam tas izdodas kā trauklam augam, kas ar savu audu organisko briedumu sagrauj mūrus, kuri spītējuši gadsimtiem. Blakus virzieniem (vadlīnijām), ko cilvēcei sniedz tautas un atsevišķie indivīdi ar saviem darbiem, tiek atstātas garīgās individualitātes formas, kas pastāv ilgāk un iedarbojas intensīvāk nekā notikumi un norises.

Taču ir arī ideālas (*idealische*) formas, kas, pašas nebūdamas cilvēciskas individualitātes, attiecas uz tām tikai netieši. Pie tām pieder valodas. Jo, kaut gan tautas gars atspoguļojas katrā no tām, tomēr katrai ir arī senāks, neatkarīgāks pamats, un valodas pašas būtība un iekšējās sakarības ir tik varenas un noteicošas, ka tās suverenitāte izstaro lielāku ietekmi, nekā tā pati saņem, un ka ikviena nozīmīga valoda izpaužas kā īpatnēju ideju radīšanas (*der Erzeugung*) un pieteikšanas (*der Mitteilung*) forma.

.. Ir divas lietas, kuras šā pētījuma gaitā biju mēģinājis noteikt: visā, kas notiek, valda kāda tieši neuztverama ideja, bet šo ideju var izzināt tikai no pašiem notikumiem. Tāpēc vēstures rakstītājs nedrīkst meklēt visu notikumu jēgu tikai materiālajā vielā vien, viņam jāievēro idejas vara; viņam vismaz jāatstāj brīva vieta tās iedarbībai

(Wirkung); tālāk — viņam pastāvīgi jābūt gatavam ar savām izjūtām šo ideju uztvert un izziņāt, taču galvenokārt jāvairās no kārdinājuma uztiept realitātei paša radītas idejas vai arī atstāt bez ievērības kaut ko no atsevišķā dzīves bagātībām, meklējot veseluma (*des Ganzen*) kopsakarības. Šim uzskatu smalkumam un brīvībai jābūt vēstures rakstītāja otrai dabai vēsturisko notikumu aplūkojumā, jo neviens notikums nav skaidri nošķirts no vispārīgā kopsakara un katrā notikumā, kā jau minēts, ir kaut kas tāds, kāda daļa, kas atrodas ārpus tiešās uztveres loka. Ja vēstures rakstītājam trūkst šās uzskatu brīvības, tad viņš neizprot notikumus pilnā apjomā un dziļumā; ja viņam trūkst šaudzīgā smalkuma, tad viņš dara pāri notikuma vienkāršajai un dzīvajai patiesībai.

**PAR SALĪDZINOŠĀM VALODU STUDIJĀM ATTIEKSMĒ
UZ DAŽĀDIEM VALODAS ATTĪSTĪBAS POSMIEM**
(Referāts Zinātņu akadēmijas sēdē Berlīnē
1820. gada 29. jūnijā)

1. Valodas salīdzinošā pētīšana tikai tad var nonākt pie drošiem un nozīmīgiem secinājumiem par valodu, par tautu attīstību un par cilvēka izveidi (*Menschenbildung*), ja tā tiek veikta suverēnas pētīšanas veidā — pati ar savu nozīmīgumu un mērķi. Taču šādā veidā arī vienas vienīgas valodas izpēte kļūst par grūtu uzdevumu. Kaut arī pilnīgs iespaids par katru atsevišķo valodu viegli iegūstams, tomēr, līdzko mēģinām izpētīt tā cēloņus, nonākam strūpecēļā. Jo nebeidzams daudzums šķietami nenozīmīgu sīkumu visai drīz liek atzīt, ka valodu iedarbības pamatā ir nevis lielās un izšķirošās īpatnības, bet gan vienmērīgais, atsevišķi pat nemanāmais to elementu izveides iespaids. Taču tieši te pētījuma vispārīgums dod iespēju pilnīgi skaidri izprast šo smalki austo organismu. Visumā vienādo formu skaidrība, kaut tās arī daudzkārt izpaužas dažādos veidos, pētījumu ievērojami atvieglo.

2. Tāpat kā mūsu zemeslodes virsma, iekams radušies tagadējo jūru, kalnu un upju apveidi, ir piedzīvojusi milzīgas pārmaiņas, lai pēc tam daudz nemainītos, arī valodās pastāv kāds pabeigtās organizēšanās punkts, aiz kura organiskā uzbūve, valodas noteiktais veidols vairs ne-

mainās. Toties no šā punkta valodas kā gara dzīvā produkta organiskajā uzbūvē risinās smalkāka izveide noteikto robežu ietvaros līdz pat bezgalībai. Ja kāda valoda reiz jau radījusi savu veidolu, tad tās būtiskās gramatiskās formas paliek tās pašas; tā valodā, kas agrāk nav atšķirusi dzimtes, locījumus, pasīvu vai mediumu, šos trūkumus vairs nenoverš; tāpat tālāk nepavairojas lielās vārdšķiras (*Wortfamilien*), atvasināšanas galvenie veidi. Tikai smalkākos jēdzienu sazarojumos, kam pamatā ir atvasinājumi, salikteņi, vārdu satura iekšējā uzbūve, vairāk complicēts vārdu saistījums, pareizi izprasta zināmu formu nodalīšana noteiktiem gadījumiem, visa liēkā eliminēšana, neveikli, rupji skanošā nogludināšana, valodā, kas veidošanās sākuma stadijā bijusi vēl nabadzīga, neizteiksmīga un nevarīga, uzplaukst jauna jēdzienu pasaule un agrāk nepazīts izteiksmes skaistums.

3. Jāievēro, ka līdz šim nav izdevies atrast kādu valodu viņpus pilnīgākas gramatiskās izveides robežlinijas, nav izdevies notvert kādu valodu tās formu izveides plūstošajā stadijā. Šai nolūkā vajadzētu vairāk pievērsties tā saukto mežonīgo tautu valodām, kas atrodas valodu organizēšanās zemākajās pakāpēs. Mana līdzšinējā pieredze tomēr rāda, ka arī tā saucamajiem mežonīgajiem un barbariskajiem dialektiem jau piemīt viss, kas iekļaujas pilnveidīgā lietojumā, un ir formas, kurās iespējams pilnīgāk vai nepilnīgāk izpaust jebkura veida idejas.

4. Valoda arī nevar izcelties citādi kā uzreiz, vai, precīzāk izsakoties, katrā pastāvēšanas mirklī valodai jāietver sevī tas, kas to padara par veselumu. Valoda ietver sevī visa organiskā dabu, jo to radījusi organiska būtne jutekliskam un garīgam noderīgumam, tā ka tajā katrs moments pastāv tikai cita dēļ un viss — tikai tā vienīgā spēka dēļ, kas aužas cauri veselumam. Valodas būtība arī vienmēr atkārtojas, tikai šaurākos un plašākos lokos, patī sevī; tā izpaužas jau vienkāršajā teikumā, ciktāl tas balstās uz gramatisko formu, un, tā kā vienkāršāko jēdzienu saistījums rošina visu domāšanas kategoriju tīklu, pozitīvais — negatīvo, daļa — veselo, individuālais — vispārīgo, darbība — cēloni, īstenība — iespējamību un nepieciešamību, nosacītais — nenosacīto, viena telpas un laika dimensija — citu, sajūta jebkurā pakāpē — turpmākās sajūtas, tad, līdzko ar nepieciešamo precizitāti un noteiktību izdevies izteikt visvienkāršāko ideju apvienojumu,

arī vārdu bagātības ziņā konstatējams valodas veselums. Viss izteiktais veido neizteikto vai arī to sagatavo.

5. Cilvēkā tātad apvienojas divas jomas, kuras iespējams sadalīt līdz zināmam pārskatāmam noteiktu elementu skaitam, taču šo noteikto elementu savienojumi ir nepārskatāmi. Šajos iespējamajos savienojumos katra daļa vienmēr izpauž savu dabu kā attieksmi pret kādu citu tai atbilstošu daļu. Cilvēkam piemīt spēks, ar ko atdalīt šīs jomas vienu no otras, garīgi — ar apceri, fiziski — ar artikulāciju. Savukārt cilvēks spēj arī tās apvienot, garīgi — ar saprāta sintēzi, fiziski — ar akcentu, kas apvieno zilbes vārdos un vārdus runā. Kā cilvēka apziņa ir kļuvusi pietiekami spēcīga, lai ļautu viņam iespieties šajās abās jomās ar spēku, kas rada arī klausītājā tādu pašu «iespiešanos», tāpat viņš kļūst par abu jomu veseluma īpašnieku. To savstarpējā «iespiešanās» var norisināties tikai ar viena un tā paša spēka palīdzību, un šis spēks var izrietēt tikai no saprāta. Arī toņu artikulāciju, milzīgo atšķirību starp dzīvnieka mēmumu un cilvēka runu nevar fiziski izskaidrot. Tikai sevis apzināšanās spēks uzspiež dabai skaņu precīzo iedalījumu un noteikto norobežojumu, ko saucam par artikulāciju.

6. Smalkajai izveidei bijis diezgan grūti piekļauties valodas sākotnējai izcelsmei. Tā rada apstākļus, ko tautas pārvar tikai garā gadu virknē, un šajā laikā parasti vienas tautas darbību krusto citas darbība. Šāda vairāku dialektu saplūšana ir viens no galvenajiem valodu rašanās momentiem.

7. Iespēju vairākiem dialektiem rasties bez jebkādas savstarpējas saskares vispār nevar apstrīdēt. Taču nav arī nekāda pamata noraidīt hipotēzi par visu dialektu vispārējo kopsakaru. Neviens Zemes nostūris nav tik nepieejams, ka tajā nevarētu ierasties no citurienes iedzīvotāji ar savu valodu. Pati valodas daba un cilvēces stāvoklis, iekams tā vēl nav izglītota, veicina šādu kopsakaru. Nepieciešamība tikt saprastam spiež meklēt jau esošo un saprotamo, un, iekams civilizācija ciešāk apvieno tautas, ilgi valodas paliek mazu kopienu īpašumā. Ja arī neatzīst hipotēzi par valodu sākotnējo kopējo izcelsmi, tad tomēr ļoti iespējams, ka vēlākajā laikā nav saglabājusies neviens nesajaukusies kopiena.

..8. Tātad var izšķirt trīs momentus, kas veicinātu valodu zinātnisko sadalīšanu:

pirmā, taču pilnīgā valodas organiskās uzbūves izveide; pārmaiņas sveša piejaukuma rezultātā, līdz valodas atkal nonāk stabilitātes stāvoklī;

valodas iekšējā un smalkākā izveide, kad tās ārējā norobežošanās (pret citām valodām) un tās uzbūve visumā nostabilizējusies.

Abus pirmos ir grūti precīzi nošķirt vienu no otra. Bet trešais rada pamatu noteiktai un būtiskai atšķirībai. Punkts, kas to atšķir no citiem momentiem, ir pabeigtas organizēšanās punkts, kurā nonākušas valodas rīcībā ir visu tās funkciju brīvs izmantojums un aiz kura tā savā īstajā uzbūvē vairs nemainās. Latīņu valodas meitu valodās (*Töchtersprachen*), jaungrieķu valodā un angļu valodā, kura ir ļoti pamācoša parādība iespējai komponēt valodu no ļoti heterogēnām daļām un sevišķi piemērots objekts valodnieciskai pētišanai, var pat vēsturiski noteikt organizēšanās periodu un zināmā mērā saskatīt pilnveidošanās punktu . .

10. Valodu organisms izriet no vispārīgās cilvēka spējas un nepieciešamības runāt, un tas rodas uz visas tautas pamatiem; kādas atsevišķas tautas kultūra atkarīga no īpašiem dotumiem un likteņiem un lielāko tiesu balstās uz atsevišķiem indivīdiem, kuri tautā laiku pa laikam rodas. Organisms atbilst intelektuālā cilvēka fizioloģijai, izveide — vēsturiskās attīstības rindai. . Tā apstrādāta valodu salīdzinājuma pieredzes izpēte var atklāt, kādā atšķirīgā veidā cilvēks attīstījis valodu un kādu domu pasaules daļu viņam izdevies pārveidot valodā, kā uz valodu iedarbojusies tautu individualitāte un kā valoda savukārt iedarbojusies uz to. Jo četri objekti, kas salīdzinošajai valodu izpētei mijiedarbībā un kopsakarā aplūkojami, ir valoda, ar valodu sasniedzamie cilvēka mērķi vispār, cilvēce progresējošā attīstībā un atsevišķās tautas.

. . 12. Lai cik precīzi un pilnīgi izpētītu valodu organismu, tomēr tikai valodu lietojums nosaka, par ko tās spēj kļūt, balstoties uz šo organismu. Tas, ko mērķtiecīgais lietojums var apgūt no jēdzienu jomas, savukārt iedarbojas uz valodu, bagātinot un veidojot to. Tāpēc šādi pētījumi var būt pilnīgi tikai izveidotajām valodām, tie ļauj parādīt valodas piemērotību cilvēces mērķu sasniegšanai. Seit tāpat ir valodzinības galapunkts, punkts tās saistījumā ar zinātni un mākslu.

13. Ja nu esam spiesti pievērsties tikai izveidotajam valodām, tad vispirms rodas jautājums, vai katra valoda spēj sasniegt vienu un to pašu vai arī tikai kādu nozīmīgu kultūras pakāpi jeb vai pastāv valodas formas, kuras vispirms būtu jāsaagrauj, iekams tautas ar runas palīdzību spētu sasniegt cilvēces augstākos mērķus. Šķiet, ka pēdējais moments ir vistuvāk patiesībai. Pēc manas dziļākās pārliecības, jāatzīst, ka valoda ir tieši iekļauta cilvēkā; jo kā veidojums, ko apziņas skaidrībā radījis viņa prāts, tā tiešām ir neizskaidrojama. Nelīdz arī tas, ka valodas izgudrošana tiek saistīta ar tūkstošiem un tūkstošiem gadu. Valodu izgudrot nevarētu, ja tās tips (*tips J. V. Gētes izpratnē — E. D.*) jau nebūtu pastāvējis cilvēka prātā. Lai cilvēks patiesi izprastu kaut vienu vienīgu vārdu nevis kā tieši juteklisku impulsu, bet gan kā artikulētu skaņu, kas apzīmē jēdzienu, valodai tās veselumā un kopsakarā jau jāatrodas viņā. Valodā nav nekā atsevišķa, katrs no tās elementiem izpaužas tikai kā daļa no veseluma (*des Ganzen*). Lai cik dabiski būtu pieņēmums, ka valodas izveidojušās pakāpeniski, tikpat labi tās varējušas rasties vienā vienīgā rāvienā (*nur mit Einem Schlage*). Cilvēks tikai valodas dēļ ir cilvēks; bet, lai radītu valodu, viņam jau vajadzēja būt cilvēkam. . . Nepieciešamības dēļ tā izaug no viņa paša — tiešām tikai pakāpeniski, taču tā, ka tās organisms nevis kā nedzīva masa gul' dvēseles dziļumos, bet gan kā likums noteic domāšanas spēka funkcijas, un tādat jau pirmais vārds visu valodu noskaņo un anticipē. Ja to, kam pēc būtības iztēles jomā nekā līdzīga nav, salīdzinātu ar kaut ko citu, tad salīdzinājumam varētu norādīt dzīvnieku dabisko instinktu un nosaukt valodu par prāta intelektuālo instinktu. Cik mazā mērā iespējams izskaidrot dzīvnieku instinktu no viņu garīgo spēju viedokļa, tikpat maz var spriest par valodu izcelšanos, pamatojoties uz to rupjo un mežonīgo tautu jēdzieniem un domāšanas spējam, kuras ir šo valodu radītājas.

14. . . Visā valodā valda artikulācijas princips; katras valodas svarīgākā priekšrocība ir stingrs un viegls sadaļījums (*Gliederung*); bet tas nosaka vienkāršus un tālāk nedalāmus elementus. Valodas būtība pastāv uzdevumā ārpusaules matēriju iekļaut domu formā; visa valodas noslieksme ir formāla, un, tā kā vārdi stājas lietu vietā, nepieciešams, lai arī tiem kā matērijai atbilstu forma,

kurai tie pakļaujami. Bet pirmatnējās valodas sablīvē ve-
selu milzumu nozīmju vienā un tajā pašā zilbju grupā
un acimredzot ir trūcīgas formu izvēles ziņa.

.. 15. .. kā aplūkojama valodu dažādība vispār saisti-
jumā ar cilvēces izveidi, vai tikai kā nejaušs tautu dzīves
pavadapstāklis, kuru tomēr var izmantot ar veiklību un
palaišanās, vai arī kā nepieciešams, ne ar ko citu ne-
aizstājams līdzeklis ideju jomas apstrādei? Jo tieši turp
tiecas visas valodas kā konvergējoši stari, un to attieksme
pret šo jomu kā kopējo saturu tāpēc ir mūsu pētījuma
galapunkts. Ja šis saturs var kļūt no valodas neatkarīgs
vai valodas izteiksme var kļūt saturam vienaldzīga, vai
abi ir jau tādi paši no sevis, tad izveidei un valodu dažā-
dības pētījumam ir tikai nosacīta un relatīva vērtība, pre-
tējā gadījumā šāds pētījums absolūti nepieciešams un tam
ir izšķiroša nozīme.

16. Visdrošāk to iespējams noteikt, salīdzinot vienkāršu
vārdu ar vienkāršu jēdzienu. .. Prāta aktam, kas izpauž
jēdziena vienību, atbilst kā jutekliska zīme vārda vienība,
un abiem domāšanā ar runas palīdzību jāpavada vienam
otrs pēc iespējas tuvāk.

.. 17. Domāšana nav atkarīga tikai no valodas vispār
(*tas ir, no cilvēka spējas verbalizēt domas — E. D.*), līdz
zināmai pakāpei tā ir atkarīga arī no katras atsevišķās
konkrētās valodas. Ir gan mēģināts aizstāt dažādu valodu
vārdus ar vispārderīgām zīmēm, kā šādas zīmes izmanto
matematika — līniju, ciparu un burtu lietojumā. Taču tā
iespējams aptvert tikai nelielu daļu no domu pasaules
(*des Denkbaren*), jo pēc savas dabas šīs zīmes attiecinā-
mas tikai uz tādiem jēdzieniem, ko var vienkārši konstruēt,
vai tādiem, kas veidoti ar prātu vien. Bet tur, kur iek-
šējās uztveres un izjūtas vielai jāpārtop par jēdzieniem,
svarīgu lomu iegūst cilvēka individuālā iztēles spēja, no
kuras viņa valoda nav atdalāma. Visi mēģinājumi likt
dažādu atsevišķu zīmju vidū vispārīgas acīm vai ausīm
uztveramas zīmes atbilst tikai saīsinātām tulkošanas me-
todēm, un mulķīgs ārprāts būtu iedomāties, ka tādējādi —
es nesaku, no katras valodas — tomēr kaut vai tikai no
savas pašas valodas noteiktā un ierobežotā loka tiktu ārā.
Taču šādu viduspunktu visām valodām var gan meklēt
un tiešām atrast, un ir svarīgi to neizlaist no redzesloka
arī salīdzinošajā valodu pētīšanā — kā gramatiskajā, tā
leksiskajā daļā. Jo abās ir zināms skaits lietu, kuras var

pilnīgi apriori noteikt un atdalīt no visiem kādas īpašas valodas nosacījumiem. Turpretī daudz vairāk ir tādu jēdzienu un arī gramatisko īpatnību, kas tik cieši ieaudušies savas valodas individualitātē, ka nav iespējams ne tos saistīt daudzajās svārstībās tikai ar iekšējās uztveres pavedienu, ne arī bez pārveidojuma pārtulkot citā valodā. Tāpēc ļoti svarīga daļa no katras valodas satura ir tik neapšaubāmi atkarīga no tās, ka šās valodas izteiksme saturam vairs nevar palikt vienaldzīga.

18. Vārds, kas jēdzienu vispirms pārvērš par domu pasaules indivīdu, pievieno tam daudz ko no savas dabas, un, tā kā ideja tāpēc iegūst noteiktību, tā vienlaikus tiek iekļauta noteiktos ietvaros.

..19. Taču valoda nav brīvs atsevišķa cilvēka veidojums, bet vienmēr atbilst visai tautai.. valoda kļūst par lielo pārejas punktu starp subjektivitāti un objektivitāti, starp vienmēr ierobežoto individualitāti un visu sevī vienlaikus ietverošo esamību. . . Valodas nosacītais cilvēks arī savukārt iedarbojas uz valodu, un tādēļ jāatzīst, ka jebkuru atsevišķo valodu ir veidojušas trīs dažādas konverģējošas iedarbības: objektu reālās dabas iedarbība, ciktāl tā ietekmē cilvēka dabu, tautas subjektīvā iedarbība un valodas īpatnējā iedarbība . .

20. Domas un vārda savstarpējās atkarības dēļ saprotams, ka valodas nav līdzeklis jau izzinātās patiesības atklāšanai, bet gan daudz vairāk ir līdzeklis līdz šim neizzinātās patiesības atklāšanai. Valodu dažādība nav skaņu un zīmju dažādība, bet ir dažādība pašā pasaules skatījumā (*Weltansicht*). Šeit meklējams visu valodas pētījumu pamats un galamērķis. Izzināmo objektu summa kā lauks, kas jāapstrādā cilvēka garam, atrodas starp visām valodām, vidū, neatkarīgi no tām; cilvēks var tuvojties šai tīri objektīvajai sfērai ne citādi kā saskaņā ar savu izziņas un uztveres veidu, tātad subjektīvā ceļā. Tieši tur, kur pētījums skar dziļākos un augstākos punktus, no jebkura īpaša savdabīguma jo viegli atšķiramais prāta mehāniskais un loģiskais izmantojums sasniedz savu iedarbīguma robežas un sākas iekšējās uztveres un iekšējās radīšanas process, par kuru vienīgi tik daudz uzzināms, ka objektīvā patiesība izriet no visa subjektīvās individualitātes spēka. Tas iespējams tikai ar valodu un valodas dēļ. Bet valoda kā tautas un iepriekšējo laiku darinājums cilvēkam ir kaut kas svešs; no vienas puses —

šis svešais viņu sasaista, bet — no otras puses — viņu bagātina, stiprina un iedvesmo viss, ko iepriekšējās paaudzēs ieguldījušas valodā. Būdama pret izzināmo (*objektīvo realitāti* — E. D.) subjektīva, pret cilvēku valoda ir objektīva. Jo katra valoda ir cilvēka vispārīgās dabas ieskaņa (*Anklang*), un, kaut arī visu valodu kopums nekad nevar kļūt par cilvēces subjektivitātes nospiedumu, valodas tomēr nemitīgi tuvojas šim mērķim. Bet visas cilvēces subjektivitāte sevī atkal kļūst par kaut ko objektīvu. Cilvēka un pasaules savstarpējā pirmatnējā saskaņa, uz kuru balstās iespēja jebkādā veidā izzināt patiesību, tāpat tiek arī parādības (*der Erscheinung*) ceļā progresējoši atkal atgūta pa daļām. Objektīvais vienmēr ir tieši apgūstams, un, ja cilvēks tam tuvojas pa īpatnējas valodas subjektīvo ceļu, tad tālākajā gaitā viņam atkal jāpūlas atšķirt subjektīvo un pēc iespējas tīru nodalīt no tā objektu, kaut vai apmainot vienas valodas subjektivitāti ar citu.

21. Salīdzinot vairākās valodās nejuteklisku lietu apzīmējumus, konstatējams, ka vienāda nozīme ir tikai tiem, kas nevar ietvert sevī vairāk, nekā tajos jau iekļauts, nevar ietvert sevī neko citu kā tikai to, kas jau iekļauts, tāpēc ka šie apzīmējumi ir tieši konstruējami. Visi pārējie šķēļ to vidū esošo jomu (ja tā var nosaukt objektu, ko tie apzīmē) dažādos veidos un dažādos aspektos mazākā vai lielākā mērā ar jauniem un jauniem ierobežojumiem. Juteklisko lietu apzīmējumiem nozīme saskan tiktāl, ciktāl ar visiem domāta viena un tā pati lieta, bet, tā kā šie apzīmējumi norāda noteiktu lietas nominācijas veidu, arī šeit to nozīme nesaskan.

..23. Šeit biju gribējis aplūkot salīdzinošās valodu pētīšanas jomu visumā, izvirzīt tās mērķus un noskaidrot, ka to sasniegšanas nolūkā jāaplūko līdzās valodu izcelšanās un to pilnveidojums. Tikai tādā ceļā šie pētījumi var novest pie atziņas, ka valodas nav uzskatāmas par patvaļīgām zīmēm un pētījuma gaitā ļauj pētniekam dziļāk ielūkoties garīgajā dzīvē, palīdz tam atrast valodu izbūves īpatnībās palīgīdzekļus patiesības izpētei un izziņai, jūtu un rakstura izveidei. Jo, ja augstāk izveidotajās valodās atrodami īpaši pasaules skatījumi, tad jābūt arī to attieksmei ne tikai citam pret citu, bet arī pret visu iespējamo totalitāti. Tāpat ar valodām ir tāpat kā ar cilvēku raksturiem vai, izvēloties vienkāršāku piemēru, kā

ar tēlotājmākslas dievību ideāliem, kuros var saskatīt totalitāti un ar kuriem var izveidot slēgtu loku, jo vispārīgais kā vienlaicīgs visa cēlā kopums attēlo ideālu, kas nepakļaujas individualizācijai no vienas noteiktas puses. . . Stāvoklis, kurā tautu valodās norisinās šāda tuvošanās ideālam, ir augstākais un pēdējais, ko var nosacīt tautu dažādība; tam nepieciešamas samērā lielas cilvēku masas, tāpēc ka valodas tās prasa, lai paceltos līdz pilnveidojumam. Šim stāvoklim pamatā ir zemākais, ar kuru mēs sākām, kuru nosaka nenovēršamā cilvēces sadrumstalotība un sazarošanās un kurā atrodami valodu sākumi; tam nepieciešamas daudzas nelielas cilvēku kopienas, tāpēc ka tādās valodu izcelšanās ir vieglāka un daudzām jāsaucas un jāsaplūst, lai varētu izveidoties bagātas un tēlainas valodas. Abos stāvokļos apvienojas tas, kas uz Zemes saskatāms visā cilvēces ekonomijā: rašanos nosaka nepieciešamība dabā un fiziskā vajadzība, bet progresējošās attīstības gaitā abi stāvokļi kalpo visaugstākajiem garīgajiem mērķiem.

PAR VALODU DAŽĀDĀ RAKSTURA IETEKMI UZ LITERĀTŪRU UN GARA IZGLĪTĪBU

Domās par to, ka valodu veido vienīgi patvaļīgi vai nejauši jēdzienu apzīmējumi, ka vārdam nav nekādas citas funkcijas un spējas kā tikai atsaukt atmiņā kādu zināmu reāli pastāvošu vai tikai garā iedomātu lietu un ka tāpēc zināmā mērā būtu vienalga, kādu valodu tauta lieto, ir domas, kas svešas cilvēkam, kurš kaut mazliet pievērsies valodu dabai. Var atzīt par neapstrīdamu faktu, ka dažādas valodas rada tautu īpatnējos domāšanas un uztveres veidu orgānus, ka liela daļa lietu tiek radīta tikai ar vārdiem, kas tās apzīmē, un ka tikai šajos vārdos tās pastāv. . . ka valodu pamatdaļas galu galā nav radušās patvaļīgi, it kā uz konvencijas pamata, bet gan cēlušās no cilvēka dabas dziļākās būtības, tās ir skaņas, kas pastāv un rada tālāk (varētu piebilst: kā zināma veida patstāvīgas būtnes kādā noteiktā personā).

. . . Paaudzes aiziet, bet valoda paliek; katra paaudze valodu jau atrod priekšā, pie tam stiprāku un varenāku, nekā tā pati ir, nekad to neizdibina pilnībā un atstāj to nākamajai paaudzei; valodas raksturu, tās savdabīgumu

var izzināt tikai visā paaudžu rindā, bet valoda saista tās visas, un visas atainoņas valodā; var saskatīt, ko valodai devuši atsevišķi laikmeti, atsevišķi cilvēki, bet, ko visi palikuši tai parādā, nekad nav nosakāms. Pašos pamatos, ne tādā veidā, kā tā fragmentārās skaņās un darbos izpaužas pēcteču pasaulei, bet gan savā vitālajā esamībā, pie tam ne tikai ārējā, bet vienlaikus arī iekšējā, savā viendabībā (*Einerleiheit*) ar domāšanu, kura kļūst iespējama tikai valodas dēļ, tā ir pati tauta un patiesi pilnībā tauta (*und recht eigentlich die Nation*). Jo kas gan cits ir valoda, ja ne zieds, pēc kura tiecas viss cilvēka fiziskajā un garīgajā dabā, kurā izveidojas un gūst noteiktību viss nenoteiktais un miglainais un kurš ir smalkāks un ēteriskāks nekā darbība (*die Tat*), kas vienmēr saistīta ar zemes lietām? Tāpat tā ir visas tautas organisma zieds. Jo cilvēks nevar viens pats to producēt vai arī to tikai saņemt no citiem, un valodas izcelšanās noslēpums balstās uz atdalītās un tomēr augstākā izpratnē nenoliedzami saistītās individualitātes noslēpumu.

Pētot valodu ietekmi uz tautām, varbūt šķiet savādi pieminēt literatūru, kas bieži ir tikai mākslīgs veidojums (ne pats no sevis radies aiz sajūsmas par pašu valodu). Kādas tautas valodā atrodamas daudz ievērojamākas parādības un lielākas enerģijas, kas radušās valodas ietekmē, nekā tas ir literatūrā, kaut vai valoda būtu pašā sākuma stadijā. Šis parādības un enerģijas, kas pilnībā spēcīgi un saturīgi izpaužas tautas ikdienas runā, pāriet rakstu valodā trūcīgā un nespēcīgā veidā. Literatūras izveidošanas varētu salīdzināt ar pārkaļķojuma punktu izveidi cilvēka ķermenī, tam novecojot, un, sākot ar to brīdi, kad runā un dziesmā brīvi plūstošā skaņa tiek ieslodzīta rakstā, valoda sākumā iet pretī šķietamai attīrīšanai, tad panīkšanai un galu galā nāvei, lai cik bagāta un tālu izplatīta tā būtu. Jo burts iedarbojas stindzinoši uz kādu laiku tam blakus vēl brīvi un daudzveidīgi plūstošo dzīvo runu ar tās niansēm bagāto izteiksmes veidu — uz tautas valodu, kuru burts necieš sev blakus. No otras puses, tas ir nenovēršams launums, jo valoda, tāpat kā visas citas parādības pasaulē, ir pārejoša.

.. Būtu ļoti nepareizi uzskatīt literatūras klātbūtni vai tās trūkumu tieši par pazīmi, kas nosaka valodu ietekmi uz gara izglītību, taču tādā pētījumā kā šis atstāt tautu literatūru neievērotu būtu aplam. Tieši otrādi — ar to

jāsāk, tai jāpievērš lielāka uzmanība, jo tikai literatūrā parādās stingras un noteiktas formas, kurās izpaužas valodu ietekme, un tikai literatūrā tās kļūst droši pierādāmas. Bet tūlīt jāatgādina, ka valodnieks nedrīkst novērtēt pārāk zemu valodas, kurām varbūt nav bijis un nekad arī nebūs literatūras; katrā ziņā šo valodu izpēte var sniegt daudz vajadzīga materiāla šādam pētījumam. Objektīvs apskats rādīs, ka arī šķietami nabadzīgās un rupjās valodās atrodama bagātīga viela, kas tādā pašā mērā iedarbojas uz tautu, kaut arī tai vēl nav rakstības. Tā kā cilvēka jūtas ir valodas šūpulis, dzimtene un mājoklis, visas valodas īpatnības, cilvēkam nemanot, slēptā veidā pāriet uz jūtām.

.. Vēl ir daudz cilvēku, kuri uzskata valodu par zināmā veidā vienaldzīgu instrumentu un kuri visu, kas attiecas uz valodas raksturu, reducē līdz tautas raksturam. Tādiem cilvēkiem šajā pētījumā vienmēr kaut kas atspoguļosies greizi, un pēc viņu domām šeit būs runa nevis par valodu ietekmi, bet gan par tautu ietekmi uz to literatūru un izglītību. Lai novērstu šādu uzskatu, jānorāda uz faktu, ka zināmas valodas formas, bez šaubām, dod noteiktu virzību garam un uzliek tam zināmus spaidus; lai izteiktu vienu un to pašu ideju bagātā un trūcīgā valodā, jāiet dažādi ceļi un tādā veidā vismaz jāapmaina viena priekšrocība pret citu, kas nekādā gadījumā nevar palikt bez tālākām sekām..

PAR GRAMATISKO FORMU IZVEIDOŠANOS UN TO IETEKMI UZ IDEJU ATTĪSTĪBU

[Lasīts Zinātņu akadēmijā 1822. gada 17. janvārī]

Apļūkojot gramatisko formu izcelšanos un to ietekmi uz ideju attīstību, izvairīšos no to atsevišķo veidu apskata. Es gribētu aprobežoties tikai ar gramatisko formu jēdzienu vien, lai atbildētu uz diviem svarīgiem jautājumiem.

Kā izveidojas kādā valodā tas gramatisko attieksmju apzīmējuma veids, kas pelna, lai to nosauktu par formu?

Cik svarīgi ir domāšanai un ideju attīstībai, vai šis attieksmes tiek izteiktas ar īstajām formām vai ar citiem līdzekļiem?

Tā kā šeit ir runa par gramatikas pakāpenisko izveidošanos, no šā viedokļa valodu atšķirības izpaužas to progresā pakāpju veidā.

Taču vajadzētu izvairīties no vilinājuma uzskicēt valodas pakāpeniski progresējošās izveides vispārīgo tipu un mēģināt saskaņā ar to novērtēt visas atsevišķās parādības. Valodās visur manāma divu faktoru — laika un nacionālo īpatnību — kopējā iedarbība, un tam, kas raksturīgs mežonīgo Amerikas un Ziemeļāzijas cilšu valodām, nebūt nav bijis jāizpaužas arī Indijas un Grieķijas pirmatnējo cilšu valodās. Ne atsevišķas tautas valodai, ne arī tādām, kas aptvērušas vairākas tautas, nevar atrast kādu vienveidīgu, it kā dabas paredzētu attīstības ceļu.

..Ja runā par kādas valodas priekšrocībām vai trūkumiem, tad nedrīkst ņemt par mērāuklu to, ko šajā valodā spējis izteikt kāds varbūt citā valodā izglītots cilvēks. Katra valoda ar savu vareno un dzīvo ietekmi uz garu vienlaikus ir arī nedzīvs un pasīvs rīks, un visās valodās ir iedīgļis ne tikai pareizai, bet arī perfektai lietošanai. Ja nu tagad kāds, kas ieguvis izglītību citās valodās, studē mazāk pilnīgu valodu un to apgūst, tad viņš var, to izmantodams, realizēt tai svešu iedarbību, un tādā veidā šajā valodā tiek iekļauts pavisam cits uzskats nekā tautai, kas lietojusi vienīgi šo valodu. No vienas puses, valoda tiek mazliet izrauta no tās loka, no otras, — tā kā visa saprašana sastāv no objektīvā un subjektīvā, tajā tiek ielikts kaut kas cits; un tā ir grūti pateikt, ko nevarētu šajā valodā iekļaut un ko ar tās palīdzību varētu radīt.

..Valodas priekšrocības vai trūkumus nosaka nevis tas, ko tajā iespējams izteikt, bet gan tas, kam šī valoda, balstīdamās uz savu iekšējo spēku, spēj iedvesmot un uz ko tā spēj virzīt runātājus. Valodas mērāukla ir to ideju skaidrība, vitalitāte un noteiktība, ko tā modina tautā, kurai tā pieder, ar kuras gara spēku tā izveidota un uz kuru tā atkal radoši iedarbojas. . . Katra valoda uztverama tādā izpratnē, kādā to izveidojusi tauta, nevis ar tai svešu jēgu.

Tā kā parasti nepazīstamas valodas izpētei pieiet no labāk pazīstamas viedokļa — dzimtās valodas vai latīņu valodas viedokļa, tiek vērots, kā šo valodu gramatiskās attiecības izsakāmas svešajā valodā, un to izteikšanai

lietotie vārdu pārveidojumi un novietojums tiek apzīmēti tieši ar to gramatisko formu nosaukumiem, kuras šim nolūkam kalpo dzimtajā valodā vai latīņu valodā. Taču ļoti bieži pētāmajā valodā šo formu nemaz nav, bet gan to vietā ir citas — aprakstošas formas. Lai izvairītos no šādas kļūdas, nepieciešams šo valodu pētīt tās savdabīgumā, lai precīzas analīzes rezultātā noteiktu tās daļas un noskaidrotu, ar kādu noteiktu formu šī valoda pēc savas uzbūves likumiem izsaka katru gramatisko attieksmi.

.. Domāšanas noteiktību veicina loģisko un gramatisko attieksmju precīza atbilstība, un gars vienmēr tiek stingrāk pievērsts formālai un tīrai domāšanai, ja valoda to pieradina pie gramatisko formu krasas šķirošanas.

.. 1. Gramatisko formu izcelšanās

Sākumā valoda apzīmē lietas un atstāj novārtā formas, kas saista runu. .. Beigās rodas īstās formas. Vārds kļūst par vienību, kas ir modificēta ar locījumu galotnēm gramatiskajās attieksmēs ..

.. Formas būtība ir tās vienībā un attiecīgā vārda spējā tās pārvaldīt ar dažādajām galotnēm.

.. Vārda vienību veido akcents. Tam piemīt garīgāka daba nekā uzsvērtajām skaņām pašām, un to sauc par runas dvēseli .. tas kļūst par izpaudumu izjūtai, kas pavada runu.

2. Gramatisko formu ietekme

Domāšana, kas norisinās ar valodas palīdzību, ir vērsta vai nu uz ārējiem, fiziskiem mērķiem, vai arī uz sevi pašu, tātad uz garīgiem mērķiem. Šajā divkāršajā virzībā tai nepieciešama jēdzienu skaidrība un noteiktība, kas valodā lielāko tiesu atkarīga no gramatisko formu apzīmējuma veida.

.. Jo visa domāšana atvedināma uz nepieciešamību un vienību. Cilvēces kopējai tieksmei ir tas pats virziens.

.. Valodai jāpavada domāšana.

PAR VALODU NACIONĀLO RAKSTURU

(Fragments)

Kādā no saviem agrākajiem akadēmiskajiem priekšlasījumiem esmu mēģinājis pievērst uzmanību tam, ka valodu dažādība neizpaužas zīmju dažādībā vien, ka vārdi un

vārdu savienojumi vienlaikus veido un nosaka jēdzienus un ka kopsakarā pēc ietekmes uz izjūtām un atziņām vairākas valodas tiešām ir vairāki pasaules skatījumi.

Kādā citā priekšlasījumā esmu mēģinājis noteikt to pakāpi valodu uzbūvē, kurā kļūst iespējams brīvs un skaidrs izteikums gan dzejā, gan arī zinātniskajos pētījumos. Ar to esmu formulējis nosacījumu, kas ir spēkā jebkurai valodai neatkarīgi no tās īpatnībām.

Tagad es gribētu, balstoties uz šo atzinumu, virzīties tālāk, lai mēģinātu uztvert valodas tajā punktā, kurā tās jau spēj izteikt garīgās tieksmes dziļāko un smalkāko būtību, es vēlētos aplūkot tikai valodu individualitāti, līdz kurai tās nonāk pa dažādiem ceļiem, lai katra ar tai piemītošo spēku pārvērstu visām vienādi doto jomu (*objektīvo realitāti* — E. D.) par gara īpašumu.

Nav nekādas sevišķas vajadzības atgādināt, ka individualitāte ir atšķirību vienība.

.. Šās individualitātes izpēte, tās precīzāka noteikšana zināmā gadījumā ir valodas pētīšanas grūtākais uzdevums. Nav noliedzams, ka šāda noteikšana līdz zināmai pakāpei ir tikai izjūtama, nevis attēlojama, tādēļ rodas jautājums, vai šādas problēmas vispār nevajadzētu atstāt ārpus valodas zinātniskās pētīšanas loka.

Atsevišķas valodas uzbūves un sastāvdaļu analīze var dot divējāda veida rezultātus, kurus neviens nevar noliegt. Tā izgaismo veidu, kādā cilvēks lieto valodu, un spēj precīzi nošķirt valodu un tautu izcelšanos.

Par pēdējo no šiem diviem uzdevumiem šeit nav vajadzības tālāk runāt. Pirmo jautājumu līdz šim lielāko tiesu mēģināja risināt filozofisku spekulāciju ceļā. Tas arī nekādā ziņā nebūtu pelnīgs veids, jo arī turpmāk vēsturiskajam aplūkojumam jābūt saistītam ar filozofisku apceri, ignorēta tīrā domāšana vienmēr atbilst jebkurai zinātniskā pētījumā. Slikti bija tas, ka filozofiskā izpēte balstījās uz faktiem, kas nebija pietiekami precīzi savākti, un tā vispārīgās gramatikas pētījumos noteikti pareizajam piejaucās klāt daudz puspatiesību un daudz acīm redzamu nepareizību. Vēsturisks pētījums nekad nevar garantēt pilnību, tāpēc arī nevienā jomā, kur ir spēkā tīrā domāšana, pieredze nevar aizstāt filozofiju.

Salīdzinošajai valodu pētīšanai vēsturiski jānoskaidro trīs jautājumi.

1. Kā katra valoda atrisina dažādos uzdevumus, kas rodas runas nepieciešamībā?

.. 2. Kā un kādā aspektā valodas, kuru attīstībai varam izsekot ilgākā laika posmā, ir pārveidojušās iekšējā uzbūvē?

3. Kādas atšķirības vārdu uzbūvē un runas izveidē ļauj noteikt valodu tuvākās un tālākās radniecības pakāpes?

Visu to fakti sistemātisks apkopojums, kurus sniedz pazīstamās dzīvās un mirušās valodas par atbildi uz šeit ieskicētajiem jautājumiem, ir pasākums, par kura iespējamību un svarīgumu neviens nešaubīsies.

.. Taču ir vēl arī trešais uzdevums valodu vēsturiskajai pētīšanai.. izpētīt valodu individualitāti, ar kuru tās ietekmē domāšanu un uztveri.

Nedomāju, ka šīs grūtības drikstētu mani atturēt no šās lietas aplūkojuma. Jautājumu par to, vai valodām piemīt noteikta garīgās iedarbības forma, vai šī forma kļūst saskatāma un kur tā saskatāma, nevar apiet, ja valodniecība negrib atteikties no uzdevuma sasniegt skaidrību visaugstākajā un vissvarīgākajā aspektā.

.. Tautu un laikmetu īpatnības savijas tik cieši ar to valodu īpatnībām, ka būtu nepareizi valodām piedēvēt to, kas pilnīgi vai pa lielākajai daļai atbilst minētajiem apstākļiem, pret kuriem valodas galu galā izturas pasīvi. Pat atsevišķi rakstnieki prot ar tiem pašiem vārdiem, tiem pašiem izteicieniem, tikai izmantojot tos mazliet citādi, sava gara spēcīgās iedvesmas rezultātā uzspiest valodai jauna rakstura zīmogu savos darbos. Taču tāpēc nemazinās patiesie atzinumi.

1. Iedarbība, kas vērsta uz valodu, piešķir tai individualitāti, kura līdz ar to kļūst arī par valodas raksturu. .

2. Valodas atgriezeniskā iedarbība kļūst jo valdonīgāka, jo dziļāk veselu laikmetu un tautas radītais iedarbības spēks ietekmē individu, kas tikai nelielā mērā spēj pretoties valodas ietekmei.

3. Atsevišķa īpatnība var piešķirt valodām jaunu raksturu, arī šāda izveides spēja piemīt pašas valodas sākotnējam raksturam.

.. pastāv valodu raksturs. Pilnīgākajā un tīrākajā veidā tas atrodams dzīvajā runas plūsmā. Taču tas iznīkst līdz ar runātājiem un klausītājiem, un tāpēc mums jāiero-

bežo valodas raksturs ar to, kas paliek pāri valodas mirušajos darbos un, kur tādu nav, tās uzbūvē un sastāvdalās.

Valodas un sajūtu mijiedarbības progresu nevajadzētu jaukt ne ar sabiedrisko institūtu progresu, no kura izriet morālā pilnveidošanās, ne arī ar zinātnes un mākslas progresu, kaut gan tas saistīts ar šiem abiem visciešākajā sakarībā. Ieguvums, kas pats par sevi izriet no valodas, izpaužas divējādā veidā: gan kā progresējošā valodas spēja, gan arī kā īpatnējs skatījums. Mēs mācāmies drošāk un labāk apgūt domu, ietērt to jaunākās, dzīvākās formās un līdz ar to arvien lielākā mērā atbrīvoties no važām, kuras valoda nosaka tīrajai domāšanai ar savu analītisko un pēc tam sintētisko darbību. Taču būtībā valoda apzīmējama savdabīgi darbojas, piešķir veidu un noteiktību nenoteiktajai, izplūdušajai domāšanai, un gars, vairāku valodu iedarbības balstīts, arī pats jaunus veidos iespiežas lietu būtībā.

Valodas un to daudzveidība tāpēc jāaplūko kā spēks, kas strāvo cauri cilvēces vēsturei, un, ja to neievēro vai arī tā ietekmi neuztver tieši vai uztver pārāk šauri, tad priekšstatam par to, cik noteikti un skaidri cilvēce domu pasaules labā apgūvusi garīgo masu — ja šāds izteiciens pieļaujams —, trūks nepieciešamās pilnības. Trūks taisni paša galvenā, jo valoda vistiešāk ietekmē to punktu, kur objektīvās domas veidojums un subjektīvā spēka pacēlums izriet viens no otra abpusējā stimulēšanā.

..No šāda viedokļa dažādas valodas iekļaujas dažādi ierobežotos ietekmes lokos. Dažas valodas jāatzīst par tādām, kas būtiski sekmējušas mūsu tagadējo izglītības pakāpi un ietilpst tajā attīstības momentu virknē, kura veidojusi šo pakāpi no sirmas senatnes. Citas radījušas sev nošķirtu garīgās izglītības jomu, kam nav tieša sakara ar mūsējo. Taču daudzas valodas nav sasniegušas to attīstības pakāpi, kurā iespējama garīgā darbība augstākajā izpausmē, vai arī atkal noslidējušas no šiem augstumiem. Seit tādas valodas svarīgas tikai tiktāl, ciktāl tās atbilst citu radniecīgo valodu attīstības vēsturei vai ciktāl tās var izmantot par piemēru tautu dažādo kultūras pakāpju ilustrēšanai. Jo valodu pasaules vēsturiskā apskata uzdevums ir atklāt, kā valoda, cēlusies no dabas skaņas un nepieciešamības, kļūst par cilvēces augstākās un smalkākās gara darbības radītāju un saturu.

.. Iepriekš nepieciešams precīzāk noteikt un ar piemēriem uzskatāmi parādīt, kur pastāv valodu rakstura atšķirības, kā šīs atšķirības kļūst redzamas spēkā, kas ar valodas palīdzību rada domu, un kā tas izpaužas pašā domā, ar kādiem valodas dotumiem un ar kādām tās uzbūves īpatnībām saistītas valodas rakstura īpatnības. Būtu nodēriģi veikt šādus pētījumus pat pirms valodas attēlojuma, tas ir, pirms tās zinātniskā apraksta, jo no tā atkarīgs jautājums, vai valodas ietekmi vispār var uztvert ar pietiekamu noteiktību, kas nepieciešama šādam pētījumam.

Tagad pienākusi kārta atbildei uz jautājumu, kādā veidā valodu raksturu dažādība spēj paplašiņoši un produktīvi iedarboties uz izziņu un izjūtām.

Pēc iedarbības intensitātes valodai izšķirami trīs aspekti.

Valoda veicina saprašanu, un tāpēc tai nepieciešama noteiktība un skaidrība.

Tā sniedz izjūtai izteiksmes veidu un savukārt rada izjūtu, tātad valodai vajag stīpruma, maiguma un elastības.

Pati radīdama, ar veidolu, ko valoda piešķir domai, tā rosina jaunas domas un domu saistījumus, un šim nolūkam tai vajadzīgs gars, kas vārdā kā savas darbības pēdās atstāj savu zīmogu.

Kādā no šiem iedarbības veidiem viena valoda var atšķirties no citas — vienā gadījumā ar savu spēku, citā — ar vājumu, taču katrs no šiem trim momentiem būtībā sekmē pārējos. Ja turpretī iedarbojas tikai viens no tiem, tad valoda nonāk strupceļā, skaidrība — sausā bezsaturīgumā, izjūtu izteikums — pārspīlētā vai samākslotā jūtelībā, nozīmīgais svarīgums — spriedelējošā tumsonībā. Nevainojams savdabīgums rodas tikai no šo iedarbības veidu piemērotas saskaņas, kurā tomēr viens no tiem dominē.

Valoda izsaka domu un izjūtu kā lietas, bet tā arī seko domāšanas un sajūtu kustībai, to gaitas ātrumam, vienveidībai un nevienveidībai, īpatnējai izvēlei (*Wahlverwandschaften*), pēc kuras dažādas tautas apvieno domas un izjūtas. Domāšanas formālais pavadījums un domas materiālais apzīmējums iedarbojas viens uz otru gan produktīvi, gan arī traucējoši.

.. Cilvēks domā, jūt un dzīvo tikai valodā, un viņam vispirms jābūt valodas veidotam, lai viņš saprastu arī

mākslu, kas nemaz neiedarbojas ar valodas starpniecību. Bet cilvēks jūt un zina, ka valoda viņam ir tikai līdzeklis, ka ārpus tās pastāv neredzamā joma, kurā viņš tiecas iekļūt tikai ar valodas palīdzību. Visikdienišķākā izjūta un visdziļākā domāšana ir nemierā ar valodas nepietiekamību un uzlūko minēto jomu kā tālu zemi, uz kuru ved tikai valoda un nekad nenoved līdz galam. Visa augstākā runa (*Sprechen*) ir cīņa ar domu, kurā izpaužas pārsvarā drīz spēks, drīz ilgas.

..No visa līdz šim teiktā izriet, ka valodu rakstura atšķirības kļūst saskatāmas vispirms gara noskaņojumā, domāšanas un jušanas veidā. To ietekme uz subjektivitāti ir nenoliedzama..

PAR BURTU RAKSTĪBU UN TĀS SAKARU AR VALODAS UZBŪVI

(Lasīts Zinātņu akadēmijā 1824. gada 20. maijā)

Domājot par burtu rakstības sakaru ar valodu, man vienmēr liecās, ka pirmā ir noteiktās attieksmēs ar otrās priekšrocībām un ka alfabēta ieviešana un apstrāde, pat tā veids un arī tā izgudrošana ir atkarīgi no valodas pilnveidošanās pakāpes un vēl agrākā stadijā — no katras tautas valodas spējām (*Sprachanlagen*).

..Burtu rakstība un valodas spējas ir savstarpēji ļoti cieši saistītas un zināmā veidā saskaņotas. To mēģināšu šeit pierādīt gan ar jēdzieniem, gan arī, cik iespējams, vēsturiski. Šā temata izvēle man likās pamatota ar diviem viedokļiem: valodas dabu faktiski nevar saskatīt pilnībā, ja vienlaikus nepēta valodas sakaru ar burtu rakstību; un tieši jaunākie ēģiptiešu raksta pētījumi sniedz bagātīgu materiālu par raksta izgudrošanu un apguvi.

Es šeit ierobežošos tikai ar alfabētiskā raksta ietekmi uz valodu un tā izmantošanu. Ja šī ietekme tiešām nozīmīga, ja valodas sakarība ar kāda alfabēta izmantojumu ir cieša un noteikta, tad arī burtu rakstības apguves cēloņi vai arī vienaldzība pret to nevar ilgāk palikt apšaubāmi.

Tikai skanošais vārds ir it kā domas iemiesojums, raksts — skaņas iemiesojums. Šā iemiesojuma vispārīgākā iedarbība izpaužas spējā cieši sasaistīt valodu un līdz ar

to pieļauj pavisam citu valodas aplūkojuma veidu, nekā to spēj pārejošais vārds, kas izskan un saglabājas tikai atmiņā. .. tāpēc nepavisam nav vienalga, kāda veida rosinājumu gūst garīgā darbība ar raksta apzīmējuma īpašo dabu. No šās darbības likumsakarībām izriet, ka domājamais un uzskatāmais jāaplūko kā zīme un apzīmētais, ka tie jārada pārmaiņus un jānostāda dažādās savstarpējās attiecībās. .. Acīmredzot domāšanai valodā, runai un rakstam jābūt izveidotiem saskaņoti, it kā izlietiem pēc vienas formas.

.. Valodas īpatnība izpaužas apstākļi, ka tā, būdama par starpnieci starp cilvēku un ārējām lietām (*ārpasauli* — *E. D.*), saista domu pasauli ar skaņām. Katras atsevišķas valodas īpatnības tāpēc vispār iespējams attiecināt uz valodas abiem lielajiem centrālajiem punktiem — uz tās idealitāti un tās skaņu sistēmu. Kā pirmajai trūkst pilnības, skaidrības, noteiktības un tīrības ziņā un otrajai — pilnveidojuma ziņā, jāatzīst par valodas trūkumiem, pretējais — par tās priekšrocībām.

So uzskatu esmu mēģinājis ilustrēt divos iepriekšējos referātos un pūlēties noskaidrot,

ka arī nesaistītā katras valodas vārdu sistēma rada domu pasauli*, kurai pašai par sevi ir būtība un patstāvība, līdz ar to šī pasaule pilnīgi iziet ārpus patvaļīgu zīmju jomas,

ka šīs vārdu sistēmas nekad nepieder kādai vienai tautai vien, bet aizguvumu ceļā, kuram nevar pilnībā izsekot ne vēsture, ne valodu pētījumi, gadu simteņos kļūst par visas cilvēces veikumu (*Werk*) un ka līdz ar to katram vārdam piemīt divējādi izveides elementi — fizioloģiskais, kas izriet no cilvēka gara dabas, un vēsturiskais, kas ir tā izcelsmes veida pamatos,

ka pilnīgāk izveidoto valodu raksturu noteic tieši to uzbuves dabas pierādījums, — garam jāattiecas nevis tikai uz saturu vien, bet gan galvenokārt uz domas formu.

.. Tā kā domāšana bez valodas vispār nav iespējama, mēģinājumam atbrīvoties no kādas noteiktas valodas ietekmes var būt tikai negatīvas sekas, jo tas atņem jēgu saturam.

* Mūsdienu neohumboltisma valodas koncepcijas ietvaros šo veidojumu sauc par starppasauli (*Zwischenwelt*). Arī V. Humbolts pats lietojis terminu *starppasaule*.

.. Burtu rakstībai šie trūkumi nepiemīt. Tā ir vienkārša zīmes zīme, kas bez jebkāda blakusjēdziena piejaukuma, neizceldamās priekšplānā, visur pavada domu, neradot neko citu kā tikai skaņu, tādēļ tā saglabā dabisko subordināciju, ar kuru tiek rosināta doma skaņas veiktās ietekmes rezultātā; raksts nesaista domu pie sevis, bet gan saglabā to šajā noteiktajā veidolā.

.. Burtu rakstība parāda dvēselei skaņu artikulāciju, atdalīdama un apzīmēdama atsevišķās artikulētās skaņas. Alfabētiskais raksts veic šo uzdevumu tik skaidri un uzskatāmi, kā tas nevarētu notikt nekādā citā ceļā, un laikam nebūs pārspīlēts, sakot, ka ar alfabēta ieviešanu tautai rodas pavisam jauns ieskats par valodas dabu. Tā kā artikulācijā izpaužas valodas būtība, kas bez tās pat nebūtu iespējama, un tā kā sadalījuma (*der Gliederung*) jēdziens aptver visas valodas daļas, ne tikai skaņas vien, tad sadalītās skaņas uztveramībai no tagadnes viedokļa jāsaistās arī ar valodas izjūtas pirmatnējo pareizību un pakāpenisko attīstību. Kur šī izjūta ir stipra un dzīva, tur tauta pati no sevis ies pretī alfabēta izgudrošanai, un, kur tauta aizgūst alfabētu no svešiem, arī tur tas iedarbosies produktīvi uz valodas izveidi, to veicinot un paātrinot.

Kaut gan artikulētā skaņa tiek producēta fiziski un instinktīvi, tomēr tās būtība rodas tikai no dvēseles iekšējās dziņas lietot valodu, valodas instrumentiem piemīt tikai spēja veidoties atbilstoši šai tieksmei.

Sadalījums (*Gliederung*) ir tieši valodas būtība, tajā nav nekā tāda, kas nevarētu būt daļa un veselais ..

Sadalījuma priekšstatā izpaužas valodas loģiskā funkcija, tāpat kā pašas domāšanas funkcija.

PAR DIVSKAITLI

[Lasīts Zinātņu akadēmijā
1827. gada 26. aprīlī]

Starp daudziem iespējamiem pētījuma ceļiem, pa kuriem būtu jāvirzās valodu salīdzinošajiem pētījumiem, lai rastu atbildi uz jautājumu par to, kādā veidā cilvēku valoda vispār izpaužas dažādu tautu atsevišķajās valodās, viens no pareizākajiem ceļiem, kas ved pie mērķa, neapšaubāmi būtu — izsekot kādas atsevišķas valodas daļas izpaušmei

visās pazīstamajās pasaules valodās. To var veikt vai nu attiecībā uz kāda jēdziena apzīmējumu ar atsevišķiem vārdiem vai vārdšķirām, vai attiecībā uz runas uzbūvi ar kādu gramatisku formu. Šādus pētījumus jau daudzkārt mēģināts veikt, taču parasti ir sastatīts zināms skaits nejauši izraudzītu valodu un atstāta neievērota tik svarīgā valodu tieksme pēc pilnības.

Ja apskata veidu, kā zināmās valodās tiek aplūkota un lietota (*behandelt*) kāda gramatiskā forma, vai to izceļ vai neievēro, vai savdabīgi modelē, vai saista ar citām, vai to izsaka tieši vai aprakstoši, tad šāda sastatīšana bieži vien sniedz pavisam jaunas atziņas par šās formas dabu un par aplūkojamo atsevišķo valodu būtību. Tālāk var salīdzināt to īpatnējo raksturu, kas šai formai piemīt dažādās valodās, pretstatīt to pārējo gramatisko formu raksturam salīdzināmajās valodās un tādā veidā novērtēt zināmas valodas gramatisko raksturu, kā arī tās gramatisko konsekvenci. No pašas formas intences ir atkarīgs tās reālais lietojums pretstatā tam, ko var atvasināt no šās formas jēdziena; tas pasargā no vienpusīgās tieksmes pēc sistēmas, kas nav novēršama, ja cenšas noteikt objektīvi esošo valodu likumus tikai pēc jēdzieniem. Tieši tāpēc, ka šeit proponētais pētīšanas veids uzsver nepieciešamību savākt pēc iespējas pilnīgāku faktu materiālu un novērtēt to ciešā saistījumā arī ar attiecīgās formas jēdzienu, lai tādējādi nonāktu pie pareizā viedokļa, aplūkojot un novērtējot atsevišķās dažādības un atšķirības, šis ceļš palīdz izvairīties no briesmām, kuras apdraud valodu salīdzinošo pētīšanu, ja tiek izraudzīts tikai vēsturiskais vai tikai filozofiskais pētīšanas ceļš. Nevienš, kurš nodarbojas ar šādiem pētījumiem un kuru noslieksme vai talants sauc izvēlēties tikai vienu no šiem ceļiem, nedrīkst aizmirst, ka valoda, izceldamās no gara dziļumiem, no domāšanas likumiem un no cilvēka organiskā veseluma, turklāt vēl īstenībā pāriedama dažādās individualitātēs, sadalīdamās atsevišķās parādībās un tādā veidā atkal iedarbodamās pati uz sevi, nosaka pareizas metodes vadītu pētīšanu, kurā būtu apvienoti abi pētniecības ceļi — gan tīrā domāšana, gan vēsturiskā pētīšana.

Otrs svarīgs ieguvums, kuru sniedz šādi pētījumi, kas apraksta gramatiskās formas visās valodās, ir šo formu dažādā izmantojuma salīdzinājums ar attiecīgās tautas kultūras un pašas valodas stāvokli (*Sprachzustand*). Vai

zināma valodas izveides pakāpe paredz noteiktu kultūras pakāpi vai to rada, vai zināmas Āfrikas un Amerikas valodu īpatnības ceļas no šo tautu zemās kultūras, jeb vai tām ir citi iemesli, kas būtu vispirms jāatrod? Šiem jautājumiem ir sevišķi svarīga nozīme. Atbilde uz tiem saista valodu salīdzinošo pētīšanu ar cilvēces filozofisko vēsturi un norāda tai augstāku mērķi, kas ir aiz cilvēces robežām. Valodas pētījums jāveic tikai paša pētījuma dēļ. Taču tam, tāpat kā visiem citiem zinātniskajiem pētījumiem, galamērķis nav jāsaskata sevī pašā: kopā ar visiem citiem tas pakļauts cilvēka gara kopējās tieksmes augstākajam vispārīgajam mērķim, lai cilvēce gūtu skaidrību par sevi, par sakariem ar visu redzamo un neredzamo ap sevi un pāri sev.

Es nedomāju, ka uz minētajiem jautājumiem kaut kad varētu dot aptverošu atbildi, kaut arī tiktu veikti ļoti pilnīgi un precīzi pētījumi. Laika gaitā pārāk daudz ir zudis gan no pašas valodas, gan arī no tautu vēstures faktiem, un atlikušie fragmenti neļauj izteikt izšķirīgu spriedumu. Tikai visa mana līdzšinējā pieredze daudzkārt pierādījusi, ka uzmanība, kas nepārtraukti pievērsta šiem jautājumiem, sniedz ļoti vērtīgus atsevišķus izskaidrojumus un katrā gadījumā novērš kļūdas un grauj aizspriedumus.

Piezīmē (VI, 6—8) V. Humbolts ļoti asi vērsās pret valodnieka Smitenera apgalvojumu, ka Amerikas un Āfrikas iedzīvotāju valodu pētījumiem neesot nekādas nozīmes, jo mežonīgo, rupjo tautu zemais kultūras līmenis nepieļaujot arī valodas pilnīgāku uzbūvi, tādēļ arī neesot vērts zaudēt laiku šo valodu pētījumos. V. Humbolts uzsver, ka viņa uzskati pilnīgi pretēji, jo pat katrai vismežonīgākajai un vistrūcīgākajai valodai piemīt īpatnējs pasaules skatījums, tai ir īpatnēja pieeja objektīvajai realitātei, un nav noliedzams, ka tai piemīt vienkāršu, patiesības alkstošu un bieži pat lielisku un cēlu izjūtu un savdabīgas uztveres pilnība.

Tālāk V. Humbolts norāda, ka visa valodu gramatiskā dažādība, pēc viņa domām, ir trejāda un pilnīgu pārskatu par atsevišķas valodas uzbūvi, neievērojot šo trejādo atšķirību, iegūt nevar. Valodas ir gramatiski atšķirīgas vispirms savā gramatisko formu uztverē pēc izsakāmā jēdziena, tālāk, pēc formu apzīmēšanai izmantojamiem līdzekļiem, beidzot, ar istajām apzīmēšanai kalpojošajām skaņām.

PAR CILVĒKU VALODAS UZBŪVES DAŽĀDĪBU

[1827—1829]

Pirmā nodaļa

Par vispārīgo valodzinību un par šā raksta īpašo mērķi

1. Vispārīgās valodzinības svarīgais un daudz aptverošais uzdevums ir atklāt cilvēku valodas uzbūves dažādību, attēlot to būtiskajā izveidē pareizi izraudzītos aspektos, sakārtot vienkāršāk šķietami bezgalīgo daudzveidību, aptvert šās dažādības avotus un izsekot visām valodas ietekmēm uz runātāju domāšanas spēku, izjūtām un raksturu, izsekot cilvēces garīgās attīstības gaitai cauri visām vēsturiskajām pārmaiņām, balstoties uz valodu, kas jo cieši un dziļi saistīta ar cilvēci un pavada to no pakāpiena uz pakāpienu. Es lietoju šeit terminu *valodzinība* (*Sprachkunde*), nevis, kā parasti mēdz darīt, *valodu zinību* (*Sprachenkunde*). Vācu valodā šajā saliktenī ietver gan vienskaitli, gan daudzskaitli. Dažos gadījumos tas notiek nejauši un zināmā veidā patvaļīga valodas lietojuma rezultātā, citos — pēc noteiktas nozīmes atšķirībām. **Valodzinība** un **valodu zinība** acīmredzot atbilst pēdējam variantam, un es lietoju ar nolūku pirmo no šīm formām (kaut gan šeit ir runa par vairākām valodām), lai ar šo terminu atgādinātu, ka būtībā valoda ir tikai viena un tā ir cilvēku valoda, kas dažādi izpaužas bezgalīgi daudzās Zemes valodās.

..5. Valoda cilvēkā aptver vairāk nekā jebkas cits — visu cilvēci. Tieši nošķirdama tautas, tā vieno individualitāšu atšķirības svešas runas savstarpējā izpratnē bez kaitīgas ietekmes.

..Sajaukšanās rezultātā izceļas arī jaunas valodas un iepriekš nošķirtās kļūst vispārīgākas. Tas ir dabiski: valodas, tāpat kā cilvēki un tautas, nāk un aiziet. Bet valoda vispār — visu cilvēku vienīgā valoda un katra atsevišķā, nonākusi šajā augstākajā saskarsmē, iegūst jo vairāk, jo lielāks kļūst lietu kopums, valodiski pārveidotās pasaules apjoms un jo vairāk ir individualitāšu, to potenču, kas būtībā veido valodu, iekļaudamās kopējā komunikācijas procesā.

..7. Valodu atšķirības cilvēkam ir tikai skaņu atšķirības, kuras viņa uztvērumā noder vienīgi par līdzekli nokļūšanai pie lietu izpratnes. Šāds uzskats ir ļoti kaitīgs valodas pētišanai, tas sašaurina valodas izpratni un padara jau esošo nedzīvu un neauglīgu.

..8. Valodu pētišanas patiesais svarīgums meklējams valodas līdzdalībā priekšstatu izveidē. Šeit ietverts viss, jo priekšstati ir tie, kuru summa veido cilvēku.. Valodas piedalīšanās priekšstatu izveidē nav tikai metafiziska, jēdziena esamību noteicoša; tā arī iedarbojas uz jēdziena formēšanās veidu un uzspiež tam savu zīmogu.

..iedarbodamās uz domu savienojumu iekšējā vai ārējā runā, valoda līdz ar to nosaka arī ideju saistījuma veidu, kas savukārt iedarbojas visos virzienos uz cilvēku.. Taču valoda pieder cilvēkam, tai ir viens avots, un tā nepazīst nekādu citu avotu kā tikai cilvēka būtību; ja teic, ka valoda iedarbojas uz cilvēku, tad izsaka tikai to, ka cilvēks pakāpeniski, arvien lielākā apjomā vienmēr mainīgā daudzveidībā sāk apzināties pats sevi valodā.

..10. ..Valodas gan šķir tautas, bet tikai — lai tās atkal ciešāk saistītu dziļākā un skaistākā veidā; tās ir līdzīgas jūrām, kas .. kļuvušas par zemju vienotājiem ceļiem.

..11. Ievērojot šo vienojošo, vadošo un veidojošo valodas ietekmi, var izprast augstāko un bieži vien nepietiekami skaidri apzināto vārda **tauta** jēdzienu (*V. Humbolts visur lieto vārdu Nation — E. D.*).. Šādā izpratnē tauta ir kāda noteiktas valodas raksturota cilvēces garīgā forma, kas individualizēta attiecībā uz ideālo totalitāti. Visā, kas liek viņoties cilvēka krūtīm, galvenokārt valodā, ietilpst ne tikai tiekšanās pēc vienības un veseluma (*Allheit*), bet arī nojausma, pat iekšēja pārliecība, ka cilvēce, par spīti visai nošķirtībai, visai dažādībai, dziļākajā būtībā (*Urwesen*) un galamērķī tomēr ir nedalāma un vienota.

..13. Tāpat kā visā valodzinībā, arī šeit nepieciešams rūpīgi šķirt domājošajā, sajūtošajā, darbīgajā cilvēkā dzīvi funkcionējošo valodu no tās zināmā mērā nedzīvās materiālās formas, kurā tā vārdu krājuma, kā arī analogiju un kārtulu sistēmas veidā nostājas cilvēkam pretī kā kaut kas svešs. Tādēļ arī vēsturē valodas vajadzētu aplūkot divējādi: nepieciešams atrast valodas saites ar gara izglītību, ar tautu raksturu, institūtiem, iekšējiem un ārējiem likteņiem, bet pēc tam, nenorādot uz šādu līdzdarbību,

jāapraksta vienlaicīgās un pakāpeniski sekojošās savstarpēji nosacītās vai neatkarīgās parādības dažādo valodas formu izveidē. Te savukārt rodas jauni secinājumi par pašu tautu vēsturi. Jautājums, vai tautas vairāk iedarbojas uz savām valodām vai valodas uz pašām tautām, ir zināmā mērā lieks, jo valodas imanentā skatījumā ir pašas tautas — attiecībā uz to spēju apzīmēt domas ar skaņām.

..30. Pētot valodas, vispār jāsarģājas pārāk daudz sevišķi krasi nošķirt. Valoda vienmēr aplūkojama no tās dzīvās iedarbības viedokļa, ja vēlas patiesi izpētīt tās dabu un salīdzināt vairākas valodas. Valoda nav pat savā vārdu un kārtulu masā mūsu priekšā esošais materiāls, bet ir darbība, garīgs process, tāpat kā dzīvība ir fizisks process. Neko, kas uz to attiecas, nevar salīdzināt anatomiski, bet tas salīdzināms fizioloģiskā aplūkojumā; tajā nekas nav statisks, bet viss ir dinamisks. Arī mirušās valodas nav nekāds izņēmums. Pētāma ir tajās ietvertā iepriekšējo laiku doma, un doma ir vienmēr dzīvā emanācija..

..31. ..Kaut gan atzīstama izcelšanās cēloņu līdzība, tehnisko līdzekļu un visu mērķu līdzība, katrai valodai piemīt neapšaubāma individualitāte, un tā izjūtama tikai kopiedarbībā. Sadalījums ir nepieciešams, lai šo izjūtu pārvērstu atziņā, bet ik reizi tas kaut ko aptumšo dzīvās īpatnības aplūkojumā jau tāpēc, ka izjūtas pārvēršana atziņā nekad nenorisinās pietiekami pilnīgi. Tādēļ vislabāk ir sākt valodas izpēti no tās totālā iespaida, jo tad šī izjūta vismaz aptver visu pētījuma kompleksu. Ja rīkojas otrādi vai apstājas pie sadalīšanas, tiek iegūta gara valodu analīžu rinda, neizzinot vai pat neizjūtot vienas vienīgas valodas būtisko īpatnību. Šādas sadalīšanas plānu pat nevar piemērot katrai atsevišķai valodas individualitātei, jo tad tai jau vajadzētu būt pazīstamai no citiem avotiem. Tāpēc tiek uzziņāts ļoti daudz par salīdzinātajām valodām, bet netiek izziņāts vienīgais, kas ir svarīgs. Katrs, kas bieži lasījis citu pēc citas vairākas dažādu valodu gramatikas, būs ievērojis, cik grūti, pat gandrīz neiespējami ir pašam uzskicēt no tik daudzu detaļu jūkļa skaidru priekšstatu par šīm valodām.

32. Tas, kas var būt par vadošo zvaigzni visā valodzinības labirintā, izmantojams arī šeit. Valoda izpaužas tikai sakarīgajā runā, gramatiku un vārdnīcu pat grūti pielīdzināt tās skeletam. Pat trūcīgu un ne visai mērķtie-

cīgi izraudzītu valodas piemēru vienkāršs salīdzinājums dod iespēju daudz labāk uztvert valodas totālo iespaidu nekā parastās gramatisko palīglīdzekļu studijas. Tādējādi sevišķi valodās ar ļoti atšķirīgu uzbūvi atrodams daudz kas, par ko klusē gramatikas un vārdnīcas, sevišķi gramatikas, un tāpēc tieši tas, kas nav iekļaujams parastajā aprakstā un tiek noklusēts, valodās ir dziļākais un īpatnējākais.

.. 33. Cilvēku valodas uzbūves atšķirību aplūkojumam vajadzētu pēc pirmā acu uzmetiena novest pie precīzas un pilnīgas valodu klasifikācijas. Ja ar to saprot valodu sakārtojumu pēc radniecības cilmes ziņā, tad tas ir savā ziņā bieži darīts, taču konsekventi veikt to cauri visai valodzinābai būtu grūti, un varbūt tas pat nekad nebūtu iespējams. .. Dažādas ir atsevišķās valodas nevis kā sugas, bet gan kā indivīdi; to raksturs nav sugas raksturs, tas ir individuālais raksturs. Indivīds pats par sevi aizņem kādu pakāpi. Ja nu valodas būtu iespējams klasificēt šādā veidā, tad acīmredzot tas pats akts būtu iespējams arī ar cilvēka garīgo dabu; taču pat iedalījums pēc rasu fiziskajām pazīmēm līdz šim nav pilnībā panākts. Cilvēks pats pārstāv sugas jēdzienu, un starp viņu un indivīdu nav tādu stingri noteiktu un būtisku pazīmju, uz kuru pamata varētu izveidot jaunus sugas jēdzienus. Bet jo vairāk tas attiecas uz valodu. .. Dabaszinātnes nekad nepievēršas garīgajam un individuālajam, un valoda ir garīga individualitāte. Neorganiskajā dabā nav individualitātes, kuru varētu aplūkot kā būtni, kas pastāv pati par sevi, un organiskajā dabā dabaszinātnes nepievēršas indivīdam. Valodu klasifikācija var būt vienīgi aplūkojuma vai attēlojuma palīglīdzeklis, pie tam tikai attiecībā uz atsevišķām valodu īpatnībām, nevis uz secinājumiem par to īsto dabu. Šādā veidā klasifikācija ir nepieciešama un nav kaitīga, ja vien ievēro valodas dabu, kas pretojas jebkurai patiesai un konstitutīvai klasifikācijai.

Otrā nodaļa

Par valodas dabu un tās attieksmi pret cilvēku vispār

34. Šeit aplūkoju valodas garīgo procesu tā visplašākajā izpratnē — ne tikai valodas attieksmē uz runu un tās

vārdelementu krājumu kā valodas tiešo produktu, bet arī sakarā ar valodas ietekmi uz domāšanas un izjūtu spējām. Aplūkojams viss process, kā valoda, izrietējama no gara, atkal iedarbojas uz to.

..35. Valoda ir orgāns, kas veido domu. Intelektuālā darbība, pilnīgi garīga, pilnībā iekšēja, zināmā mērā bez pēdām pārejoša, ar skaņas palīdzību runas procesā kļūst ārēja un jutekļiem uztverama un rakstā iegūst paliekošu ķermeni. ..Intelektuālā darbība kopā ar valodu tāpēc veido vienotu veselumu un nav atdalāmas viena no otras; te nav pat iespējams vienu uzskatīt par radošo un otru par radīto. ..Intelektuālajai darbībai jāsaistās ar skaņu, citādi domāšana nevar iegūt skaidrību, priekšstats nevar kļūt par jēdzienu. Intelektuālā darbība rada skaņu pēc brīvas izvēles, formē to ar savu spēku, jo ar intelektuālās darbības caurstrāvojumu tā kļūst par artikulētu skaņu (ja būtu iespējams iedomāties visas valodas sākumu); intelektuālā darbība rada šādu skaņu jomu, kura patstāvīgi, noteicoši un ierobežojoši iedarbojas atpakaļ uz to.

36. Artikulētā skaņa vai, vispārīgāk runājot, artikulācija ir valodas īstā būtība, svira, ar kuras palīdzību rodas valoda un doma, to abpusējās ciešākās saistības piepildījums. ..Artikulācijas pamats ir gara vara pār valodas instrumentiem (*runas orgāniem* — E. D.), kas spiesti veidot toņus atbilstoši gara darbības formai.

..37. To, ka valoda ir iespējama arī bez uztvertas skaņas un tādā veidā ir pavisam iekšēja, rāda kurlmēmo piemērs. Katra uztvere caur ausi viņiem ir neiespējama, taču viņi saprot runāto pēc runājošā runas orgānu kustībām un tālāk pēc raksta, viņi runā paši, apzināti vadīdami runas orgānu stāvokli un kustības. Tas var notikt vienīgi tāpēc, ka arī kurlmēmajiem piemīt artikulācijas spējas un, novērojot runājošā runas orgānu kustības, viņi var iemācīties uzminēt tā domas. Tonis, kuru mēs dzirdam, viņiem atklājas runas orgānu stāvoklī un kustībās, viņi uztver tā artikulāciju bez tā trokšņa. ..Viņi mācās runāt nevis tikai tāpēc, ka arī viņiem, tāpat kā citiem cilvēkiem, ir prāts, bet tāpēc, ka arī viņiem piemīt valodas spējas; kurlmēmo domāšanas atbilstība viņu runas orgāniem un tieksme likt darboties abiem kopā ir dziļi pamatota paša cilvēka dabā, kaut arī no vienas puses tā ir izkropļota.

..39. Toņa līdzdalībai valodā ir trīs cēloņi: intelektuālā tieksme pēc izteikuma, vajadzība izjust skaņas izpausmi

un sabiedriskās mijiedarbības nepieciešamība domas izveidei. Katrs no šiem cēloņiem noved pie toņa izpausmes, un valoda apvieno visus artikulētā skaņā.

40. Domāšana ir garīga darbība, bet ar vajadzību pēc valodas tā kļūst par ierosmi materiālai darbībai. Tā ir progresējoša attīstība, vienkārša iekšēja kustība, kurā nevar pieņemt neko paliekošu, pastāvīgu, statisku, bet tajā pašā laikā tā ir tieksme no tumsas uz gaismu, no aprobežotības uz bezgalību.

.. 41. Subjektīvā darbība domāšanā izveido objektu. Jo nekāds priekšstatu veids nav aplūkojams kā jau esoša priekšmeta tīrs vērojums. Jutekļu darbībai sintētiski jāsaistās ar iekšējo gara darbību, un priekšstats atraujas no šā saistījuma, kļūst par objektu attiecībā uz subjektīvo spēku un, tādā veidā par jaunu uztverts, atgriežas atpakaļ tajā. Bet šeit ir nepieciešama valoda. Jo garīgā tieksme valodā lauž sev ceļu caur lūpām; šās tieksmes produkts atgriežas pie paša auss atpakaļ. Tātad priekšstats tiek pārcelts istā objektivitātē (*objektīvajā realitātē* — E. D.), nezaudējot tāpēc neko no subjektivitātes. To var tikai valoda, un bez tam, kur līdzī nedarbojas valoda, kā arī klusējot vienmēr progresējošā pārceļšana, nav iespējama ne jēdziena veidošana, ne arī tīrā domāšana. Pat ja neievēro komunikācijas aktu starp cilvēkiem, runāšana ir nepieciešams atsevišķā cilvēka domāšanas nosacījums pat pilnīgā vientulībā. Taču izpausmē valoda attīstās tikai sabiedriski, un cilvēks saprot pats sevi, ja ir izmēģinādams savu vārdu saprotamību pārbaudījis komunikācijā ar citiem. .. Jo objektivitāte tiek kāpināta, ja paša veidotais vārds atkal skan no cita mutes. Subjektivitātei nekas netiek atņemts, jo cilvēks vienmēr jūtas vienots ar citu cilvēku; šī vienotība tiek pat pastiprināta, ja valodā pārveidotais priekšstats nepieder vairs tikai vienam subjektam.

.. 59. Par cilvēka dabas vienību individualitāšu dažādībā, manuprāt, spilgti liecina minētais fakts, ka arī saprašana pilnībā balstās uz iekšējo pašdarbību un ka runāšana vienam ar otru būtībā ir tikai klausītāja spējas savstarpējā modināšana. Vārdu saprašana ir pavisam kas cits nekā neartikulētu skaņu saprašana, tā ietver sevī daudz ko vairāk nekā vienkāršu paralēlu skaņas un norādītā priekšmeta nosaukšanu. Vārdu vienmēr var arī uztvert kā nedalāmu veselumu, tāpat kā rakstā var uztvert vārdu grupas jēgu, kaut gan vēl nav skaidrības par tās

alfabētisko sastāvu, un iespējams, ka bērna dvēsele saprašanas pirmajos sākumos tā rikojas. .. Ka bērņā risinās nevis mehāniska valodas mācīšanās, bet valodas spēka attīstība, to pierāda arī tas, ka visiem cilvēka spēkiem dzīvē ir ierādīts zināms laika posms attīstībai un ka visi visdažādākajos apstākļos dzīvojošie bērņi runā un saprot apmēram vienā un tai pašā vecumā ar nelielām novirzēm uz vienu vai otru pusi. Bet kā gan varētu klausītājs, balstīdamies tikai uz sava paša norobežotā, augošā spēka pamata, apgūt runāto, ja runātājā un klausītājā neietilptu viena un tā pati būtība, kas individuāli sadalīta savstarpējai piemērotībai, tā ka tik smalka, bet tieši no šās būtnes dziļākās un pilnīgākās dabas ņemta zīme, kāda ir artikulētā skaņa, spēj noskaņot abus vienādā veidā?

..61. Iepriekš esmu attēlojis valodu kā domāšanas orgānu un pūlējies izsekot valodai tās radošajā darbībā. Tagad pievērsšos tam, kas valodā radīts ar runāšanas vai, precīzāk, ar domāšanas palīdzību. .. Valodas izveidē un lietojumā katrā ziņā pāriet priekšmetu subjektīvās uztveres veids. Jo vārds jau rodas no šās uztveres un ir nevis priekšmeta nospiedums, bet gan dvēselē radītā attēla nospiedums. Tā kā visai objektīvajai uztverei nepārprotami piejaukta subjektivitāte, neatkarīgi no valodas katru cilvēcisko individualitāti var jau aplūkot kā personisko pasaules skatījuma (*Weltansicht*) viedokli. Bet vēl vairāk individualitāte kļūst par tādu valodas dēļ, jo vārds padara sevi atkal par objektu dvēselei un pievieno jaunu, no subjekta atšķirīgu īpatnību, tā ka tagad jēdzienā apvienojas trīs momenti: priekšmeta iespaids, veids tā uzņemšanai subjektā, vārda kā valodas skanējuma iedarbība. Pēdējā momentā valda attiecīgajā valodā esošā analogija, un, tā kā uz valodu iedarbojas tautas vienveidīgā subjektivitāte, katrā valodā ir arī īpatnējs pasaules skatījums. Šis izteikums nekādā ziņā nepārkāpj vienkāršās patiesības robežas. Jo valodas visu daļu kopsakars un pašas valodas sakars ar tautu ir tik ciešs, ka no virziena, ko šī mijiedarbība ieguvusi, katrā ziņā jāizriet arī kādai īpatnībai, kas strāvo cauri visai valodai. .. Cilvēks galvenokārt dzīvo kopā ar priekšmetiem tā, kā tos viņam parāda valoda un, tā kā sajūtu un darbību viņā nosaka viņa priekšstati, tad tikai tā. Tajā pašā aktā, kurā cilvēks vij valodu no sevis, viņš arī ievij sevi valodā, un katra valoda ap tautu, kam tā pieder, apvelk loku, no kura izklūt iespējams, tikai

pārejot citas valodas lokā. Svešas valodas apguvi tāpēc varētu salīdzināt ar jauna viedokļa apguvi līdzšinējā pasaules skatījumā, jo katra valoda ietver sevī zināmas cilvēces daļas priekšstatu veidu un jēdzienu tīklu. Bet, tā kā cilvēks pārnes svešajā valodā lielākā vai mazākā mērā savu pasaules skatījumu, savas paša valodas skatījumu, šis sasniegums nekad netiek tīri un pilnīgi izjūsts.

62. Līdz šim esmu pievērsies vairāk runai nekā valodai. Taču no runas izceļas valoda, vārdu krājums un kārtulu sistēma, kas cauri gadu tūkstošiem aug un kļūst par zināma veida neatkarīgu varu. Esam konstatējuši, ka valodā uzņemtā doma kļūst dvēselei par objektu un tādā veidā uzspiež tai varu, kas dvēselei sveša. Bet esam aplūkojuši objektu kā subjekta radījumu, kura darbība vērsas uz subjektu, kas ir tā pamatā. Tagad stājas spēkā cits viedoklis, pēc kura valoda patiesībā ir svešs objekts; tās iedarbība cēlusies no kaut kā cita, nevis no tā, uz ko tā iedarbojas. Valodai katrā ziņā jāpieder diviem, un patiesībā tā pieder visai cilvēcei, jo tā arī ļauj garam atmodināt rakstā dusošo domu; tā izveido savdabīgu esamību, kura vienmēr kļūst reāla tikai ikreizējā domāšanas aktā, taču savā totalitātē ir neatkarīga no tā. Abi šeit minētie pretējie uzskati, ka valoda dvēselei sveša un tajā pašā laikā tai pieder, ir atkarīga un neatkarīga no dvēseles, patiesībā saistās valodā un izveido tās būtības īpatnību. Šī pretruna nenozīmē, ka valoda pa daļai ir sveša un neatkarīga un pa daļai nav. Valoda ir tieši tiktāl objekts un patstāvīga, ciktāl tā ir subjekts un atkarīga. Jo tai nekur, pat ne rakstā, nav paliekošas vietas, bet domāšanā tā vienmēr jārada no jauna, un tālāk tai pilnībā jāpāriet subjektā; taču šajā radīšanas aktā (*Act dieser Erzeugung*) valoda tiek pārvērsta par objektu; šajā procesā tā ik reizi izjūt visu indivīda iedarbību, taču šī iedarbība ir saistīta ar to, ko valoda veic un ir jau veikusi. Šīs pretrunas patiesais atrisinājums meklējams jau pieminētajā cilvēka dabas vienībā. Visā, kas izceļas no tā, kas ar mani būtībā ir viens, subjekta un objekta jēdzieni, atkarības un neatkarības jēdzieni pāriet viens otrā. Valoda pieder man, tāpēc ka es to producēju. Valoda man nepieder, tāpēc ka es to nevaru producēt citādi, nekā daru, un, tā kā tās pamatu veido visas cilvēces runātais un izrunātais, valoda pati ir tā, no kuras es saņemu šo ierobežojumu. Tas, kas mani valodā ierobežo un determinē, ir ienācis valodā no

cilvēka dabas, ar mani iekšēji vienotās dabas, un svešais tajā ir svešs tikai manai acumirklīgajai, nevis manai patiesajai, pirmatnējai dabai.

.. 65. Atsevišķā (*cilvēka* — *E. D.*) iedarbība uz valodu kļūst vēl skaidrāk redzama, ja iedomājas, ka valodas individualitāte (vārda parastajā lietojumā) ir tikai relatīvs jēdziens, bet patiesā individualitāte ir ik reizi runājošā cilvēkā. Tikai individuā valoda gūst savu pēdējo noteiktību, un tikai šis moments dod precizitāti jēdzienam. Vispār tautai ir viena un tā pati valoda, taču ne jau katram individuam tā ir gluži tā pati, un, ja ievēro vissmalkākās nianšes, tad jāatzīst, ka ik cilvēkam ir sava valoda. Nevieni nedomā ar vienu vārdu to pašu, ko domā cits.. Visa saprašana vienlaikus ir arī nesaprašana; patiesība, ko var labi izmantot ikdienas dzīvē, visa saskaņa domās un jūtās tai pašā laikā ir arī dažādība (*Auseinandergehen*). .. Nevieni nenoliegs, ka jebkuram liela rakstniekam ir sava valoda.

.. 66. Valodas modificējums katrā individuā atsedz cilvēka varu pār valodu gluži tāpat, kā mēs iepriekšējā apskatā atsedzām valodas varu pār cilvēku. . .

Trešā nodaļa

Par valodu attieksmē uz cilvēces sadalījumu tautās

67. Cilvēces sadalījumam lielākos un mazākos kolektīvos ir divējāda izcelsme: fiziskā izcelsme ķermeņa instinktā un ārējos apstākļos un otra izcelsme, kas meklējama visas cilvēka esamības dziļākajā sakarībā — dziļi iekšējā, cilvēkam pašam ne vienmēr saprotamajā tieksmē pēc augstākā, ko var sasniegt tā daba. Kā cilvēku sadalījums tautās kļuvis par vissvarīgāko līdzekli šāda mērķa sasniegšanai, esmu jau noskaidrojis iepriekš. Vēsturiski tam var izsekot, balstoties uz nosacījumiem, kas ir acīm redzami, — tā ir mūsu zemes ģeogrāfiskā izveide, kas sekmeļusi cilvēces dzīves vietu izvēli. .. Viena daļa cilvēces likteņos ir tieši saistīta ar vietu. Tādēļ valodzinībai vienmēr vispirms jāpievērš uzmanība lokālajiem apstākļiem un jāmēģina noteikt katras valodas apgabalu, tās pamatmājokli, tās migrācijas ceļus un valodu atšķirības katrā ģeogrāfiski nošķirtajā zemes daļā.. Valodzinība nedrīkst

atraut valodu no cilvēka un cilvēku no viņa zemes. Zeme, cilvēks un valoda ir nedalāmi saauguši vienībā.

68. Ne no vēstures, ne no kādiem citiem drošiem avotiem mums nav ziņu par to, ka cilvēce jebkad būtu dzīvojusi, nesadalīta tautās. Vai šis stāvoklis bijis sākotnējais vai radies tikai vēlāk, vēsturiski nav nosakāms. Atsevišķas teikas, kuras radušās ļoti dažādās zemes vietās, kur nav nekādu redzamu sakaru, noliedz šādu izcelsmes veidu un stāsta par vienu cilvēku pāri, no kura cēlušies visi pārējie cilvēki. Šādas teikas lielā izplatība reizēm likusi domāt, ka tajā slēpjas cilvēces pirmatnējās atmiņas. Taču šis apstāklis tieši pierāda, ka tās pamatu neveido aizvēsturisks fakts, bet tās sākumi meklējami cilvēka priekšstatu veida vienādībā.

Tālāk V. Humbolts noskaidro, ka līdzība, kura sastopama visās līdz šim zināmajās valodās un, domājams, būs arī visās, kas tiks kādreiz atklātas, droši neliecina par to izcelsmi no vienas tautas. Tā tikai liecina, ka cilvēka domāšana, viņa garīgā darbība visur ir vienmēr vienāda. Taču arī valodas izcelsme no vienas tautas ir pavisam kas cits nekā valodas rašanās no viena cilvēku pāra, jo vismaz no pieredzes zināms, ka nav ticama valodas pastāvēšana starp diviem cilvēkiem vien.

69. Valodzinībai turpretī ļoti svarīgs ir vēsturiski pamatojams fakts, ka cilvēces sadalījums tautās vienmēr mainījies un mainās arī tagad. Izsekot šai parādībai ir etnogrāfijas uzdevums, un tāpēc nepieciešams saistīt vēsturi ar valodzinību. Jo būtu nepareizi domāt, ka valodzinība viena pati var spriest par tautu atšķirībām vai vienādību. Pat savā tiešajā jomā, salīdzinot valodu radniecību, tai vienmēr nepieciešama vēsture, lai pamatotu vai precizētu sava pētījuma rezultātus.

.. 127. .. Valodu pārveidojumā es saskatu mūžīgu un nemainīgu likumu: tik ilgi, kamēr valoda mierīgi pastāv, tā izjūt tikai laika iedarbību, dzīves principa pavājināšanos un vēl dažas dialektiskas novirzes; taču, lai no tās izveidotos kāda tiešām atšķirīga valoda, jābūt notikumam, kas to satricinātu būtībā. Jāmainās pašai tautai. Jo valodas nesaņem neko tādu, ko agrāk nebūtu izjutušas tautas; bet tautas var rasties un var iet bojā. Grieķu valoda nebūtu kļuvusi par jaungrieķu valodu, latīņu valoda — par itāļu valodu, ja varenī politiski apvērsumi nebūtu sagravuši

hellēņu un romiešu tautas politisko stāvokli. Abu valodu gramatika būtu palēnām zaudējusi spēku un pilnību, taču neviena no abām nebūtu sabrukusi, un ne viena, ne otra pēc pārciestā kritiena nebūtu no jauna elastīgi pacēlusies atjaunotā veidā. Kas sanskritam un grieķu valodai devis dzīvību, tam jābūt tieši pretējam. Ir izveidojušās jaunas tautas, un to tapšanas laikmetu iezīmējušās jaunās valodas.

.. 129. Ja esmu pareizi izpratis indoģermāņu valodu dabu, tad tās ir radītas pēc jauna izveides principa no vienvēidīga materiāla (vienvēidīga ar tām un citai ar citu), bet gan tā, ka nepilnīgais un trūcīgais tajās pārgājis brīvākā un augstākā attīstības pakāpē un lielākā apjomā. Pirmajā acu uzmetienā šis pēdējais pieņēmums var likties nepierādīts. Bet es to izsecinu no šo valodu spēcīgā dzīvības principa, kura kulminācijas punktu grieķu valodai saskatu Homēra laikmetā. Sādu stāvokli var izskaidrot tikai ar spēku, kas aug, nevis ar tādu, kas jau atkal grimst.

.. 154. Ka arī pavisam dažādu cilšu valodas, kas nekad nav ne tieši, nedz netieši saskārušās un kas bez tam vēl atbilst dažādai kvalitātei, uzbūvē tomēr uzrāda zināmas vispārīgas līdzības, tas pats par sevi izriet no cilvēka dabas un cilvēka runas orgānu vienveidīguma. Tas faktiski izpaužas arī iespējā katras valodas pārstāvjiem sazināties ar jebkuras citas valodas runātājiem. Domāšanas likumi visām tautām ir pilnīgi tie paši, un valodu gramatiskās formas, kas ir atkarīgas no šiem likumiem, var atšķirties tikai zināma apjoma ietvaros. Tiešām visas formas iespējams atrast jebkurā valodā, arī ķīniešu valodā, iespējams uzrādīt veidus, kā attiecīgā valoda tās apzīmē vai nemanāmi norāda uz tām, vai tikai paredz tās; ideālā atšķirība ir tikai starp šīm formām, jo katra no tām pieļauj dažādus uzskatus. Arī skaņu virknes apjoms valodā, kā arī skaņu galvenie veidi ir tie paši, tātad arī šeit iekļauta dažādība zināmu robežu ietvaros. Tāpat, kā var apgalvot, ka katra valoda, katrs dialekts ir atšķirīgi, no cita viedokļa iespējams spriest, ka cilvēcei ir tikai viena valoda un vienmēr bijusi tikai viena. Lai nonāktu pie viena vai otra no šiem secinājumiem, pietiek, aplūkojot atsevišķu valodu īpatnības, uztvert vai nu to atšķirības, vai līdzības, jo valodās vienmēr abas ir kopā; ar atšķirībām valodas sadalās līdz bezgalībai, ar līdzībām — saīs-

tās līdz augstākai vienībai. Bet, tā kā šī vienība balstās tikai uz valodas formālo attieksmi pret domāšanas nosacījumiem, ir veltīgi meklēt pamatvalodu. Valodas gramatiskā uzbūve, par kuru šeit ir runa, būtu tā pati, ja arī visas valodas būtu cēlušās no sākotnēji vienlaikus pastāvējušām, bet savstarpēji šķirtām valodām un ja tās nekad nebūtu saskārušās cita ar citu.

PAR CILVĒKU VALODU UZBŪVES DAŽĀDĪBU UN TĀS IETEKMI UZ CILVĒKU GARĪGO ATTĪSTĪBU

(1830—1835)

Šā ievada priekšmets

.. 2. Domāju, ka šis ievads veltījams vispārīgākām pārdomām, kuras labāk sagatavos pāreju uz faktiem un vēsturiskiem pētījumiem. Cilvēces sadalījums tautās un ciltīs un to valodu un dialektu dažādība ir ciešā sakarībā saistīti momenti, taču abi ir saistījumā ar trešo un atkarīgi no tā — no augstākas parādības, cilvēka gara spēka produkcējošās spējas (*Erzeugung*)* izpauduma vienmēr jaunā un bieži kāpinātā veidā. .. Cilvēka gara spēka atklāsme, kas izpaužas cauri gadu tūkstošiem zemes virsū visdažādākajos veidos un pakāpēs, ir visu intelektuālo tieksmju augstākais mērķis, pēdējā ideja, kas parādās pasaules vēsturē. Sis iekšējās esamības pacēlums un paplašinājums ir vienīgais, ko indivīds var uzskatīt par neatņemamu īpašumu, — tas, no kā tautās attīstās lielas personības. Salīdzinošā valodu pētīšana .. zaudē visu augstāko interesi, ja tā neievēro punktu, kurā valoda savienojas ar nacionālā gara spēka izveidi. .. No otras puses, valoda ir iekšējās esamības orgāns, pati šī esamība, kas pakāpeniski nonāk pie iekšējās izziņas un izteiksmes. Vissmalkākajiem pavedieniem tā sakņojas nacionālā gara spēkā, un, jo veiksmīgāk valoda iedarbojas atpakaļ uz šo spēku, jo likumsakarīgāka un bagātāka ir tās attīstība.

.. Šajā rakstā aplūkošu sakarības starp valodu dažādību un tautu sadalījumu un cilvēka gara spēka

* Sk.: Рамишвили Г. В. К вопросу о внутренней форме языка: Синтез и порождение. — В кн.: 10-й международный конгресс лингвистов в Бухаресте. 1967 год. Тезисы, с. 163—165.

producēšanas spējām; ciktāl šis abas parādības spēj viena otru izgaismot, mēģināšu arī parādīt, kā izvēršas šis spēks, laika gaitā sasniegdams jaunas pakāpes un pieņemdams jaunus apveidus.

Cilvēka attīstības gaitas vispārīgs aplūkojums

3. Precīzāka mūsdienu politiskās, mākslinieciskās un zinātniskās izglītības stāvokļa izpēte ļauj saskatīt garu, savstarpēji noteicošu cēloņu un seku virkni, kas turpinās cauri daudziem gadsimtiem. Izsekojot tai, drīz vien saprotams, ka šajā virknē valda divi atšķirīgi elementi, kas ne vienmēr veicina pētījumu. Jo vienu šo cēloņu un seku daļu var pietiekami labi izskaidrot uz savstarpējas iedarbības pamata, bet, kā pierāda cilvēces kultūras vēstures izpēte, laiku pa laikam jāuzduras mezgļiem, kurus atrisināt nav iespējams. Tas meklējams tieši tajā garīgajā spēkā, ko nevar būtībā ne īsti izprast, ne arī iepriekš aprēķināt tā izpausmes veidos.

.. Valoda izceļas no cilvēces dziļumiem, taču tā arī liedz uzskatīt sevi par tautu ražojumu un radījumu. Valodai piemīt patstāvība, kas skaidri saskatāma, bet kas nav izskaidrojama būtībā, un no šās puses tā nav darbības ražojums, bet ir neviļus radusies gara emanācija — nevis tautu veidojums (*Werk*), bet gan dāvana tām. Tautas izmanto valodu, nezinādamas, kā tās valodu izveidojušas. .. Nav tukša vārdu spēle, ja valodu traktē kā tikai no sevis cēlušos un dievišķīgi brīvu parādību, bet valodas — kā saistītas un atkarīgas no tautām, kurām tās pieder. Jo tad valodas ir pakļautas zināmiem ierobežojumiem.

.. 5. .. Valodas producēšana ir iekšēja cilvēces vajadzība, nevis tikai ārēja nepieciešamība sabiedriskās komunikācijas uzturēšanai, — vajadzība, kas ir tās pašas dabā, lai attīstītu garīgos spēkus un lai iegūtu pasaules skatījumu (*Weltanschauung*), pie kura cilvēks var nonākt tikai tāpēc, ka viņš savā domāšanā var iegūt skaidrību un noteiktību, to pārbaudīdams un precizēdams salīdzinājumā ar citu cilvēku domāšanu sabiedriskajā komunikācijā. Katru valodu var uzskatīt par mēģinājumu attaisnot šo nepieciešamību, un var atzīt, ka valodu veidojošais spēks cilvēcē nesnauž, līdz sasniedz to, kas visvairāk un vispilnīgāk atbilst dzīves prasībām. Sā pieņēmuma rezultātā iespējams

atrast progresējošu jebkurā valodā pakāpeniski un dažādi iedarbīga valodas izveides principa izpausmi. Bet, ja tā ir, tad šo ārēji nesaistīto parādību cēlonim jāietilpst kādā vispārīgā iekšējā sakarībā, kas var būt tikai darbīgā spēka (*wirkende Kraft*) attīstība. Valoda ir viena no tām pusēm (*cilvēka gara darbības pusēm — E. D.*), no kurām vispārīgais cilvēka gara spēks nonāk pastāvīgi darbīgā aktivitātē. Citiem vārdiem, tajā saskatāma valodas pilnveidošanās idejas tieksme realizēties īstenībā. Valodas pētnieka uzdevums pēdējā, bet arī vienkāršākajā risinājumā ir izsekot šai tieksmei un attēlot to.

Neparasta garaspēka iedarbība. Civilizācija, kultūra un izglītība

..6. Gara spēks, kas no iekšējā dziļuma un pilnības iejaucas pasaules notikumos, ir patiesi darbīgais princips cilvēces apslēptajā un it kā noslēpumainajā attīstības gaitā, par kuru esmu runājis iepriekš un kurš ir pretstatā acīm redzamajam, seku un ceļoņu attieksmju saistītajam principam. Tā ir gara īpatnība, kas paplašina cilvēka intelektualitātes jēdzienu, kura parādās negaidīta un neizskaidrojama izpausmes dziļumos.

..7. Tātad cilvēces attīstības gaitā vērojami sasniegumi, kurus nevar citādi izskaidrot kā ar negaidītu neparasta spēka uzliesmojumu, gadījumi, kad parasto izskaidrojumu vietā jāpieņem iedarbībai atbilstoša spēka izpausme. Viss garīgais progress var izcelties tikai iekšējas spēka izpausmes rezultātā, un tam ir vienmēr apslēpts un neizskaidrojams pamats, tāpēc ka tas ir pašdarbīgs.

..Bieži tiek nepareizi novērtēti cilvēku sabiedrības dažādie apstākļi. Tā bieži civilizācijai un kultūrai tiek piedēvēts tas, kas nemaz nav varējis no tām izcelties, un tiek aizmirsts spēks, kas radījis tās pašas.

Attiecībā uz valodām pavisam parasts ir priekšstats, ka valodu pilnveidojums un to iedarbības jomas paplašinājums piedēvējams kultūrai un civilizācijai, it kā svarīgas būtu atšķirības starp attīstītām un neattīstītām valodām. Ja papēta vēsturi, tad civilizācijas un kultūras vara pār valodu netiek apstiprināta.

.. Civilizācija ir tautu pārcilvēciskošana (*Vermenschlichung*) to ārējos veidojumos un paražās, kas savukārt iedarbojas uz iekšējiem uzskatiem. Sabiedriskā stāvokļa uzlabošanai (*Veredlung*) kultūra pievieno zinātņi un mākslu. Ja nu mēs savā valodā lietojam vārdu *izglītība* (*Bildung*), tad ar to tūlīt domājam kaut ko augstāku un vairāk iekšēju, proti, to izjūtu veidu, kas harmoniski izplūst uz noskaņu un raksturu no izziņas un no kopējās garīgās un tikumiskās tieksmes izjūtas.

Indivīdu un tautu mijiedarbība

.. 9. Atsevišķais cilvēks ir vienmēr saistīts ar veselumu, ar savas tautas, savas cilts veselumu, pie kura tauta pieder, un ar visu dzimtu. Viņa dzīve jebkurā aspektā ir noteikti saistīta ar sabiedrību, un arī šeit ārējais, pakārtotais un iekšējais, augstākais atzinums noved pie tā paša punkta, kas aplūkots iepriekš. Tīri veģetatīvajā cilvēka pastāvēšanā zemes virsū izpaužas nepieciešamība indivīdam saistīties ar citiem savstarpējas palīdzības sniegšanai, un šis saistījums veicina saprašanos ar valodas palīdzību. Tāpat arī garīgā izveide ir iespējama tikai ar valodu, un valoda prasa, lai tā būtu vērsta uz ārēju būtņi, kas to saprastu. Artikulētā skaņa izlaužas no krūtīm, lai pamodinātu citā indivīdā atskaņu, kura atgriežas ausī.

Valodas forma

.. 11. .. Valoda aplūkojama nevis kā nedzīvs produkts (*ein todtes Erzeugtes*), bet gan daudz vairāk kā producēšana (*eine Erzeugung*); nepieciešams vairāk abstrahēties no tā, ko valoda realizē, apzīmējama priekšmetus un būdama saprašanās starpniece; turpretī vairāk uzmanības jāveltī tās izcelsmei, kas jo cieši saistīta ar iekšējo gara darbību, kā arī to savstarpējai ietekmei.

.. 12. Pēc īstās būtības valoda ir kaut kas pastāvīgs un katrā acumirkļī pārejošs. Pat tās konservācija ar rakstu ir vienmēr tikai nepilnīgs, mūmijai līdzīgs saglabājums, kurš atkal prasa, lai to atdzīvinātu dzīvas runas veidā. Valoda pati nav produkts (*Ergon*), bet ir darbība (*Energie*). Tāpēc tās īstā definīcija var būt tikai ģenētiska.

Proti, valoda ir gara darbība, kura mūžīgi atkārtojas un kuras mērķis ir izteikt domu ar artikulētām skaņām. Stingri un precīzi vērtējot, tā ir ikreizējā runas akta definīcija; bet īstajā un būtiskajā nozīmē par valodu jāuzskata šās runāšanas (*runas aktu* — *E. D.*) totalitāte, kopums. Jo izkliedētā vārdu un kārtulu haosā, ko mēdzam saukt par valodu, ir tikai atsevišķais, šās runāšanas izveidotais, un tas pats nekad neparādās pilnībā.. Tieši pašu augstāko un smalkāko nevar uztvert pēc šiem atsevišķajiem elementiem, un tikai saistītā runā to var izprast vai izjust (tas tikai vēlreiz pierāda, ka valoda būtībā ir tās īstās produkcēšanas aktā) ..

Nosaukt valodas par gara darbu nozīmē izteikties pilnīgi pareizi un adekvāti, tāpēc ka gara esamība izpaužas tikai darbībā, un tikai tādu to var iedomāties.

.. Valodas formu izveido tas, kas ir pastāvīgs un vienveidīgs gara darbībā, paceļot artikulēto skaņu līdz domas izpaudumam; šis pastāvīgais un vienveidīgais jāuztver kopsakarībā, cik vien pilnīgi iespējams, jāattēlo sistemātiski.

Šādā definīcijā valodas forma izpaužas kā zinātnes veidota abstrakcija. Taču būtu ļoti aplam atzīt, ka tā pati par sevi ir tikai domas veidojums bez reālas pastāvības (*ein daseinsloses Gedankenwesen*). Patiesībā tā ir pilnīgi individuāla tieksme (*Drang*), ar kuras palīdzību tauta valodā rod izpausmi domai un izjūtai. Tikai tāpēc, ka mums nekad nav iespējams redzēt šo tieksmi tās intences nedalāmajā kopumā, bet tā uztverama tikai savā ikreizējā atsevišķajā iedarbībā, mums atliek vienīgi aptvert vispārīgā jēdzienā tās iedarbības vienveidīgumu. Šī tieksme par sevi ir vienota un dzīva.

.. Svarīgāko un smalkāko valodas pētījumu grūtības bieži rodas tāpēc, ka tas, kas izriet no valodas kopiespaids, kaut to arī var uztvert ar sevišķi skaidru un pārliecinošu sajūtu, nav attēlojams pietiekamā pilnībā un nav norobežojams ar noteiktiem jēdzieniem. Ar šīm grūtībām jācinās arī šeit. Valodu raksturīgā forma piemīt katram atsevišķam tās vismazākajam elementam; katru elementu zināmā veidā noteic šī forma, lai cik nemanāmi tas notiktu. .. Izšķirošā individualitāte acīm redzama, tā neatvairāmi uzplijas sajūtai. Šajā ziņā valodas varētu salīdzināt ar cilvēku seju veidojumiem. Individualitāte ir nenoliedzama, līdzības saskatāmas, bet nekāda mērīšana, nekāds detaļu

apraksts atsevišķi un kopsakarā nespēj īpatnības apvienot jēdzienā. Individualitāte izpaužas kopumā un arī individuālajā uztverē, un tāpēc tiešām ik fizionomija katram liekas citāda. Tā kā valoda jebkurā uztvērumā vienmēr ir nacionāli individuālas dzīves emanācija, viss iepriekš teiktais pilnā mērā attiecināms arī uz to.

.. No teiktā saprotams, ka ar valodas formu nebūt nav domāta tā sauktā gramatiskā forma. Atšķirības, kādas parasti saskata starp gramatiku un leksiku, var kalpot tikai praktiskiem nolūkiem valodu mācīšanās procesā, taču īstajai valodu pētīšanai tās nenosaka ne robežas, ne likumus.

Formai atbilst viela; bet, lai atrastu valodas formas vielu, jāiet pāri valodas robežām. .. Absolūtā skatījumā valodā nevar būt nekādas neniformētas vielas, jo viss valodā balstās uz zināmu nolūku izteikt domu un šis darbs sākas jau ar valodas pirmo elementu, artikulēto skaņu, kas tieši formējuma rezultātā kļūst artikulēta. Valodas īstā viela ir, no vienas puses, skaņa vispār, no otras puses — juteklisko iespaidu un pašdarbīgo gara kustību kopums, kas iet pa priekšu jēdziena izveidei ar valodas palīdzību.

.. Attēlojot valodas formu, pētniekam jāizzina specifiskais ceļš, kuru gājusi valoda un tauta, kam tā pieder, — lai izteiktu domas.

Valodas daba un īpatnības vispār

.. 13. Tā kā valodu atšķirību pamatus veido valodu forma un tā savukārt ir visciešākajā sakarībā ar tautu gara īpatnībām un ar spēku, kas tai aužas cauri producēšanas (*Erzeugung*) mirklī, ir nepieciešams aplūkot šos jēdzienus atsevišķi. Es izvēlos vissvarīgākos no tiem, kas visskaidrāk parāda, kā iekšējais spēks iedarbojas uz valodu un tā savukārt uz šo spēku.

Pārdomājot par valodu vispār un par atsevišķas valodas sadalījumu, skaidri saskatāmi divi principi: skaņas forma un tās izmantojums priekšmetu apzīmēšanai un domu saistījumam. Pēdējais pamatojas uz prasībām, kuras domāšanu saista ar valodu un no kurām rodas vispārīgi likumi; un šī daļa savā pirmatnējā virzībā.. visos cilvēkos ir viena un tā pati. Turpretī skaņas forma ir būtībā konsti-

tutīvais un vadošais princips valodu dažādībai gan par sevi, gan arī veicinošajā vai traucējošajā spēkā, kas darbojas pretēji valodas iekšējai tendencei.

.. 14. Es aplūkoju šeit valodas darbību tās tālākajā izplatībā, ne tikai tās attiecībā uz runu un tās vārdelementu krājumu kā tās tiešo veidojumu (*Erzeugnis*), bet arī attiecībā uz domāšanas un uztveres spējām. Aplūkojams viss ceļš, kurā valoda, iziedama no gara, atkal uz to iedarbojas.

Valoda ir orgāns, kas veido domu. Intelektuālā darbība — pavisam garīga, pavisam iekšēja un zināmā mērā pārejoša —, neatstādama pēdas, ar skaņu runas procesā kļūst ārēja un jutekļiem uztverama. Intelektuālā darbība un valoda tāpēc ir viens nedalāms veselums. Pašai par sevi tai nepieciešams apvienoties ar skaņu; citādi domāšana nevar būt precīza, uztvērums nevar kļūt par jēdzienu. Domas, runas orgānu un dzirdes nesaraujamo saistījumu ar valodu nosaka cilvēka daba, kas nav tālāk izskaidrojama. Skaņas atbilstība domai ir skaidri redzama.

.. Subjektīvā darbība domāšanā veido objektu. Jo nevienu priekšstata veidu nevar uzskatīt tikai par vienkārši uztverošu jau esošā priekšmeta aplūkojumu. Jutekļu darbībai sintētiski jāsaistās ar iekšējo gara darbību, un no šā saistījuma atraujas priekšstats, kļūst par objektu subjektīvajam spēkam un, no jauna uzņemts, atgriežas saistījumā atpakaļ. Šim nolūkam valoda ir neaizstājama. Jo ar valodu, kad garīgā tieksme izlaužas pār lūpām, tās veidojums atgriežas atpakaļ caur ausi. Priekšstats tā tad tiek pārcelts istā objektivitātē, nezūdot tā subjektivitātei. To var veikt tikai valoda, un bez tās .. nav iespējama jēdziena izveidošanās, nav iespējama patiesa domāšana. .. runāšana ir atsevišķa cilvēka domāšanas nepieciešamais nosacījums pat absolūtā vientulībā. Valoda parādīdamās attīstās tikai sabiedriski, un cilvēks saprot sevi pašu vienīgi tad, kad savu vārdu saprotamību pārbaudījis komunikācijā ar citiem. Jo objektivitāte tiek kāpināta, ja paša veidotais vārds atskan no cita mutes. Taču ar to subjektivitātei nekas netiek atņemts, jo cilvēks jūtas vienmēr vienots ar citu cilvēku ..

.. Tā kā visai objektīvajai uztverei nenovēršami pievienojas subjektivitāte, jebkuru cilvēka individualitāti neatkarīgi no valodas var uzlūkot par privātu pasaules skatījuma (*Weltansicht*) viedokli. Individualitāte kļūst vēl jo

vairāk par to ar valodu, jo vārds attiecībā uz dvēseli, kā tālāk redzēsim, padara sevi atkal par objektu ar savu paša nozīmi un pievieno sev klāt kādu jaunu īpašību. Te, tāpat kā valodas skaņā, nepārprotami valda vienai un tai pašai valodai cauri strāvojoša analogija; un, tā kā vienā un tajā pašā tautā ir valodu iedarbojas vienveidīga subjektivitāte, katrā valodā ir ietverts īpatnējs, savdabīgs pasaules skatījums. Kā atsevišķa skaņa nostājas starp priekšmetu un cilvēku, tā visa valoda nostājas starp cilvēku un dabu, kas uz viņu iedarbojas ārēji un iekšēji. Cilvēks apņēm sevi ar skaņu pasauli, lai uzņemtu sevi un apstrādātu sevi priekšmetu pasauli. Šie izteikumi nekādā ziņā nepārkāpj vienkāršās patiesības mēru. Cilvēks dzīvo kopā ar priekšmetiem galvenokārt un pat vienīgi tā, kā tos viņam parāda valoda, jo viņa uztvere un rīcība ir atkarīga no paša priekšstatiem. Tajā pašā aktā, kurā cilvēks vij valodu no sevis, viņš ievijas tajā, un katra valoda apvelk loku ap tautu, kurai tā pieder; iziet no šā loka var tikai tad, ja cilvēks pāriet citas valodas lokā. Tāpēc svešas valodas apguve būtu pielīdzināma jauna viedokļa apguvei iepriekšējā pasaules skatījumā, un faktiski līdz zināmai pakāpei tā arī ir, jo katrā valodā ietverts viss kādas cilvēces daļas jēdzienu tīkls un priekšstatu veids (*Vorstellungsweise*). Tikai tāpēc, ka svešajā valodā lielākā vai mazākā mērā tiek pārņemts savs pasaules uzskats, pat savs valodas uzskats (*Sprachansicht*), šī apguve netiek izjusta tīri un pilnīgi.

Valodas iekšējā forma

..21. Mākslas pilno un toņiem tik bagāto skaņu formu priekšrocības, saistītas arī ar visdzīvāko artikulācijas izjūtu, visas kopā nespēj radīt garam atbilstošas valodas, ja nav ideju starojošas skaidrības, kas strāvo cauri valodai ar savu gaismu un siltumu. Šī valodas pavisam iekšējā un tīri intelektuālā daļa būtībā veido valodu.. Garīgā spēja pastāv tikai darbībā, tie ir secīgi spēka uzliesmējumi visā tonalitātē ar vienu virzienu. Tātad šie likumi nav nekas cits kā trajektorijas, pa kurām virzās garīgā darbība valodas producēšanas gaitā, vai, ja izmanto citu līdzību, formas, kurās gara darbība izpaužas skaņās. Nav neviena dvēseles spēka, kurš nepiedalītos šajā darbībā;

cilvēka būtībā nav nekā tik dziļa, tik smalka un tik visaptveroša, kas nepāriētu valodā un nebūtu tajā saskaņams.

.. Kā skaņas formā (*akustiskajā veidolā* — E. D.) saskaņami divi galvenie punkti — jēdziena apzīmējums un runas veidošanas likumi —, tā ir arī valodas iekšējā, intelektuālajā daļā. Kā vienā, tā otrā gadījumā apzīmējumā izpaužas atšķirības: vai nu tiek meklēts pilnīgi individuālu priekšstatu izteikums, vai tiek attēlotas attiecības, kas saplūst kopā vienā vispārīgā jēdzienā tā, ka būtībā izšķirami trīs gadījumi. Jēdzienu apzīmējums, pie kura pieder divi pirmie gadījumi, skaņas formā ir vārddarināšana (*Wortbildung*), kam šeit atbilst jēdzienu darināšana (*Begriffsbildung*). Jo katram jēdzienam jābūt iekšēji saistītam ar tam pašam piemītošajām pazīmēm vai ar tā attieksmēm pret citiem jēdzieniem; artikulācijas izjūtai pie tam jāatrod apzīmējošās skaņas. Tas attiecas pat uz ārējiem, tieši ar maņu orgāniem uztveramiem priekšmetiem. Arī tajos vārds ir ekvivalents nevis priekšmetam, kas parādās jutekļiem, bet gan šā priekšmeta uztverei (*Auffassung*) noteiktā vārda atrašanās (*Worterrfindung*) brīdī valodas producēšanas procesā. Tas ir avots daudzveidīgiem izteikumiem par vienu un to pašu priekšmetu; un, ja, piemēram, sanskritā ziloni sauc gan par «divreiz dzerošo», gan par «divzobi», gan par «vienroci», līdz ar to ir apzīmēti tikpat daudzi dažādi jēdzieni, kaut arī domāts tas pats priekšmets. Jo valoda vienmēr attēlo nevis priekšmetus, bet tikai to jēdzienus, kurus gars valodas radīšanas aktā (*Spracherzeugung*) patstāvīgi izveidojis; tātad runa ir par šo izveidi, ciktāl tā uzskatāma par pilnīgi iekšēju, par priekšāejošu (*vorausgehend*) līdzīgi artikulācijas izjūtai. Patiesībā šāds nošķirums noder tikai valodas sadalīšanai, un to nevar uzskatīt par dabā esošu.

Citā aspektā abi pēdējie no minētajiem trim gadījumiem ir viens otram tuvāk. Vispārīgās attiecības atsevišķajos priekšmetos un vārdu gramatiskās formas lielāko tiesu pamato uzskates (*Anschauung*) vispārīgie veidi un jēdzienu loģiskais sakārtojums. Tāpēc te atrodama pārskatāma sistēma, ar kuru iespējams salīdzināt to, kas izriet no katras atsevišķās valodas, pie tam atkal izdalās abi punkti: apzīmējamā pilnīgums un pareizs nošķirums un pats ideāli izraudzītais apzīmējums katram šādam jēdzienam.

.. Ārējo un iekšējo priekšmetu apzīmējumi dziļāk iespiežas jutekliskajā uzskatē, tāpat fantāzijā, sajūtās un to mijiedarbības dēļ arī raksturā vispār, jo šeit tiešām daba saistās ar cilvēku, daļēji īsti materiāla viela ar veidojošo garu. Tāpēc arī šajā jomā jo skaidri izpaužas nacionālās īpatnības. .. Lielo robežlīniju arī šeit iezīmē jautājums, vai tauta ieliek savā valodā vairāk objektīvās realitātes vai vairāk uzsver subjektīvo iekšējo izjūtu (*Innerlichkeit*). .. Šī atšķirība starp skaidro un noteikto objektivitāti un dziļi izjusto subjektivitāti jo spilgti saskatāma, rūpīgi salīdzinot grieķu valodu ar vācu valodu. Nacionālo īpatnību ietekme valodā pamanāma divējādi: atsevišķu jēdzienu izveidē un zināmas jēdzienu šķiras bagātībā dažādās valodās. Atsevišķajā apzīmējumā redzami izpaužas te jutekliskas uzskates vadītā fantāzija ar sajūtām, te smalki šķirojošais prāts, te drosmīgi apvienojošais gars.

.. Taču domāt, ka gara un rakstura nacionālās īpatnības izpaužas tikai jēdzienu izveidē, būtu vienpusīgi; nacionālās īpatnības stiprā mērā ietekmē arī runas izveidi (*Redefügung*), un tieši tur to var viegli pamanīt.

Skaņas saistījums ar valodas iekšējo formu

.. 22. Skaņas formas saistījums ar valodas iekšējiem likumiem veido valodu pilnību (*Vollendung*), un šās valodu pilnības augstākais punkts balstās uz faktu, ka šis saistījums, kas vienmēr norisinās vienlaicīgos valodu radošā gara aktos, kļūst par patieso un tīro caurstrāvojumu. Ar pašu pirmo elementu valodas radīšanas process ir sintētiska darbība vārda vistiešākajā nozīmē — darbība, kur sintēze rada to, kā nav bijis nevienā no saistītajām daļām. Tāpēc mērķis tiek sasniegts tikai tad, kad vienlaikus cieši saplūst visa skaņas formas būve un iekšējās izveides būve.

.. Vispār valoda bieži, taču visvairāk tieši te — savas rīcības visdziļākajā un visgrūtāk izskaidrojamā daļā — atgādina mākslu. Arī tēlnieks vai gleznotājs apvieno ideju ar vielu, un arī viņa darbā (*Werk*) kļūst redzams, vai šis apvienojums ar caurstrāvojuma dziļumu liecina par īstu, brīvu ģēniju vai tajā izpaužas tikai nošķirtā ideja, kas ar lielām pūlēm un bailīgi it kā nokopēta ar kalnu vai otu.

Taču arī pēdējais moments šeit vairāk izpaužas kopiespaida vājumā nekā atsevišķos trūkumos. . . Istā sintēze rodas tikai no sajūsmas (*Begeisterung*), ko pazīst augstais un enerģiskais spēks. Nepilnīgai sintēzei trūcis šās sajūsmas, un valoda, kas šādā veidā izcēlusies, lietojumā izstaro arī mazāk sajūsminoša spēka. Tas izpaužas tās literatūrā, kas mazāk sliecas uz žanriem, kuriem nepieciešama sajūsma. . . Mazāk ievērojamais nacionālais gara spēks, kas ir šā trūkuma cēlonis, ar nepilnīgas, neizkoptas valodas starpniecību izpaužas arī nākamajās paaudzēs; nespēks (*Schwäche*) parādās visā šādas tautas dzīvē, līdz kāds stimulē rada šā gara spēka pārveidojumu.

Valodas metodes precīzāks apskats

24. Šā ievada uzdevums parādīt valodas to uzbūves dažādībā kā nepieciešamo priekšnoteikumu cilvēka gara tālākai izveidei un tuvāk iztīrīt abu mijiedarbību mani spieda iedziļināties valodas vispārīgajā dabā. . . Iepriekšējā apskatā esmu attēlojis valodas dabu tikai vispārīgos vilcienos un neesmu darījis nekā vairāk kā tikai plašāk attīstījis tās definīciju. Ja valodas dabu meklē skaņu un ideju formā, cenšas atrast abu pareizo un enerģisko caurstrāvojumu (*Durchdringung beider*), tad vēl atliek neskaitāms daudzums juceklīgu un mulsinošu detaļu, kuras nepieciešams noskaidrot. Lai atbrīvotu ceļu vēsturiski individuālai valodu salīdzināšanai ar sagatavojoša aplūkojuma palīdzību, kāds ir mans nolūks, vairāk jāpievēršas vispārīgā analīzei un pēc tam kopsavilkumā atsevišķajam, kas te parādījies. Sasniegt šādu vidusceļu (*eine solche Mitte*) palīdz pati valodas daba. Tā kā valoda tiešā sakarībā ar gara spēku ir pilnīgi izveidots organisms (*ein vollständig durchgeführter Organismus*), tajā jāatšķir ne tikai daļas, bet arī metodes likumi vai, kā es šeit mēdzu darīt, izteikumi, kas pat šķietami netraucētu vēsturisko pētījumu, bet vēl vairāk atsegtu tam virzienus un tendences. Ja vēlas tiem pretstatīt ķermeņu organismu, tos var salīdzināt ar fizioloģiskiem likumiem, kuru zinātniskais aplūkojums būtiski atšķiras no atsevišķu daļu detalizēta apraksta. Tāpēc šeit būs runa nevis atsevišķi un zināmā secībā par skaņu sistēmām, par nomenu, pronomenu utt., kā vērojams mūsu gramatikās, bet gan par valodu īpatnībām,

kas strāvo cauri visām šīm atsevišķajām daļām, tuvāk noteicot tās pašas. Šāds rīcības veids būs mērķtiecīgāks arī no cita viedokļa. Ja sasniedzams minētais mērķis, tad tieši šeit pētījumā jātur acu priekšā tādas valodu uzbūves dažādības, ko nevar atveidot uz valodu saimju vienveidīgumu. Šīs atšķirības galvenokārt meklējamas tur, kur valodas metode (*das Verfahren*) visciešāk atbilst sa-
viem galamērķiem (*in ihren endlichen Bestrebungen*). Tas mūs atkal noved — taču citā sakarā — pie jēdzienu apzīmējuma un pie domu saistījuma teikumā. Abi izriet no domas iekšējās pabeigtības un ārējās saprašanas mērķa (*Zweck*). Zināmā mērā neatkarīgi no tā valodā izveidojas mākslinieciski radošs princips, kas pēc būtības pieder tai pašai. Jēdzieni valodā saistīti ar skaņu, un visu garīgo spēku saskaņotība biedrojas ar muzikālu elementu, kas, iekļūstot valodā, nezaudē savu dabu, bet tikai to modificē. Mākslinieciskais skaistums tāpēc netiek piešķirts valodai kā nejauša rota; tieši otrādi, tas ir valodas pārējās būtības nenovēršamās sekas, tas ir valodas iekšējās un vispārējās pilnveidošanās (*Vollendung*) precīzs pārbaudes kritērijs. Jo gara iekšējais darbs tikai tad sasniedz drosmīgus augstumus, ja to ar savu skaidrību apstaro skaistuma izjūta.

Valodas metode ir ne tikai tāda metode, ar kuras palīdzību rodas (*zu Stande kommt*) kāda atsevišķa parādība; tai jāpaver arī iespēja radīt nenosakāmu daudzumu šādu parādību, ievērojot visus domas noteiktos nosacījumus. Jo valoda būtībā nostājas pretī bezgalīgai un patiesi neaprobežotai jomai — visa domājamā kopumam. Tāpēc tai jāizmanto galīgie (*endliche*) līdzekļi bezgalīgam (*unendliches*) lietojumam, un tas iespējams ar domu radošā spēka un valodu radošā spēka identitāti. Taču šeit nav arī novēršams fakts, ka valodas ietekme (*Wirkung*) vienlaikus virzās uz divām pusēm — vispirms uz runāto, bet pēc tam arī uz spēkiem, kas to rada. Katrā atsevišķā valodā abas iedarbības modificējas ar tajā novēroto metodi, un tāpēc, attēlojot un novērtējot valodu, šīs iedarbības jāaplūko reizē, jāapvieno.

Vārdradniecība un vārdforma (Wortverwandtschaft und Wortform)

25. Jau iepriekš redzējām, ka vārdu atrašana (*Wortfindung*) vispār ir tikai analogu skaņu izvēle analogiem

jēdzieniem, ievērojot radniecību, kas uztverta šajās jomās; tā ir arī šo skaņu ietveršana vairāk vai mazāk noteiktās formās. Šeit tād jāievēro divi momenti: vārdforma un vārdradniecība. Pēdējo savukārt iespējams sadalīt trīskārt — skaņu radniecībā, loģiskajā jēdzienu radniecībā un tādā radniecībā, kas rodas no vārdu atgriezeniskās iedarbības uz sajūtām. Tā kā radniecība, ciktāl tā ir loģiska, balstās uz idejām, šeit vispirms jāievēro tā vārdu krājuma daļa, kurā vārdi tiek pārorientēti (*umgestempelt werden*) citos vārdos pēc vispārīgo attieksmju jēdzieniem: konkrētie — par abstraktiem, vārdi, kas apzīmē atsevišķas lietas, — par kolektīvu apzīmējumiem utt. Taču šo vārdu krājumu es šeit nodalu, jo šo vārdu raksturīgā modifikācija ļoti cieši saskaras ar to, pēc kuras viens un tas pats vārds mainās attieksmē pret runu. Šādos gadījumos vārda nozīmes nemainīgā daļa tiek saistīta ar nozīmes mainīgo daļu. Bet tas jau notiek valodā parasti. Ļoti bieži kopīgā jēdzienā, kas attiecas uz dažāda veida priekšmetiem, var saskatīt vārda saknei līdzīgu pamatdaļu (*ein stammhafter Grundtheil*), un valodas metode šo saskatīšanu var veicināt vai apgrūtināt, var izcelt vai aptumšot pamatjēdzienu (*Stammbegriff*) un tā modifikāciju attieksmi pret pašu jēdzienu. Jēdziena apzīmējums ar skaņas palīdzību ir tādu lietu saistījums, kuru daba patiesībā nav apvienojama. Taču jēdziens nevar atbrīvoties no vārda, tāpat kā cilvēks nevar atņemt savas sejas vaibstus. Vārds ir jēdziena individuālā izveide (*Gestaltung*), un, ja tas gribētu to atstāt, tad tas varētu atrasties tikai citos vārdos. Tomēr dvēselei vienmēr jāmēģina atbrīvoties no valodas jomas (*von dem Gebiete der Sprache*), jo vārds vienmēr ir šķērslis dvēseles iekšējās, arvien bagātākās izjūtas izpaudumam, un bieži vārds ar savu vairāk materiālo dabu skaņā un pārāk vispārīgo dabu jēdzienā — savā nozīmē — draud noslāpēt ļoti ipatnējas izjūtas niansas. Dvēselei jāuztver vārds lielākā mērā kā iekšējās darbības pieturas punkts, neļaujot sevi ieslodzīt vārda robežās. Ko šajā ceļā dvēsele nosargā un izcīna, to tā atkal pievieno vārdam, un no dvēseles tieksmes un pretdarbības rodas lielāka valodas izsmalcinātība (*Verfeinerung*).. Tādā mērā, kādā domas un izjūtas gūst lielāku pacēlumu, vārdiem rodas plašāka un dziļāka nozīme, kā redzams visās augsti attīstītajās valodās.

Valodas vārdu krājumu nekādā ziņā nevar uzskatīt par

gatavu masu. Arī nedomājot par jaunu vārdu un vārduformu pastāvīgo izveidi, kamēr valoda dzīvo tautas mutē, tā ir vārdu izveides spējas nepārtraukta radīšana un atkalradīšana (*ein fortgehendes Erzeugnis und Wiedererzeugnis des wortbildenden Vermögens*) — vispirms ciltī, kurai valoda var pateikties par savu formu, tad bērna runātmācīšanās procesā un beidzot runas ikdienas lietojumā. Kreiz nepieciešamā vārda klātbūtne runā ir, bez šaubām, ne tikai atmiņas veikums vien. Nekādas cilvēka atmiņas nepietiktu, ja dvēsele instinktīvi nenestu sevī pašu atslēgu vārdu izveidei. Arī svešu valodu mācoties, pakāpeniski apgūst šo valodas atslēgu, kaut arī tas notiktu ar vingrinājumu palīdzību, tikai sakarā ar valodas spēju vienvērdību (*Einerleiheit der Sprachanlagen*) vispār un atsevišķi sakarā ar šās spējas radniecību, kas pastāv starp dažādām tautām. Ar mirušajām valodām ir tikai mazliet citādi. To vārdu krājums uz mūsu pusi ir pabeigts veselums, kur tālā dziļumā esošos noslēpumus spēj atklāt tikai laimīgs pētījums. So valodu pētījums var izdoties tikai tad, ja tiek apgūts princips, kas kādreiz tajās bijis dzīvs; tās būtībā (*ganz eigentlich*) tiek acumirkli atdzīvinātas. Jo nevienu valodu nekādā gadījumā nevar pētīt kā mirušu augu. Valoda un dzīvība ir nedalāmi jēdzieni, un iemācīšanās šajā jomā vienmēr ir tikai atkalradīšana (*Wiedererzeugung*).

Katras valodas vārdu krājuma vienība visskaidrāk redzama tieši no šā viedokļa. Tas ir veselums, tāpēc ka to radījis viens spēks un šī radīšana turpinājusies vienā nedalāmā saistījumā (*in unzertrennlicher Verkettung*). Vārdu krājuma vienības pamatā ir jēdzienu radniecības nosacītais uzskats un skaņu saistījums. Tāpēc šis saistījums šeit jāaplūko vispirms.

.. Valoda gan atsevišķā vārdā, gan arī saistītā runā ir akts, patiesa radošā gara darbība, un šis akts ir individuāls un katrā valodā norisinās pilnīgi noteiktā veidā. Jēdziens un skaņa, kas ir saistīti atbilstoši to īstajai, tikai šajā faktā vien saskatāmajai būtībai, tiek uztverti vārda un runas veidā, un tā tiek radīts kaut kas no ār pasaules un arī no gara atšķirīgs.

So patstāvīgās konstituēšanas aktu (*Act des selbsttätigen Setzens*) var nosaukt par sintēzi. Valodā tas sastopams visur. Visskaidrāk un vispilnīgāk to var saskatīt teikuma izveidē, tāpat ar fleksijas vai afiksu palīdzību darinātajos vārdos un, beidzot, visos jēdziena un skaņas

saistījumos vispār. Katrā no šiem gadījumiem ar saistījuma palīdzību tiek radīts kaut kas jauns un konstituēts (*gesetzt*) kaut kas ideāli pastāvošs. Gars rada, bet ar to pašu aktu nostāda radīto sev pretī un liek tam kā objektam iedarboties uz sevi no jauna. No pasaules, kas atspoguļojas cilvēkā, rodas valoda, kas nostājas starp pasauli un cilvēku, saista viņu ar pasauli un padara to bagātāku cilvēka uztverei. Tā saprotams, ka no šā akta spēka ir atkarīga dzīvība, kas cauri visiem periodiem apgaro valodu. ..

PASKAIDROJUMI

1. **J. H. Kampe** (*Joachim Heinrich von Kampe*, 1746—1818) — pedagogs. 1769. gadā bija audzinātājs Humboltu ģimenē Berlīnē, 1774.—1775. gadā brāļu Vilhelma un Aleksandra Humbolta skolotājs Tēgelē. 1786. gadā reformēja skolu sistēmu Braunšveigā.

2. **G. J. K. Kunts** (*Gottlob Johann Christian Kunth*, 1757—1829) — Prūsijas valstsvīrs, K. Šteina domubiedrs un līdzgaitnieks. 1777.—1789. gadā bija muižas pārvaldnieks Tēgelē, 1815. gadā — tirdzniecības komisārs Prūsijas valdībā. Panāca arodskolu dibināšanu Prūsijā.

3. **J. J. Engels** (*Johann Jakob Engel*, 1741—1802) — rakstnieks, publicists, ģimnāzijas skolotājs Berlīnē, apgaismības ideju popularizētājs. 1786.—1794. gadā bija Nacionālā teātra vadītājs.

4. **F. A. Volfs** (*Friedrich August Wolf*, 1759—1824) — klasiskās filoloģijas profesors Hallē, no 1807. gada Zinātņu akadēmijas loceklis Berlīnē. V. Humbolta tuvs draugs un domubiedrs.

5. **K. G. Heine** (*Christian Gottlob Heyne*, 1729—1812) — klasiskās filoloģijas pārstāvis un arheologs. No 1763. gada bija retorikas profesors Getingenē.

6. **G. Forsters** (*Georg Forster*, 1754—1794) — ceļotājs, progresīvs publicists un sabiedriska darbinieks. Aktīvi atbalstīja franču buržuāzisko revolūciju un veicināja tās ideju izplatīšanos Vācijā. 1772.—1775. gadā piedalījās kapteiņa Kuka otrajā pasaules ceļojumā. Bija dabaszinātņu profesors Kaselē un Viļņā. 1793. gadā piedalījās buržuāziskajā revolūcijā Maīncā un «Maīncas republikas» veidošanā, bija spiests bēgt uz Franciju, kur atbalstīja jakobiņus. Miris Parīzē 1794. gadā.

7. **F. H. Jakobi** (*Friedrich Heinrich Jacobi*, 1743—1819) — vācu rakstnieks un filozofs. 1807.—1812. gadā bija Bavārijas Zinātņu aka-

dērijas prezidents. Filozofijā, uzstādamies pret racionālismu, kas vedot ateismā, Jakobi izveidoja savu iracionālisma koncepciju. To pamatoti kritizējis Hēgelis.

8. **A. V. Šlēgels** (*August Wilhelm von Schlegel*, 1767—1845) — vācu estētiķis un literatūrkritiķis. Studējis klasisko filoloģiju Getingenē, 1798. gadā bija profesors Jēnā, vēlāk Berlīnē un Vinē publicēja savus nozīmīgākos darbus. A. V. Šlēgels cīnījās pret apgaismības idejām un apkaroja franču klasicismu no romantisma pozīcijām. No 1818. gada bija profesors Bonnā. Sākot ar 1814. gadu, nodarbojās ar sanskrita valodu. Viņam ir lieli nopelni indoloģijas izveidošanā.

9. **K. Šteins** (*Karl Freiherr vom und zum Stein*, 1757—1831) — progresīvs valstsvīrs, absolūtisma pretinieks. Pēc Prūsijas sakāves karā pret Napoleonu 1807. gadā bija buržuāziska rakstura reformu ierosinātājs un īstenotājs, panāca dzimtļaužu atbrīvošanu. Pēc Napoleona I pieprasījuma tika atcelts no amata un devās trimdā uz Austriju, bet 1812. gada maijā — uz Krieviju, kur darbojās kā cara Aleksandra padomnieks pret Napoleonu I. Kopā ar cara armiju 1813. gadā atgriezās Prūsijā, kur darbojās pārvaldē, prūšu armijas izveidē un kā Krievijas delegācijas padomnieks piedalījās Vīnes kongresā 1814.—1815. gadā. Viņa centieni padarīt mērenāku reakcijas uzbrukumu te neguva panākumus. Mūža pēdējos gados, pieredzējis savu progresīvo veikumu deformāciju reakcijas interesēs un vilies politikā, nodarbojās ar vēsturi.

10. **F. K. Saviņi** (*Friedrich Karl von Savigny*, 1779—1861) — vācu jurists. Bija profesors Marburgā, 1810.—1842. gadā — tiesību profesors Berlīnē, 1842.—1848. gadā — likumdošanas revīzijas ministrs. Saviņi bija tā sauktās vēsturiskās tiesību skolas galva. Šis reakcionārais virziens vēstures zinātnē, lielā mērā balstoties uz mistisku atliekmi pret pasauli, centās saglabāt feodālās tiesības un kavēt buržuāzisko tiesību kodifikāciju.

11. **B. G. Nīburs** (*Barthold Georg Niebuhr*, 1776—1831) — vēsturnieks. 1800. gadā darbojās Dānijas, vēlāk Prūsijas valsts dienestā, 1810.—1813. gadā lasīja Senās Romas vēstures kursu Berlīnes universitātē, 1816. gadā bija Prūsijas sūtnis Romā, no 1823. gada — profesors Bonnā.

12. **K. A. Hardenbergs** (*Karl August von Hardenberg*, 1750—1822) — Prūsijas valstsvīrs; 1804.—1807. gadā bija Prūsijas ārlietu ministrs, no 1810. gada — valsts kanclers. Hardenbergs nīda franču buržuāzisko revolūciju, taču simpatizēja apgaismības un angļu liberālisma idejām. Centās atbrīvot skolas no garīdznieku aizbildnības. Hardenbergs pabeidza K. Šteina sāktās reformas, taču daudz vairāk paturēja vērā konservatīvo aprindu, it īpaši junkuru intereses.

13. **L. Tīks** (*Ludwig Tieck*, 1773—1853) — rakstnieks, romantisma pārstāvis vācu literatūrā.

14. **K. F. Šinkels** (*Karl Friedrich Schinkel*, 1781—1841) — vācu arhitekts, gleznotājs un grafiķis. Centās sintezēt labākos Senās Grieķijas, Itālijas un Francijas arhitektūras sasniegumus, izmantojot arī vācu celtniecības tradīcijas. Galvenais klasicisma pārstāvis celtniecībā Vācijā.

15. **L. A. Arnims** (*Ludwig Achim von Arnim*, 1781—1831) — rakstnieks, romantisma pārstāvis vācu literatūrā. Kopā ar K. Brentāno publicēja vācu tautasdziesmu krājumu trijos sējumos.

16. **Kavi valoda** — sena literārā valoda Javas salā.

17. **Ž. L. Bifons** (*George Louis Leclerc Graf de Buffon*, 1707—1788) — franču dabaszinātnieks, no 1739. gada bija Parīzes botāniskā dārza direktors. Sarakstījis darbu «Dabas vēsture» (1749.—1788. g., 36 sēj.), kurā mēģinājis analizēt dabas sistēmu.

18. **A. Hallers** (*Albrecht von Haller*, 1708—1777) — Šveices dabaszinātnieks un dzejnieks. No 1736. gada bija medicīnas un botāniskās profesors Getingenē. Balstoties uz saviem botāniskajiem un anatomiskajiem pētījumiem, izstrādājis dzīvās dabas sistematizācijas principus, kas ir atšķirīgi no K. Linneja radītajiem.

19. **F. Heinemanis** — vācu antropologs, 1929. gadā Hallē publicējis plašu apceri «V. Humbolta filozofiskā antropoloģija un cilvēka izziņas teorija». Sajā darbā viņš pamatoti norāda, ka V. Humbolta valodzinību tikai nosacīti var iekļaut valodniecības ietvaros.

20. **J. G. Hamanis** (*Johann Georg Hamann*, 1730—1788) — vācu rakstnieks un filozofs. Sarakstījās un polemizēja ar J. G. Herderu, J. V. Gēti, F. H. Jakobi un citiem. Viņš aktīvi cīnījās pret apgaismības izglītības sistēmu, nostājās pret prāta un loģikas dominējošo lomu zinātnē. Pēc viņa domām, prāts (*Vernunft*) nav augstākais princips izziņā; tā vietā viņš lika visaptverošu intuīciju un ticību, kura pamatots nevis uz prāta prasību (kā I. Kantam), bet gan uz «dzīvu pieredzi». Daži «vētras un dziņu» perioda rakstnieki uzskatīja Hamani par savu pravieti. Viņa raksti par valodas un dzejas izcelsmi atstājuši zināmu ietekmi uz literatūras attīstību Vācijā.

21. **A. E. Šāftsberijs** (*Anthony Ashley Cooper 3^d Earl of Shaftesbury*, 1671—1713) — angļu filozofs. Viņa pasaules uzskats izveidojās antīko filozofu un renesanses domātāju ietekmē. Šis uzskats par to, ka pasaule ir harmonisks veselums, organisms, kurā mājō dievs, atstāja dziļu iespaidu uz J. G. Herderu, J. V. Gēti un F. V. J. Selīngu. Šāftsberijs pamatoja ētisko sensuālismu un mācību par morālisko jēgu.

22. **Dž. Heriss** (*James Harris*) — A. E. Šāftsberija māsasdēls un skolnieks, antīkās un neoplatoniskās tradīcijas sekotājs, humānists

un etnogrāfs. 1751. gadā viņš publicēja valodfilozofisku darbu «Hermes jeb filozofisks pētījums par valodu un universālu gramatiku». So darbu 1788. gadā pārtulkoja vācu valodā, un to jūsmīgi komentēja J. G. Hamanis un J. G. Herders; šis darbs bijis pazīstams arī V. Humboltam. Dž. Heriss mēģina, balstoties uz valodu, izdarīt secinājumus par attiecīgās tautas garīgo stāvokli. Pēc viņa domām, valoda ir cilvēka gara ražojums, kurā atspoguļojas vispārīgā un arī individuālā domu pasaule.

23. **Dž. Bērnets, lords Monbodo** (*James Burnet, Lord Monbodo*) — angļu filologs, laidis klajā plašu publikāciju «Par valodas izcelšanos un attīstību» (1773—1792). Šī darba svarīgākās daļas — valodfilozofiskie raksti — 1784. gadā tika pārtulkotas vācu valodā. So darbu paveica E. A. Smīts, sekojot J. G. Herdera aicinājumam, kurš arī uzrakstīja cildinošu ievadrakstu.

Monbodo plaši iztirzā cilvēku valodu rašanās un attīstības problēmu, mēģinot to risināt saistījumā ar cilvēku attīstības vēsturi. Ievēribu pelna Monbodo mēģinājums izdarīt secinājumus par valodu formu (tas ir, par to nozīmju jomu un nozīmju struktūru), izejot no valodu vārdu krājuma un to struktūras. Tas ir mēģinājums izsekot abstrakcijas procesa attīstības gaitai. Būtībā tas ir uzdevums, kuru vēlāk mēģināja risināt V. Humbolts, V. Vunts, E. Kasīrers un citi.

24. Seit būtu minami šādi darbi: *W. Porzig*. Der Begriff der inneren Sprachform. — Indogermanische Forschungen 41, 1923, S. 150—169.

O. Funke. Zur Frühgeschichte des Terminus «(Innere) Sprachform». — In: Festschrift für E. Otto. Berlin, 1957, S. 289—294.

25. Par valodas «enerģētisko» aspektu daudz rakstījis L. Weisgerbers. Varētu minēt vienu no pēdējiem darbiem: *L. Weisgerber*. Zweimal Sprache: Deutsche Linguistik 1973 — Energetische Sprachwissenschaft. — Düsseldorf, 1973.

G. Ramischwili. Zum Verständnis des Begriffes der Sprachform bei W. v. Humboldt. — Wiss. Zeitschr. Friedrich-Schiller-Univ., Gesellschafts- und sprachwissenschaftliche Reihe, Jena, 1967, Jg. 16, H. 5.

26. *Beneš B. W. v. Humboldt, J. Grimm, A. Schleicher*: Ein Vergleich ihrer Sprachauffassungen. — Winterthur, 1958.

Schankweiler E. Wilhelm von Humboldts historische Sprachkonzeption: Dissert. — Berlin, 1959.

Jost L. Sprache als Werk und wirkende Kraft: Ein Beitrag zur Geschichte und Kritik der energetischen Sprachauffassung seit W. von Humboldt. — Bern, 1960.

Eigenbrodt K.-W. Der Terminus «Innere Sprachform» bei W. von Humboldt: Versuch einer genetischen Erklärung. Dissert. — Mainz, 1969.

Heeschen V. Die Sprachphilosophie Wilhelm von Humboldts: Dissert. — Bochum, 1972.

Droescher H.-M. Grundlagenstudien zur Linguistik: Wissenschaftstheoretische Untersuchungen der sprachphilosophischen Konzeptionen Humboldts, Chomskys und Wittgensteins. — Heidelberg: J. Groos Verlag, 1980.

27. Rakstā «Valodnieciskas pārdomas par domāšanu primitīvās kopienās» B. L. Vorfs raksta: «No A. Fabra d'Olivjē (1768—1825) līdz īru valodniekam Dž. Bernam (1820—1897) neredzam nevienas līdzīgi nozīmīgas personības, kas būtu aplūkojusi domāšanas problēmas no valodniecības viedokļa» (*B. L. Whorf*. Sprache. Denken. Wirklichkeit: Beiträge zur Metalinguistik und Sprachphilosophie / Hrsg. und übersetzt von P. Krausser. — Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1963, S. 123, Fußnote 18). Kā norāda P. Krausers, šie B. L. Vorfa vārdi nepārprotami liecina, ka V. Humbolta darbi viņam nebija pazīstami.

LITERATŪRA

Wilhelm von Humboldts gesammelte Schriften: 17 Bde / Hrsg. von der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften. — Berlin, 1903—1936.

Wilhelm von Humboldt. Werke in fünf Bänden. — Berlin, 1960—1965.

Вильгельм фон Гумбольдт. Избранные труды по языкознанию. — Москва: Прогресс, 1984.

SATURS

V. Humbolta dzīve un zinātniskā darbība	5
V. Humbolta valodnieciskie raksti	33
Par cilvēka spēku attīstības likumiem	33
Cilvēka izveides teorija	34
Salīdzinošās antropoloģijas plāns	36
1.	36
2. Šo pētījumu svarīgums	36
3. Individuālās cilvēka pazišanas tiešā ietekme uz rakstura īpatnībām	37
4. Salīdzinošās antropoloģijas derīgums un paņēmieni vispār. Ļaunprātīgas izmantošanas iespējamās briesmas	39
5. Metode. Robežu paplašināšana. Iedalījums	40
6. Avoti un palīgīdzekļi. Nepieciešamais gara noskaņojums	42
7. Par raksturu atšķirībām vispār	45
8. Vissvarīgākais fakts, uz kuru galvenokārt balstās salīdzinošās antropoloģijas ideja	46
Par cilvēces garu	46
No vēstules Frīdriham Šilleram, kas rakstīta Parīzē pēc 1800. gada 10. septembra	51
Par vēstures rakstītāja uzdevumu	53
Par salīdzinošām valodu studijām attieksmē uz dažādiem valodas attīstības posmiem	58
Par valodu dažādā rakstura ietekmi uz literatūru un gara izglītību	66
Par gramatisko formu izveidošanos un to ietekmi uz ideju attīstību	68
1. Gramatisko formu izcelšanās	70
2. Gramatisko formu ietekme	70

Par valodu nacionālo raksturu	70
Par burtu rakstību un tās sakaru ar valodas uzbūvi	75
Par divskaitli	77
Par cilvēku valodas uzbūves dažādību	80
Pirmā nodaļa. Par vispārīgo valodzinību un par šā raksta īpašo mērķi	80
Otrā nodaļa. Par valodas dabu un tās attieksmi pret cil- vēku vispār	83
Trešā nodaļa. Par valodu attieksmē uz cilvēces sadalījumu tautās	88
Par cilvēku valodu uzbūves dažādību un tās ietekmi uz cilvēku garīgo attīstību	91
Sā ievada priekšmets	91
Cilvēka attīstības gaitas vispārīgs aplūkojums	92
Neparasta garaspēka iedarbība. Civilizācija, kultūra un izglītība	93
Individu un tautu mijiedarbība	94
Valodas forma	94
Valodas daba un īpatnības vispār	96
Valodas iekšējā forma	98
Skaņas saistījums ar valodas iekšējo formu	100
Valodas metodes precīzāks apskats	101
Vārdradniecība un vārdforma	102
Paskaidrojumi	106
Literatūra	111

SĒRIJA „AVOTS”

Pagātnes izcilo domātāju darbu sērijas «Avots» pamatuzdevums ir sniegt latviešu lasītājam šo domātāju galvenos darbus un galvenās viņu darbu idejas, kas nozīmīgas arī mūsdienās (gan no kultūras un zinātnes vēstures, gan arī no mūsdienu zinātnes nozaru problemātikas risināšanas aspektiem).

Jau iznākuši šādi darbi:

- G. J. Cēzars.* Piezīmes par gallu karu
Dž. Loks. Eseja par cilvēka sapratni
R. Dekarts. Pārruna par metodi
D. Didro. Domas par dabas interpretāciju. Matērijas un kustības filozofiskie principi
G. Mendelis. Pētījumi par augu hibrīdiem
Voltērs. Zadīgs jeb liktenis. Mikromegs. Kandidis
Platons. Menons. Dzīres
Kampanella. Saules pilsēta
M. Monteņs. Esejas (fragmenti no I sējuma)
G. V. F. Hēgelis. Filozofijas zinātņu enciklopēdija
M. Monteņs. Esejas (fragmenti no I un II sējuma)
N. Vavilovs. Iedzimstošās mainības homologisko rindu likums. Linneja suga kā sistēma
Platons. Valsts
L. Feierbahs. Kristietības būtība. Nākotnes filozofijas pamati
M. Monteņs. Esejas (fragmenti no II un III sējuma)
Lisijs. Tiesas runas
- Izdošanai tiek gatavoti Roterdamas Erasma, Laodzi, Aristoteļa, G. E. Lesinga, I. Kanta, Š. Monteskjē un citu pagātnes domātāju atsevišķi darbi.

А в о т с
Вильгельм Гумбольдт
ИЗБРАННОЕ
Фрагменты из трудов по языкознанию
Рига «Звайгзне» 1985
На латышском языке
Составитель, переводчик и автор
предисловия — Эдуард Даугатс

А v o t s
Vilhelms Humbolts
IZLASE
Fragmenti no valodnieciskiem darbiem

Vāku zīm. *A. Grinbergs*. Redaktore *R. Augstkalne*. Māksl. redaktors *J. Sīnieks*. Tehn. redaktore *B. Briede*. Korektore *R. Zveja*

ИБ № 1963

Nodota salikšanai 12.01.83. Parakstīta iespiešanai 26.04.85. Formāts 84×108/32. Tipogr. papīrs Nr. 1. Literatūras garnitūra. Augstspiedums. 6,09 uzsk. iespiedl., 7,36 uzsk. krāsu nov., 6,34 izdevn. l. Metiens 5000 eks. Pasūt. Nr. 88-3. Cena 70 kap. Izdevniecība «Zvaigzne», 226013, Rīgā, Gorkija ielā 105. Izdevn. Nr. 6105/L-11. Iespiesta Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas tipogrāfijā «Cīņa» 226011, Rīgā, Blauņa ielā 38/40. Vāks iespiests Rīgas Paraugtipogrāfijā, 226004, Rīgā, Vieņības gatvē 11.

Humbolts V.

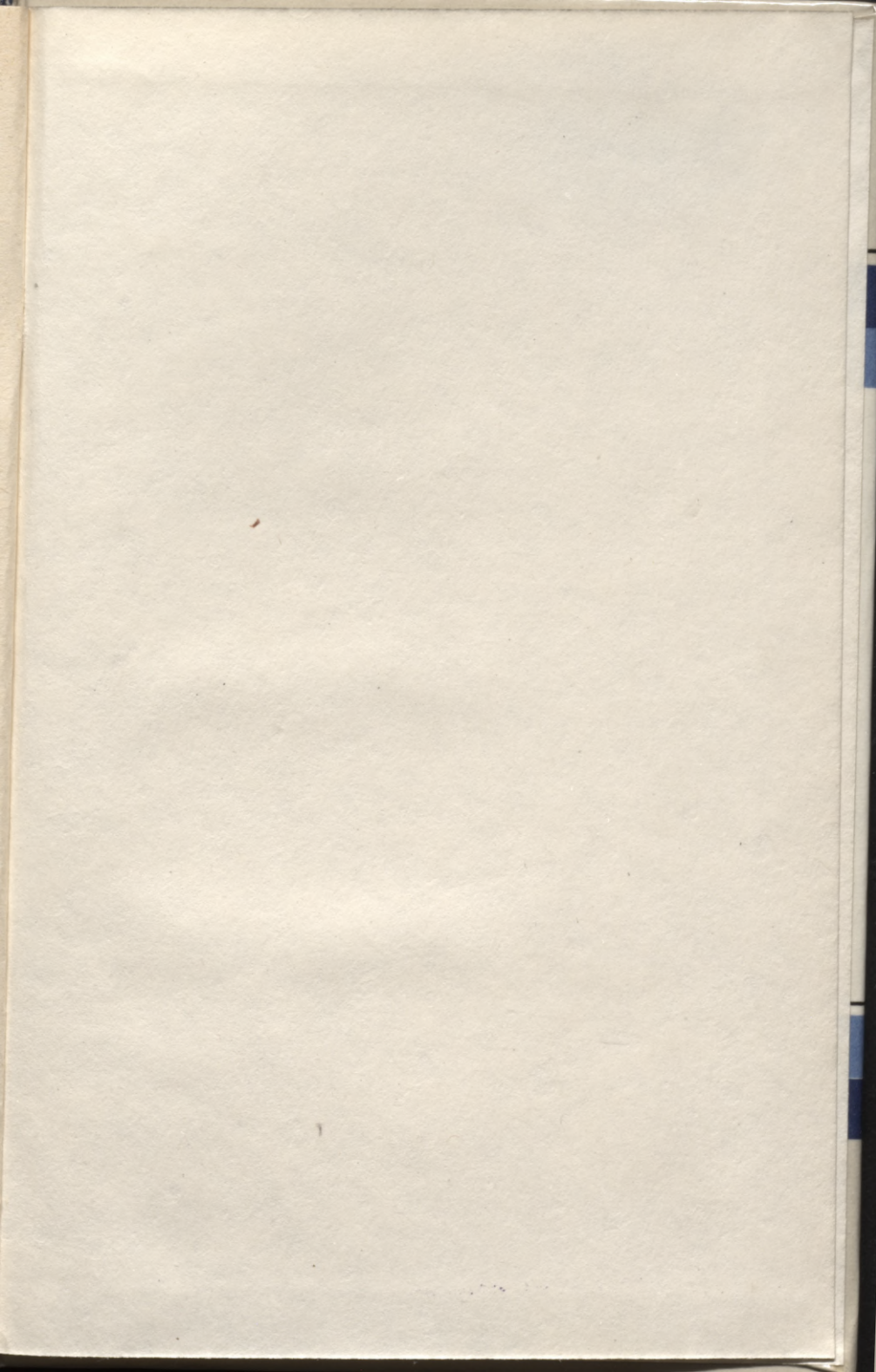
Hu 455 Izlase: Fragmenti no valodnieciskiem darbiem /
Sast., tulk. un priekšvārda aut. Eduards Dau-
gats. — R.: Zvaigzne, 1985. — 114 lpp. —
(Avots).

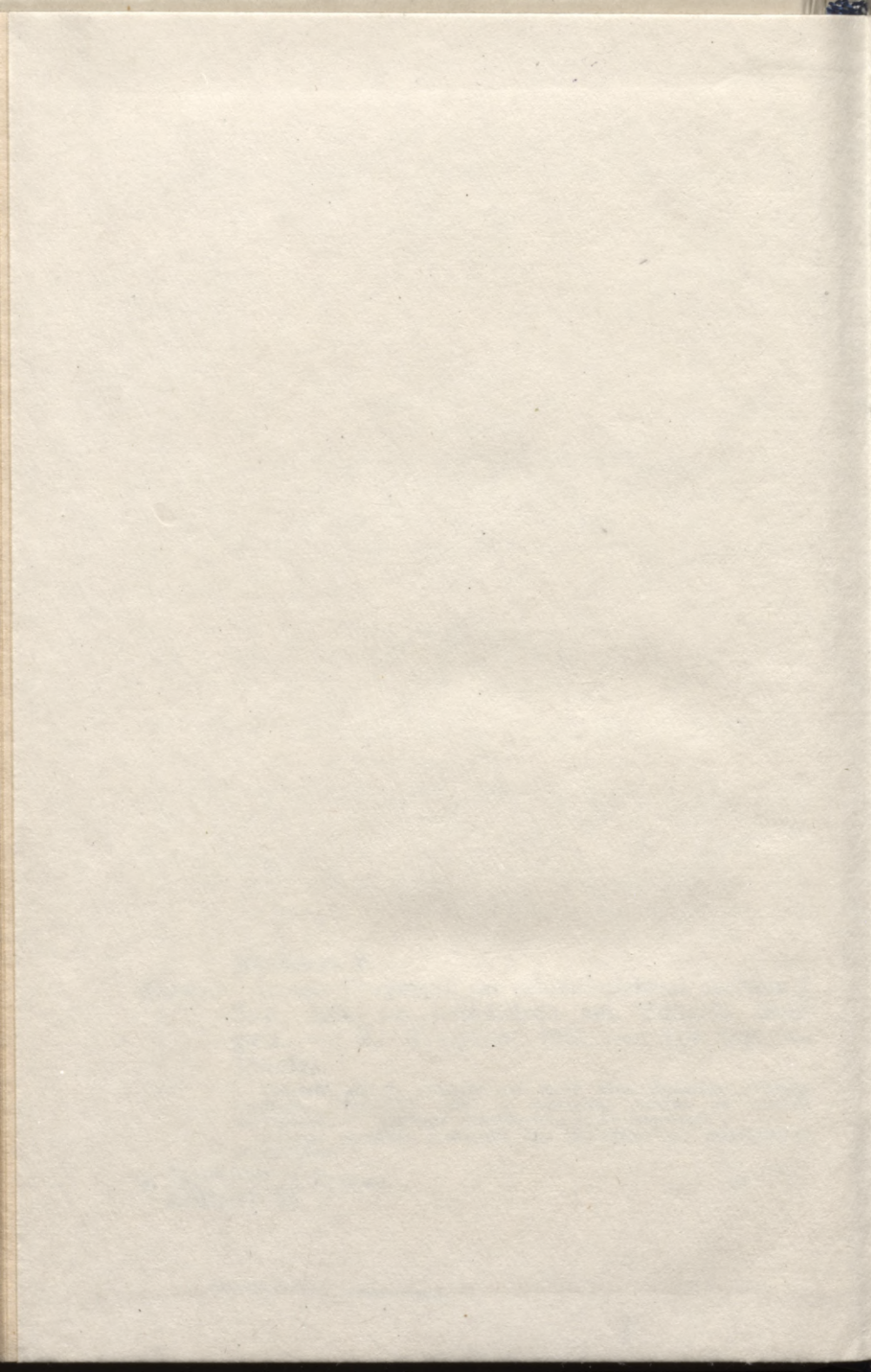
Grāmatā sniegts pārskats par izcilā vācu domātāja Vilhelma
Humbolta (1767—1835) dzīvi un zinātnisko darbību un ievietoti
ievērojamāko V. Humbolta valodniecisko darbu fragmenti.

Grāmata paredzēta lasītājiem, kas interesējas par valodniecības
jautājumiem.

И 4602000000—116 194.82
M802(11)—85

81

Kontrolēksemplārs

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0307089027

80 kap.